

Fond za humanitarno pravo

TRANZICIONA PRAVDA U SRBIJI

u periodu od 2013. do 2015. godine

Fond za humanitarno pravo

TRANZICIONA PRAVDA U SRBIJI

u periodu od 2013. do 2015. godine

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

Izveštaj je objavljen uz podršku Ministarstva spoljnih poslova Švajcarske. Stavovi izneti u izveštaju pripadaju isključivo autoru i ne odražavaju nužno zvanične stavove Ministarstva spoljnih poslova Švajcarske.

Sadržaj

Uvod	5
Rezime	7
1. Krivična pravda	9
1.1. Nalazi međunarodnih tela	9
1.2. Politički pritisci	10
1.3. Institucionalni okvir za procesuiranje ratnih zločina	11
1.3.1. Strategija procesuiranja ratnih zločina u Srbiji	11
1.4. Otkrivanje i istraga ratnih zločina	12
1.4.1. Tužilaštvo za ratne zločine	13
i. Nadležnost	13
ii. Kapaciteti	14
iii. Izbor tužioca za ratne zločine	14
iv. Efikasnost	15
v. Komandna odgovornost i zločini protiv čovečnosti	16
vi. Politički osetljivi slučajevi	17
vii. Regionalna saradnja	18
1.4.2. Služba za otkrivanje ratnih zločina	24
1.5. Rad sudova	25
1.5.1. Pravni i institucionalni okvir	26
1.5.2. Statistika	26
1.5.3. Karakteristike suđenja	26
1.5.4. Kaznena politika	27
1.5.5. Učešće oštećenih u postupku	27
1.5.6. Izvršenje sankcija prema osuđenima za ratne zločine	28
1.5.7. Štetna praksa čestih izmena sudija u Odeljenju Višeg suda	28
1.5.8. Suđenja pred sudovima opšte nadležnosti	28
1.6. Zaštita i podrška žrtvama i svedocima	29
1.6.1. Procesna zaštita svedoka	29
1.6.2. Vanprocesna zaštita	30
1.6.3. Podrška žrtvama	31
1.7. Suđenja za ratne zločine u javnosti	32
1.7.1. Uvid javnosti u sudske dokumente	32
1.7.2. Zabrana vizuelnih zapisa suđenja	33
2. Reparacije	34
2.1. Materijalne reparacije	34
2.1.1. Ostvarivanje materijalnih reparacija administrativnim putem	35
i. Pravni okvir	36
ii. Broj korisnika	37
iii. Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj	38
2.1.2. Ostvarivanje reparacija sudskim putem	39
i. Pravni okvir	39
ii. Broj predmeta	39
iii. Karakteristike sudskih postupaka	39
iv. Odšteta pravnom licu	40
2.1.3. Izbegla i raseljena lica	41
i. Statistika	41

ii. Regionalni program stambenog zbrinjavanja.....	41
iii. Strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica.....	42
iv. Inicijativa za okončavanje izbegličkog statusa.....	42
v. Aktivnosti udruženja i nevladinih organizacija.....	43
2.2. Simboličke reparacije.....	43
2.2.1. Izvinjenja predstavnika institucija.....	44
2.2.2. Priznanja krivice.....	44
2.2.3. Komemoracije.....	45
i. NATO bombardovanje.....	45
ii. Bljesak i Oluja.....	46
iii. Druge komemoracije stradanja srpskih žrtava.....	47
iv. Obeležavanje stradanja nesrpskih žrtava.....	47
2.2.4. Memorijali.....	53
i. Pravni okvir.....	53
ii. Izgrađeni memorijali i inicijative.....	54
2.2.5. Ostali primeri i inicijative za simboličko obeležavanje događaja iz ratova 1990-ih.....	56
3. Utvrđivanje i kazivanje činjenica.....	56
3.1. Zvanične inicijative.....	56
3.1.1. Utvrđivanje sudbine nestalih.....	57
i. Statistika.....	57
ii. Institucionalni okvir.....	58
iii. Pravni okvir.....	59
iv. Nalazi Komiteta UN za prisilne nestanke.....	60
v. Nalazi drugih međunarodnih tela.....	61
vi. Otkrivanje masovnih grobnica.....	62
vii. Regionalna saradnja.....	62
3.1.2. Pristup arhivama.....	66
3.2. Nezvanične inicijative.....	67
3.2.1. Proces REKOM.....	67
3.2.2. Popis ljudskih gubitaka.....	68
3.2.3. Ženski sud.....	68
4. Institucionalne reforme.....	69
4.1. Lustracija.....	69
4.1.1. Pravni okvir.....	69
4.2. Vetting.....	70
4.2.1. Privremeno uklanjanje pojedinaca iz državne službe.....	70
4.2.2. Navodi o umešanosti nosilaca javnih funkcija u ratne zločine tokom 1990-ih.....	71
4.2.3. Preporuke međunarodnih tela.....	71
4.3. Obrazovanje o prošlosti.....	71
4.3.1. Formalni obrazovni program.....	72
i. Sadržaj udžbenika.....	72
ii. Osnovne škole.....	72
iii. Srednje škole.....	72
iv. Univerziteti.....	73
4.3.2. Neformalni programi obrazovanja.....	73
Prilog 1.....	75
Prilog 2.....	80
Prilog 3.....	82

Cilj izveštaja „Tranziciona pravda u Srbiji u periodu od 2013. do 2015. godine“ je da informiše domaću i međunarodnu javnost o napretku procesa uspostavljanja tranzicione pravde u Srbiji.¹

Tranziciona pravda je usmerena na utvrđivanje i priznavanje odgovornosti za kršenja ljudskih prava u prošlosti, brigu o žrtvama i sprovođenje sveobuhvatnih reformi koje će garantovati neponavljanje zločina. Mehanizmi za uspostavljanje tranzicione pravde uključuju utvrđivanje krivične odgovornosti, priznanje žrtvama kroz obezbeđivanje materijalnih reparacija i simboličke gestove sa ciljem očuvanja sećanja i vraćanja dostojanstva stradalima, utvrđivanje i javno kazivanje činjenica o kršenjima ljudskih prava, kao i sprovođenje reformi institucija koje su odgovorne za kršenja ljudskih prava, uključujući proveru ratnog angažovanja državnih službenika (*vetting*) i proces lustracije.

Višegodišnje praćenje napretka u uspostavljanju tranzicione pravde pokazuje da Srbija veoma sporo napreduje u primeni mehanizama tranzicione pravde u vezi sa kršenjima ljudskih prava tokom oružanih sukoba 1990-ih. Ključnu prepreku predstavlja nedostatak političke volje za sveobuhvatno, iskreno i institucionalizovano suočavanje sa nasleđem ratova iz 1990-ih. Nasuprot deklarativno iskazanoj posvećenosti predstavnika vlasti procesu pomirenja u regionu bivše Jugoslavije, konkretne mere za uspostavljanje tranzicione pravde uglavnom izostaju ili nemaju dovoljnu podršku političkih aktera. Retki primenjeni mehanizmi, poput suđenja za ratne zločine i potrage za nestalim osobama, rezultat su zahteva međunarodne zajednice a u praksi su pod snažnim uticajem političke vlasti i ideoloških opredeljenja njenih nosilaca. Stvarni odnos predstavnika političke elite na vlasti prema potrebi uspostavljanja pravde u odnosu na zločine iz 1990-ih možda se najbolje ilustruje javnom podrškom osuđenim ratnim zločincima i pojedincima za koje postoje ozbiljne indicije da su bili umešani u ratne zločine.

Tranziciona pravda bitan je element i procesa izgradnje ratom teško narušenih odnosa među državama nasleđnicama bivše Jugoslavije. I pored vidljivog napretka u obnavljanju političkih, ekonomskih i kulturnih veza započetog početkom 2000-tih sa padom režima Slobodana Miloševića, suprotstavljena viđenja događaja iz 1990-ih i njihovo nasleđe ostaju najveća prepreka procesu pomirenja u regionu bivše Jugoslavije. Posebno opterećujuća su pitanja humanitarnog karaktera - veliki broj izbeglica i raseljenih, preživeli i porodice žrtava zločina koji su većinom bez značajnije podrške institucija, kao i preko 10.000 nestalih osoba za čijim se telima još uvek traga. Procesuiranje počinilaca ratnih zločina pred domaćim institucijama takođe nije ispunilo očekivanja regionalne javnosti u pogledu efikasnosti i ostvarivanja pravde za žrtve.

Konačno, jedno od važnih obeležja post-konfliktnog procesa obnavljanja poverenja u regionu jesu velika očekivanja ratom pogođenih zajednica u BiH, Hrvatskoj i na Kosovu od institucija Srbije, s obzirom da je Srbija bila najvažniji akter ratova u bivšoj Jugoslaviji, kako po broju oružanih sukoba u kojima je učestvovala tako i prema razmerama zločina počinjenih od strane snaga pod njenom direktnom ili indirektnom kontrolom. Zbog toga je odsustvo političke volje kod elita u Srbiji za otvaranje širokog društvenog dijaloga o ulozi institucija Srbije u pokretanju sukoba i činjenju zločina u bivšoj Jugoslaviji, jedan od ključnih razloga sporog procesa pomirenja u regiji.

Novi „vetar u leđa“ procesu suočavanja sa prošlošću u regionu bivše Jugoslavije jeste proces integracija država sa ovog područja u Evropsku uniju. Mada zahtevi Evropske unije prema post-jugoslovenskim zemljama ne obuhvataju neka od pitanja koja su ključna za adresiranje nasleđa zločina tokom 1990-ih (reparacije, *vetting*, itd), reforme koje ova društva pokreću zahvaljujući aspiraciji da postanu članovi Evropske unije obezbeđuju važan okvir i za proces uspostavljanja tranzicione pravde. Poseban značaj imaju zahtevane reforme u oblasti vladavine prava, koje su obuhvaćene posebnim pregovaračkim poglavljem pod nazivom „Pravosuđe i osnovna prava“ (Poglavlje 23).

¹ FHP je u saradnji sa partnerskim organizacijama prethodno objavio pet periodičnih izveštaja koji pružaju uporedni prikaz tranzicione pravde u svim državama nasleđnicama bivše Jugoslavije, za period 1999-2013.

Nakon detaljnog pregleda usklađenosti zakonodavstva Srbije sa pravnom regulativom Evropske unije u vezi sa Poglavljem 23 (*screening process*), Evropska komisija ocenila je da, u pogledu uspostavljanja krivične pravde, Srbija ima adekvatan zakonski okvir za procesuiranje ratnih zločina ali da je neophodno otkloniti „percepciju nekažnjivosti za ratne zločine“. Preporuke za efikasno procesuiranje ratnih zločina uključuju sprovođenje adekvatne istrage i procesuiranje predmeta ratnih zločina, proporcionalnost kazni, jednak tretman svih osumnjičenih bez obzira na njihov rang, unapređivanje podrške svedocima, tajnost istrage, obezbeđivanje adekvatnih resursa institucijama, kao i procesnu zaštitu žrtava tokom krivičnog postupka. Nakon objavljivanja nalaza i preporuka Evropske komisije, nadležne institucije u Srbiji pripremile su akcioni plan za njihovo sprovođenje. Akcioni plan za Poglavlje 23 sadrži 35 mera za unapređivanje procesuiranja ratnih zločina i za poboljšanje položaja žrtava tokom ovih postupaka.

Nalazi i preporuke u vezi sa drugim mehanizmima tranzicione pravde su izostali.

Rezime

U periodu od 2013. do 2015. godine u Srbiji nije bilo značajnijeg napretka u procesu uspostavljanja tranzicione pravde u vezi sa zločinima počinjenim tokom 1990-ih. Kada je reč o pojedinim mehanizmima tranzicione pravde (suđenja za ratne zločine, potraga za nestalim licima), taj napredak je bio skromnog, odnosno simboličnog karaktera, dok su drugi mehanizmi ostali van interesovanja institucija, ili je to angažovanje imalo negativan efekat prema žrtvama i celokupnoj društvenoj zajednici.

Suđenja za ratne zločine karakterišu brojni i sistemski problemi koji godinama unazad značajno otežavaju uspostavljanje krivične pravde za zločine iz prošlosti. Efikasnost Tužilaštva za ratne zločine bila je na izuzetno niskom nivou. Nastavljen je trend malog broja optužnica, uz opadanje broja optuženih lica i fokus na direktne počinioce. Među optuženima nije bilo osoba koje su bile na visokim pozicijama u vojnoj, policijskoj i političkoj vlasti. Nije podignuta nijedna optužnica za zločine protiv čovečnosti, niti za zločine počinjene po komandnoj odgovornosti. Nije bilo vidljivih pomaka u rasvetljavanju uloga pojedinaca koji danas zauzimaju visoke pozicije u institucijama Srbije ili su bliski vlasti. Tužilaštvo za ratne zločine nastavilo je da radi u uslovima nedovoljnih ljudskih i materijalnih kapaciteta. Vlada Republike Srbije pripremila je nacrt Nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina u Republici Srbiji u periodu od 2016. do 2020. godine.

U ovom periodu sklopljeni su prvi sporazumi o priznanju krivice u postupcima za ratne zločine u Srbiji. Takođe, jedan sporazum o svedočenju okrivljenog rezultirao je pronalaženjem lokacije tajne masovne grobnice.

Regionalna saradnja sa drugim tužilaštvima doprinela je pokretanju značajnog broja predmeta od strane Tužilaštva za ratne zločine. Na saradnju je negativno uticalo opredeljenje Tužilaštva za ratne zločine da, uprkos potpisanim sporazumima o regionalnoj saradnji, pojedine predmete protiv državljana BiH i Hrvatske ne ustupa tužilaštvima tih država.

Suđenja za ratne zločine traju dugo, zbog ponavljanja prvostepenih postupaka u velikom broju predmeta i čestih promena u sastavu sudskog veća. Zbog dugog trajanja postupka žrtve i svedoci sve češće odbijaju učešće u postupcima. Kaznena politika specijalnih odeljenja predmet je kritika stručne javnosti zbog niskih i neobrazloženih kazni. Nekoliko postupaka i dalje se vodi pred sudovima opšte nadležnosti, uz brojne probleme koji dovode u pitanje njihovu pravičnost.

Zaštita svedoka u predmetima ratnih zločina i dalje predstavlja jednu od najranjivijih tačaka suđenja za ratne zločine u Srbiji. Izostali su naponi da se adresiraju dugogodišnji problemi u sprovođenju Programa zaštite svedoka. Podrška žrtvama i svedocima u suđenjima za ratne zločine svodi se na ograničeno vreme tokom svedočenja, a uključuje samo deo mera kojima se odgovara na potrebe žrtava i svedoka.

Procesuiranje ratnih zločina i dalje nema političku podršku, a institucije uključene u procesuiranje ratnih zločina bile su izložene pritiscima i javnim pretnjama upućenim sa najviših nivoa vlasti.

Podaci o suđenjima za ratne zločine u Srbiji teško dopiru do javnosti, što je posledica nezainteresovanosti medija, nepostojanja sistemskog pristupa za informisanje javnosti od strane sudova i ograničenja pristupa javnosti suđenjima i sudskim dokumentima.

Pozitivan pomak učinjen je usvajanjem prve nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina, čija primena može otkloniti većinu navedenih problema i unaprediti efikasnost suđenja.

Ostvarivanje prava žrtava na **materijalne reparacije** otežano je brojnim zakonskim i institucionalnim preprekama. Institucije

Srbije nisu posvećene ispunjavanju obaveze pružanja reparacija žrtvama, u skladu sa međunarodnim standardima. Jedini izuzetak u ovom pogledu predstavlja „Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991-1999“ iz 2012. godine. Sudski postupci za nadoknadu štete dugo traju i odlikuje ih nastojanje sudova da umanje odgovornost države za počinjene zločine. Ostvarivanje prava na reparacije administrativnim putem regulisano je retrogradnim i diskriminatornim Zakonom o pravima civilnih invalida rata koji velikom broju žrtava potpuno uskraćuje prava. Nadležno ministarstvo pokrenulo je inicijativu izrade novog zakona o civilnim žrtvama rata, ali nije uvažilo stavove udruženja žrtava i organizacija za ljudska prava, te je nacrt novog zakona suprotan elementarnim standardima i međunarodnim obavezama Srbije u oblasti prava žrtava.

U Srbiji živi veliki broj **izbeglih i raseljenih lica**. U kolektivnim centrima još uvek živi 560 lica, većina interno raseljenih sa Kosova. Rešavanje stambenog pitanja za više stotina najugroženijih izbeglica i raseljenih omogućeno je učešćem u regionalnom programu trajnog stambenog zbrinjavanja. Novi strateški okvir za rešavanje problema izbeglih i raseljenih, prema mišljenju udruženja, nije dovoljno obuhvatan i isključuje određene kategorije ove populacije.

Na polju **simboličkih reparacija** preovlađuju etnički pristrasne komemoracije događaja iz 1990-ih, poricanje zločina i odsustvo napora za izgradnju i negovanje kulture sećanja na žrtve. Civilno društvo nastavilo je da aktivno podseća na stradanje žrtava iz drugih etničkih zajednica.

Nosioci inicijativa i aktivnosti za **utvrđivanje i javno iznošenje činjenica** o kršenjima ljudskih prava su pretežno nevladine organizacije, uključujući stvaranje sveobuhvatnog registra ljudskih gubitaka. Značajan broj državnih zvaničnika zemalja bivše Jugoslavije podržao je Inicijativu za osnivanje REKOM-a, ali još uvek nisu preduzete konkretne mere u pravcu osnivanja te komisije.

Potraga za nestalim osobama sporo napreduje, usled nepostojanja adekvatnog zakonskog okvira i pasivnog odnosa nadležnih institucija. Nije usvojen zakon koji bi regulisao pravni status porodica nestalih osoba, te one ostaju jedna od najranjivijih kategorija u društvu.

Archive vojske i policije, koje sadrže građu relevantnu za utvrđivanje činjenica o oružanim sukobima tokom 1990-ih i lokacijama grobnih mesta, bile su nedostupne zainteresovanim pojedincima, nevladinim organizacijama i široj javnosti. Nadležne institucije su često opstruirale pokušaje da se ostvari uvid u dokumenta koja su u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji.

Do danas u Srbiji nisu sprovedene **institucionalne reforme** koje bi uključivale proveru ratne prošlosti kandidata za zaposlenje u bezbednosnim institucijama i civilnih funkcionera (*vetting*), niti su iz institucija uklonjeni pojedinci koji su bili umešani u kršenja ljudskih prava tokom oružanih sukoba (lustracija). Poznat je samo jedan slučaj suspenzije državnog službenika, usled sprovođenja istrage o njegovoj umešanosti u ratne zločine na Kosovu.

Programi visokoškolskih ustanova u neznatnoj meri sadrže teme iz oblasti tranzicione pravde, dok one u potpunosti izostaju u **obrazovnim sadržajima** koji su namenjeni učenicima osnovnih i srednjih škola. Obrazovanje mladih o mehanizmima tranzicione pravde i sudski utvrđenim činjenicama o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji kroz različite formate škola i predavanja sprovode prevashodno nevladine organizacije.

1. Krivična pravda

Tokom perioda između 2013. i 2015. godine, proces uspostavljanja krivične pravde za ratne zločine počinjene tokom 1990-tih u Srbiji tekao je sporo i uz ozbiljne probleme koji su značajno omeli ostvarivanje pravde za nedela iz prošlosti. Institucije nadležne za procesuiranje ratnih zločina nisu dobile dovoljnu društvenu i političku podršku u Srbiji i bile su izložene političkim pritiscima i javnim pretnjama upućenim sa različitih nivoa vlasti. Efikasnost rada Tužilaštva za ratne zločine je i dalje na veoma niskom nivou. Glavna obeležja pokrenutih sudskih postupaka protiv okrivljenih za ratne zločine je da predugo traju i da se postupci ponavljaju. Takođe, uprkos kontinuiranim kritikama od strane međunarodnih i domaćih institucija i organizacija, mehanizmi zaštite svedoka su gotovo nefunkcionalni.

1.1. Nalazi međunarodnih tela

Različite međunarodne organizacije i institucije slažu se oko toga da je ključni problem u uspostavljanju krivične pravde za počinjene ratne zločine nedovoljno efikasno procesuiranje ratnih zločina.

Komiteta Ujedinjenih nacija protiv torture zatražio je od Srbije da osigura da svi osumnjičeni za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti budu procesuirani – uključujući visoke i srednje rangirane počinioce – kao i da sprovede brze, efikasne i nepristrasne istrage svih navoda o počinjenim zločinima, osigura najviše standarde zaštite svedoka i

njihovih porodica i obezbedi dovoljne ljudske i materijalne resurse Tužilaštvu za ratne zločine (TRZ).²

Komiteta Ujedinjenih nacija za prisilne nestanke konstatovao je postojanje potpune nekažnjivosti za sakrivanje tela u grobnicama u Srbiji i preporučio hitnu istragu svih slučajeva prisilnih nestanaka u kojima su učestvovali predstavnici države, kao i kažnjavanje svih odgovornih u skladu sa težinom počinjenog dela.³ Pored toga, Komitet je predložio da svi slučajevi zastrašivanja svedoka budu pravovremeno, temeljno i nepristrasno istraženi, a krivci kažnjeni.⁴

U izveštaju nakon posete Srbiji u martu 2015. godine, **Komesar Saveta Evrope za ljudska prava** kritikovao je političke pritiske i verbalne napade na TRZ, nedovoljnu obučenosť zaposlenih u pravosuđu o međunarodnom humanitarnom pravu, kao i neadekvatnu zaštitu svedoka.⁵

Rezolucije **Evropskog parlamenta (EP)** o napretku Srbije ukazale su na važnost jačanja domaćih sudskih procesa za ratne zločine i regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina, kao i na potrebu za adekvatnim pravnim okvirom, kredibilitetom, profesionalizmom i dovoljnim kapacitetima za zaštitu svedoka.⁶ U rezoluciji za 2014. godinu EP je pozvao Srbiju i da „razmotri primenu Zakona o procesuiranju ratnih zločina“, što je ponovljeno i u Rezoluciji za 2015. godinu. Ovaj nalaz predstavlja reakciju EP-a na aktuelizovanu debatu o nastojanju Srbije da, pod okriljem univerzalne nadležnosti u procesuiranju ratnih zločina, koju predviđa i član 3 ovog Zakona, goni i one osumnjičene koji joj nisu dostupni.

2 Komitet Ujedinjenih nacija protiv torture, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia*, 3. jun 2015. godine, stav 10, 11 i 13, dostupno na engleskom jeziku na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fSRB%2fCO%2f2&Lang=en, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

3 Komitet Ujedinjenih nacija za prisilne nestanke, *Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29, stav 1 Konvencije*, 12. februar 2015. godine, stav 13 i 14, dostupno na: <http://ljudskaprava.gov.rs/index.php/ljudska-prava/konvencije/64-konvencija-o-zastiti-svih-lica-od-prisilnih-nestanaka>, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

4 Isto, stav 18.

5 *Report by Nils Muižnieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to Serbia, from 16 to 20 March 2015*, dostupno na: http://www.coe.int/en/web/commissioner/country-report/serbia/-/asset_publisher/mLRlkOZweJs0/content/serbia-impunity-for-war-crimes-discrimination-and-lack-of-media-freedom-hamper-human-rights-progress?_101_INSTANCE_mLRlkOZweJs0_languageId=sr_ME, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

6 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o izvješću o napretku Srbije za 2013.* (2013/2880(RSP)), 16. januar 2014. godine, stav 17, 19, 23 i 24, dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2014-0039&language=HR&ring=B7-2014-0006>; *Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014* (2014/2949(RSP)), 11. mart 2015. godine, stav 17 i 36, dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0065+0+DOC+XML+V0//HR>; *Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015* (2015/2892(RSP)), 4. februar 2016. godine, stav 25 i 26, dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0046&language=HR&ring=B8-2016-0166>; pristupljeno 5. februara 2016. godine.

Tri poslednja izveštaja **Evropske komisije (EK)** o napretku Srbije u ispunjavanju kriterijuma za članstvo u Evropskoj uniji naglasili su da su ključni problemi u procesuiranju ratnih zločina u Srbiji mali broj optužnica, nekažnjivost visokorangiranih pripadnika vojske i policije, blaga kaznena politika i zanemarivanje ozbiljnih problema u sistemu zaštite svedoka.⁷ Izveštaj EK za 2014. godinu je kao poseban problem apostrofirao praksu anonimizacije presuda u predmetima ratnih zločina⁸, dok izveštaj za 2015. godinu ukazuje na slučajeve premeštanja sudija sa predmeta ratnih zločina na druge krivične predmete, pre formalnog završetka mandata i u toku sudskog postupka u predmetu⁹. Izveštaj za 2015. godinu takođe preporučuje Srbiji da usvoji i sprovede sveobuhvatnu nacionalnu strategiju za procesuiranje ratnih zločina, praćenu strategijom TRZ-a, a po prvi put od 2008. godine izražava i zabrinutost zbog političkih pritisaka usmerenih na TRZ.¹⁰

Svi izveštaji Evropske komisije posebno ističu značaj regionalne saradnje sa Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom i Kosovom, pozivajući na njeno jačanje i unapređivanje.

Većinu navedenih problema prepoznaje i jedan od ključnih dokumenata u okviru pregovora o pristupanju Srbije EU, **Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23**¹¹, objavljen krajem jula 2014. godine. Izveštaj ocenjuje da Srbija ima adekvatan zakonski okvir za procesuiranje ratnih zločina i da postoji dobra i efikasna saradnja sa tužilaštvima u državama regiona i sa Tužilaštvom MKSJ-a, ali i da se „posebna pažnja mora

posvetiti učinku koji se ostvaruje“ u procesuiranju ratnih zločina.¹² U vezi sa tim Izveštaj utvrđuje pet preporuka koje će osigurati efikasno procesuiranje ratnih zločina.

U izveštaju koji je podneo Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija u julu 2015. godine, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) ukazao je na sporu dinamiku i obim procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, naročito u pogledu procesuiranja visokorangiranih pripadnika vojske i policije.¹³

1.2. Politički pritisci

Javni diskurs predstavnika vlasti u odnosu na procesuiranje ratnih zločina često je prelazio u pretnje upućene predstavnicima TRZ-a. Takođe, predstavnici državnih institucija često su iskazivali podršku pojedincima za koje postoji sumnja da su odgovorni za ratne zločine i teška kršenja ljudskih prava tokom oružanog sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

U januaru 2015. godine, dan nakon objavljivanja navoda o umešanosti načelnika Generalštaba Vojske Republike Srbije Ljubiše Dikovića u ratne zločine na Kosovu¹⁴, predsednik Republike Srbije Tomislav Nikolić primio je Dikovića i iskazao mu svoju podršku. Mesec dana kasnije, predsednik Srbije odlikovao je Dikovića Ordenom belog orla „za naročite zasluge u izgradnji sistema odbrane i komandovanju i rukovođenju vojnim jedinicama“¹⁵, dok je

7 Evropska komisija, Izveštaji o napretku Srbije za 2013, 2014. i 2015. godinu, dostupno na: <http://www.seio.gov.rs/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0/%D0%B5%D1%83-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0.187.html>, prevod, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

8 Evropska komisija, *Republika Srbija - 2014 Izveštaj o napretku* (SWD(2014) 302 final), Radni dokument Komisije, oktobar 2014. godine, prevod, str. 73, dostupno na: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/Izvestaj_o_napretku_dec14.pdf, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

9 Evropska komisija, *Republika Srbija - 2015 Izveštaj o napretku* (SWD(2015) 211 final), Radni dokument Komisije, novembar 2015. godine, str. 22, dostupno na: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godnji_izvestaj_15_final.pdf, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

10 Isto.

11 Evropska komisija, *Izveštaj o skriningu za Srbiju*, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, maj 2014. godine, prevod, dostupno na: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf, pristupljeno 1. februara 2016. godine.

12 Isto, str. 30.

13 *Twenty-second Annual Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, 31. jul 2015. godine, stav 56, dostupno na engleskom jeziku na: http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2015_en.pdf, pristupljeno 20. marta 2016. godine.

14 FHP, „Dosije Rudnica“, 29. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=28016>.

15 Ukazi o odlikovanju povodom Dana državnosti, 10. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.predsednik.rs/pres-centar/saopstenja/ukazi-o-odlikovanju-povodom-dana-drzavnosti>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

istovremeno glavnom tužiocu za ratne zločine Vladimiru Vukčeviću poručio da „pazi šta to kopa po Srbiji“¹⁶, „da on nije organ Haškog tribunala i da nije postavljen da samo napada Srbiju“¹⁷, te da „razmisli da li вреди da toliko laže da bi ispunio nečiji zadatak“.¹⁸

Nakon objave o hapšenju osumnjičenih u predmetu *Štrpci*, ministar pravde Nikola Selaković izjavio je da se stiče utisak da pravda za srpske žrtve izostaje, kao i da „građani srpske nacionalnosti s pravom očekuju još veću spremnost u procesuiranju osumnjičenih za ratne zločine koji su izvršeni nad srpskim stanovništvom“.¹⁹

Poslanik u Narodnoj skupštini Republike Srbije i šef skupštinskog Odbora za Kosovo i Metohiju Milovan Drecun optužio je zamenika tužioca za ratne zločine Bruna Vekarića da je nezakonito izabran na funkciju.²⁰ Drecun je u decembru 2014. godine izvestio javnost da je sa još devet poslanika Tužilaštvu za organizovani kriminal podneo krivičnu prijavu protiv članova Državnog veća tužilaca koji su 2009. godine izabrali Vekarića na poziciju zamenika tužioca,²¹ ali je ona krajem decembra 2014. godine odbačena.²²

Svojevrsni politički pritisak izvršne vlasti na rad TRZ-a viđen je i u inicijativi Ministarstva pravde za izmenu Zakona o javnim tužilaštvima, kojom je tadašnjem tužiocu za ratne zločine Vladimiru Vukčeviću trebalo da prestane mandat pre isteka od šest godina na koliko je postavljen.²³ Ipak, do toga nije došlo najverovatnije zbog pritiska međunarodne zajednice. Pristupilo se izmenama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine

koje su omogućile da Vukčević ostane na poziciji tužioca do isteka šestogodišnjeg mandata.²⁴

1.3. Institucionalni okvir za procesuiranje ratnih zločina

Institucije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji uspostavljene su Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine²⁵, koji je usvojen 2003. godine (Zakon o procesuiranju ratnih zločina). Prema Zakonu, na otkrivanju, krivičnom gonjenju i suđenju u predmetima ratnih zločina u Srbiji angažovani su Tužilaštvo za ratne zločine, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, Služba za otkrivanje ratnih zločina pri Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP), Jedinica za zaštitu pri MUP-u i Služba za pomoć i podršku žrtvama i svedocima pri Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Postoji i posebna pritvorska jedinica u okviru Okružnog zatvora u Beogradu.

1.3.1. Strategija procesuiranja ratnih zločina u Srbiji

Tokom 12 godina rada (2003-2015), specijalizovane institucije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji delovale su bez strateškog okvira, uprkos kompleksnosti materije i institucionalnog okvira, kao i ogromnog broja nerešenih predmeta. Tek 2015. godine, na podsticaj Evropske unije (EU) i Fonda za humanitarno pravo (FHP), Srbija je pristupila izradi nacionalne strategije.

16 „Orkestar za rušenje Vučića odavno se uštimovalo“, Politika, 15. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/319151/Orkestar-za-rusenje-Vucica-odavno-se-ustimovao>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

17 „Jedno Vukčeviću nisam zaboravio“, B92, 3. mart 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=03&nav_category=11&nav_id=964374, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

18 „Nikolić: Vekarić iznosi neistine o meni“, N1, 3. april 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a48791/Vesti/Nikolic-o-Vekaricu-Seselju.html>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

19 „Selaković: Sada i o srpskim žrtvama“, N1, 5. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a17421/Vesti/Selakovic-Sada-i-o-srpskim-zrtvama.html>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

20 „Vekarić nezakonito na funkciji“, B92, 20. novembar 2014. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=11&dd=20&nav_id=926210, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

21 „Drecun: krivična prijava zbog izbora Vekarića“, Blic, 18. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/politika/drecun-krivicna-prijava-zbog-izbora-vekarica/54x0kq2>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

22 Odgovor Tužilaštva za organizovani kriminal na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, PI 23/16, od 30. marta 2016. godine.

23 Zakon o izmenama Zakona o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik RS* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, član 89, usvojen 29. oktobra 2014. godine.

24 „Vukčević ne ide u penziju, ostaje tužilac do kraja mandata“, Blic, 21. januar 2015. godine, dostupno na <http://www.blic.rs/vesti/hronika/vukcevic-ne-ide-u-penziju-ostaje-tuzilac-do-kraja-mandata/lglk4t>, pristupljeno 19. marta 2016. godine; Zakon o dopunama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik RS*, br. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 i 101/11 dr. zakon, 6/15, član 5, usvojen 21. januara 2015. godine.

FHP je u aprilu 2015. godine predstavio Model strategije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji²⁶, koji je rezultat temeljne analize rada svih institucija koje postupaju u predmetima ratnih zločina u Srbiji i inkluzivnog konsultativnog procesa u kojem su učestvovali predstavnici pravosudnih institucija i relevantnih ministarstava²⁷, advokati i zastupnici žrtava u predmetima ratnih zločina, pravni eksperti, kao i predstavnici nevladinih i međunarodnih organizacija u Srbiji. FHP je usvajanje sveobuhvatne nacionalne strategije zagovarao u procesu izrade Akcionog plana za Poglavlje 23 od samog početka izrade ovog dokumenta (avgust 2014. godine), ali je ono uključeno tek u treću verziju ovog dokumenta (april 2015. godine).

U aprilu 2015. godine, Ministarstvo pravde je u skladu sa Akcionim planom za Poglavlje 23 osnovalo radnu grupu za izradu nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina²⁸, koju su činili predstavnici TRZ-a, Apelacionog suda u Beogradu i u Novom Sadu, Višeg suda u Beogradu, Jedinice za zaštitu svedoka, Službe za otkrivanje ratnih zločina, Ministarstva pravde, Advokatske komore, Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Ambasade Republike Srbije u Hagu i Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.²⁹ U decembru 2015. godine Ministarstvo pravde je objavilo Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji za period od 2016. do 2020. godine i otvorilo javnu raspravu koja je trajala do 31. decembra.³⁰

Prema ovom nacrtu, cilj nacionalne strategije je da pruži strateški okvir za „značajno unapređivanje efikasnosti istrage i procesuiranja ratnih zločina u Srbiji“.³¹ Nacrt strategije sadrži niz konkretnih aktivnosti kojima bi se trebalo uticati na povećanje efikasnosti procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, poput utvrđivanja prioriteta u istragama TRZ-a, unapređivanja normativnog okvira, osnaživanja materijalnih i ljudskih resursa institucija specijalizovanih za istragu ratnih zločina, zaštitu svedoka i podršku žrtvama, itd.

Sa druge strane, nekoliko učesnika javne rasprave ukazalo je na ozbiljne nedostatke Nacrta strategije.³² Prema stavu MKSJ i FHP-a, jedan od ključnih nedostataka Nacrta strategije je izmeštanje najvažnijih pitanja jačanja kapaciteta TRZ-a (povećanje broja zamenika i pomoćnika) u Akcioni plan za Poglavlje 23 i uslovljavanje implementacije Strategije merama štednje koje je usvojila Vlada Srbije.³³ Takođe, za pojedine aktivnosti nisu dovoljno precizirani načini njihove realizacije, odnosno odgovorne institucije i indikatori za merenje uspešnosti primene strategije.³⁴ U februaru 2016. godine, Vlada Srbije je usvojila finalni tekst Strategije procesuiranja ratnih zločina u Srbiji za period od 2016. do 2020. godine.³⁵

1.4. Otkrivanje i istraga ratnih zločina

Istragu u predmetima ratnih zločina sprovode TRZ i

- 25 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik RS*, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 - dr.zakon i 6/2015).
- 26 FHP, „Model strategije za procesuiranje ratnih zločina izvršenih tokom i u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji“, april 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=28881>.
- 27 Ministarstvo pravde Republike Srbije nije se odazvalo na poziv FHP-a da učestvuje u procesu oblikovanja Modela strategije.
- 28 Bruno Vekarić, „Zašto je za Srbiju važna Strategija postupanja u predmetima ratnih zločina“, autorski tekst, bilten *kroz PRISTUPANJE ka PRAVDI*, FHP, decembar 2015. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/12/krozPRISTUPANJEkaPRAVDI_12_9.pdf.
- 29 Ministarstvo pravde Republike Srbije, *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period od 2016. do 2020. godine*, nacrt, novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/11449/nacrt-nacionalne-strategije-za-procesuiranje-ratnih-zlocina-za-period-od-2016-2020-godine.php>, pristupljeno 20. marta 2016. godine.
- 30 Isto.
- 31 Isto, str. 8.
- 32 Videti primedbe FHP-a i Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u izveštaju Ministarstva pravde o sprovedenoj javnoj raspravi: „Detaljan pregled stepena i načina implementacije sugestija pristiglih u toku javne rasprave“, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/11776/nacrt-nacionalne-strategije-za-procesuiranje-ratnih-zlocina-u-republici-srbiji-za-period-od-2016-2020.php>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 33 „Ministarstvo pravde krije kritike iz Haga“, *Danas*, 16. februar 2016. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/ministarstvo-pravde-krije-kritike-iz-haga_55.html?news_id=316069&, pristupljeno 22. marta 2016. godine.
- 34 Isto.
- 35 Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina*, 20. februar 2016. godine, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/12116/-nacionalna-strategija-za-procesuiranje-ratnih-zlocina-.php>, pristupljeno 20. marta 2016. godine.

Služba za otkrivanje ratnih zločina koja se nalazi u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Rad ovih institucija je i u periodu od 2013. do 2015. godine karakterisala nedovoljna efikasnost, izbegavanje procesuiranja visokorangiranih počinilaca i politički osetljivih slučajeva, kao i primene instituta komandne odgovornosti i zločina protiv čovečnosti.

U oblasti otkrivanja i istrage ratnih zločina Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 preporučuje Vladi Srbije da primeni sledeće mere: 1) da obezbedi da sve optužbe budu adekvatno istražene, a okrivljeni procesuirani; 2) da pruži jednak tretman osumnjičenima, uključujući i osumnjičene visokorangirane oficire; 3) da obezbedi poverljivost istraga i svedočenja svedoka i lica koja dostavljaju informacije.³⁶

Za realizaciju navedenih preporuka, Akcioni plan za Poglavlje 23 predviđa 13 aktivnosti koje je trebalo sprovesti do kraja 2015. godine³⁷, ali u tom roku nijedna nije bila u potpunosti realizovana (videti Prilog 1).

Cilj navedenih mera je da doprinesu efikasnoj istrazi svih priorititetnih predmeta u skladu sa tužilačkom strategijom, okončanju suđenja u predmetima ratnih zločina uz punu i preciznu primenu međunarodnih standarda o podršci svedocima i žrtvama i njihovoj zaštiti³⁸, kroz isti tretman svih osumnjičenih³⁹ i poverljive istrage⁴⁰.

1.4.1. Tužilaštvo za ratne zločine

TRZ se u predmetnom periodu suočavalo sa ozbiljnim nedostacima u ljudskim i materijalnim resursima. Usvajanje Akcionog plana za Poglavlje 23 je po prvi put predvidelo konkretne mere za unapređivanje kapaciteta TRZ-a, ali su one do kraja 2015. godine ostale nerealizovane.

Mereći prema broju optuženih lica i prirodi pokrenutih predmeta, efikasnost TRZ-a je u periodu od 2013. do 2015.

godine bila na izuzetno niskom nivou. Regionalna saradnja sa drugim tužilaštvima u regionu doprinela je pokretanju nekoliko predmeta od strane TRZ-a, uprkos određenim problemima u ovoj saradnji.

i. Nadležnost

Tužilaštvo za ratne zločine nadležno je za postupanje u predmetima ratnih zločina počinjenim na teritoriji bivše Jugoslavije počev od 1. januara 1991. godine, u prvom stepenu i u žalbenom postupku. Među delima u njegovoj nadležnosti su genocid, zločin protiv čovečnosti, ratni zločini protiv civilnog stanovništva, ranjenika, bolesnika i ratnih zarobljenika, organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina, protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih, uništavanje kulturnih dobara, nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, kao i krivično delo pomoći učinocu posle izvršenog krivičnog dela u vezi sa navedenim zločinima.⁴¹

TRZ od početka svog funkcionisanja postupa bez strategije tužilačkog rada koja bi, u situaciji sa puno nerešenih predmeta, uspostavila kriterijume za njihovu prioritizaciju i racionalno korišćenje internih resursa. Tokom 2015. godine izrađen je nacrt prve tužilačke strategije čiji je cilj povećanje efikasnosti istraga i procesa optuženja.⁴² Tužilačka strategija će definisati kriterijume za selekciju slučajeva i prioritizaciju predmeta, fokusirati TRZ na istragu i krivično gonjenje najodgovornijih učinilaca ratnih zločina bez obzira na njihov rang, odrediti mere za unapređivanje zaštite svedoka i podrške žrtvama, ukazati na potrebu za većim kapacitetima TRZ-a i unapređenjem interinstitucionalne i regionalne saradnje.⁴³ Tužilačka strategija predstavlja interni dokument, a u TRZ-u njeno usvajanje očekuju početkom 2016. godine.⁴⁴

36 Evropska komisija, *Izveštaj o skriningu za Srbiju, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava*, 2014, str. 30.

37 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcioni plan za Poglavlje 23*, nacrt, mere 1.4.1, 1.4.3. i 1.4.5, septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%202013%20Treci%20nacrt-%20Konacna%20verzija1.pdf>, pristupljeno 1. februara 2016. godine.

38 Isto, očekivani rezultat sprovođenja preporuke 1.4.1.

39 Isto, očekivani rezultat sprovođenja preporuke 1.4.3.

40 Isto, očekivani rezultat sprovođenja preporuke 1.4.5.

41 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik RS* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 - dr. zakon i 6/2015, član 2 i član 3.

42 Bruno Vekarić, „Zašto je za Srbiju važna Strategija postupanja u predmetima ratnih zločina“, autorski tekst, bilten *kroz PRISTUPANJE ka PRAVDI*, FHP, 2015.

43 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcioni plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), mera 1.4.1.3.

44 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

ii. Kapaciteti

Radom TRZ-a rukovodi tužilac za ratne zločine. Odlukom Državnog veća tužilaca o broju zamenika javnih tužilaca predviđeno je da glavnom tužiocu u radu pomaže osam zamenika tužioca⁴⁵, dok je internom sistematizacijom radnih mesta predviđeno da svakom zameniku tužioca pomaže jedan tužilački pomoćnik. Međutim, u predmetima postupa samo šest zamenika tužioca, četiri tužilačka pomoćnika, dva istražitelja i dva savetnika.⁴⁶ U Tužilaštvu smatraju da je postojeći broj zamenika tužioca nedovoljan za obavljanje poslova u nadležnosti TRZ-a i da su za kompleksne predmete neophodna dva tužilačka pomoćnika. Akcioni plan za Poglavlje 23 predviđa postepeno povećanje ljudskih kapaciteta TRZ-a do kraja 2018. godine, kojim bi trebalo dostići predviđeni broj zamenika tužioca, tužilačkih pomoćnika i savetnika. Krajem decembra 2015. godine u toku je bio konkurs za popunjavanje dva mesta zamenika tužioca za ratne zločine.⁴⁷

Ograničeni kapaciteti TRZ-a dodatno su bili opterećeni novom nadležnošću TRZ-a da sprovodi istrage, koju je uveo Zakonik o krivičnom postupku koji se u predmetima ratnih zločina primenjuje od 2012. godine.⁴⁸ Od preuzimanja nadležnosti za istragu, TRZ je počelo da pruža određene elemente podrške svedocima i žrtvama (poput održavanja kontakta u periodima između suđenja, provođenje vremena sa svedocima prilikom njihovog dolaska na svedočenje, i dr)⁴⁹, s obzirom da Služba za pomoć i podršku žrtvama i svedocima nema nadležnost za predsudsku fazu postupka. Akcionim planom za Poglavlje 23 predviđeno

je „zapošljavanje psihologa koji će se baviti žrtvama i svedocima“⁵⁰, a u TRZ-u navode da sličnu meru predviđa i tužilačka strategija⁵¹, tako da se očekuje da barem u ovom segmentu rad TRZ-a bude rasterećen.

TRZ se finansira iz budžeta Republike Srbije. U 2013. godini za rad TRZ-a bilo je opredeljeno 119.640.000 RSD⁵², u 2014. godini 125.011.000 RSD⁵³ a u 2015. godini 125.239.000 RSD⁵⁴. Kao i prethodnih godina, najviše sredstava odvajaju se za administrativne troškove, u koje se ubrajaju plate i naknade zaposlenima, socijalna davanja i doprinosi, kao i materijal za rad. Postojeći budžet nedovoljan je za troškove rada TRZ-a, posebno imajući u vidu nadležnost za sprovođenje istrage. Štaviše, nakon proširivanja nadležnosti i na sprovođenje istrage, budžet TRZ-a nije srazmerno povećavan. Nedovoljna finansijska sredstva utiču i na nivo tehničke opremljenosti TRZ-a, čiji su zaposleni često prinuđeni da dele prevozno sredstvo ili prenosivi kompjuter. U TRZ-u su posebno apostrofirali da bi im rad bio znatno olakšan kada bi postojala elektronska baza predmeta.⁵⁵

iii. Izbor tužioca za ratne zločine

Glavnom tužiocu za ratne zločine Republike Srbije Vladimiru Vukčeviću okončan je mandat 31. decembra 2015. godine. S tim u vezi, Državno veće tužilaca (DVT) je početkom septembra 2015. godine raspisalo konkurs za izbor novog tužioca. Nakon razgovora sa kandidatima i predstavljanja njihovog programa, DVT je Vladi Republike Srbije prosledilo listu sa šest kandidata⁵⁶. Vlada nije iskoristila mogućnost da Narodnoj skupštini predloži jednog kandidata sa liste⁵⁷,

45 Državno veće tužilaca, Odluka o broju zamenika javnih tužilaca, 2. decembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.dvt.jt.rs/doc/akti/Odluka%20o%20broju%20zamenika.pdf>, pristupljeno 14. januara 2016. godine.

46 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine; Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

47 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

48 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

49 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

50 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcionni plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), mera 1.4.4.4.

51 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

52 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2013.

53 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije za 2014. godinu, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2014.

54 Zakon o budžetu Republike Srbije za 2015. godinu, *Službeni glasnik RS*, br. 142/2014.

55 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

56 Državno veće tužilaca, Odluka o utvrđivanju liste kandidata za izbor na funkciju javnog tužioca, 23. novembar 2015. godine.

57 Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik RS* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014 i 106/2015, član 74.

već je listu prosledila Narodnoj skupštini na odlučivanje. Narodna skupština je o kandidatima za tužioca za ratne zločine raspravljala na sednici 21. decembra 2015. godine, ali nijedan kandidat nije dobio neophodnu većinu glasova narodnih poslanika, te će postupak biti ponovljen.⁵⁸ Prema Zakonu o javnom tužilaštvu, ako tužiocu prestane funkcija a novi ne bude izabran, Republički javni tužilac postavlja vršioca dužnosti tužioca na period od najviše godinu dana⁵⁹, što do kraja 2015. godine nije bilo učinjeno.

Kandidati koji su od DVT dobili najviše bodova na osnovu svoje stručnosti i osposobljenosti i kvaliteta programa rada TRZ-a koje su predstavili su Snežana Stanojković i Dejan Terzić.⁶⁰ Sa druge strane, uvidom u njihove biografije i predložene programe rada preteže utisak da je reč o kandidatima koji svojom stručnošću, odnosno iskustvom u domenu ratnih zločina ne opravdavaju izrečene ocene od strane DVT.⁶¹

iv. Efikasnost

Od početka procesuiranja ratnih zločina u Srbiji 2003. godine do kraja 2015. godine u predmetima ratnih zločina potvrđeno je 50 optužnica i optuženo 166 lica. Do kraja 2015. godine pravnosnažno je okončano 30 predmeta i osuđeno 46 lica.

Rezultati tužilačke aktivnosti u posmatranom periodu bili su

na veoma niskom nivou, naročito u pogledu broja optuženih lica. U poređenju sa prethodnim trogodišnjim periodom, nastavljen je trend malog broja optužnica, ali je istovremeno znatno opao broj optuženih lica. Naime, u periodu 2010-2012. potvrđeno je 13 optužnica protiv 42 osobe, dok je u periodu 2013-2015. potvrđeno 14 optužnica protiv 21 osobe; u 2013. godini potvrđeno je sedam optužnica (12 lica), u 2014. sedam (9 lica), dok u 2015. godini nije bilo potvrđenih optužnica.⁶² Sa druge strane, u periodu 2007-2009. optužena su 54 lica u 15 pokrenutih predmeta.⁶³

Od 21 lica koje je u navedenom periodu optuženo, dvoje je u vreme počinjenja zločina zauzimalo srednjerangirane pozicije u srpskoj vojsci i policiji.⁶⁴ Među optuženima nije bilo osoba koje su bile na visokim pozicijama u vojnoj, policijskoj i političkoj vlasti.

Dominiraju predmeti sa samo jednim optuženim licem⁶⁵ (11 predmeta), oni čijoj je pripremi doprinela regionalna saradnja⁶⁶ (9 predmeta) i predmeti protiv direktnih počinilaca⁶⁷. Prema rečima TRZ-a, u postupku izbora predmeta za procesuiranje TRZ se rukovodio kriterijumima masovnosti i ozbiljnosti zločina, relevantnosti i dostupnosti dokaza, kao i posebnog značaja za zajednicu.⁶⁸ Kao ključni razlog nedovoljne efikasnosti rada predstavnici TRZ-a ukazuju na nedovoljne ljudske kapacitete i očekuju da će im tužilačka strategija pomoći.⁶⁹

58 Narodna skupština Republike Srbije, Lista kandidata za izbor Tužioca za ratne zločine, Izveštaj o glasanju, 21. decembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/doc/Listinzi/2015/2015.12.21%201.2.%20Lista%20kandidata%20za%20izbor%20Tuzioca%20za%20ratne%20zlocine.pdf>, pristupljeno 10. februara 2016. godine.

59 Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik RS* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014 i 106/2015, član 36.

60 Državno veće tužilaca, Konačna rang lista kandidata za izbor tužioca za ratne zločine, 23. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.dvt.jt.rs/latinica/izbor-javnih-tuzilaca-konacna-rang-lista.html>, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

61 Više o proceduri izbora za Tužioca za ratne zločine videti u: FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“, str. 22-24, mart 2016. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=31330>.

62 Podaci FHP-a.

63 Isto.

64 Optuženi Miroslav Milinković, komandant Pozadinskog bataljona 80. motorizovane brigade JNA, u činu kapetana I klase, predmet *Sotin*; optuženi Pavle Gavrilović, komandant Pozadinskog bataljona 549. motorizovane brigade VJ sa činom kapetana I klase, predmet *Trnje*.

65 Radi se o predmetima *Bihać, Ključ, Sanski Most, Čelebići, Sremska Mitrovica, Logor Luka, Bihać II, Gradiška, Sanski Most-Kijevo, Bijeljina II, Bosanski Petrovac-Gaj*. Videti: FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

66 Radi se o predmetima *Sotin, Bihać/Bihać II, Ključ, Sanski Most, Sremska Mitrovica, Logor Luka, Gradiška, Sanski Most-Kijevo, Bijeljina II, Bosanski Petrovac-Gaj*. Videti: Isto.

67 Od 21 optuženog tokom perioda 2013-2015, 20 su direktni počiniooci a jedna osoba je optužena po komandnoj odgovornosti (predmet *Sotin*).

68 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

69 Isto.

Sadašnji nivo tužilačke aktivnosti ni izbliza nije dovoljan da odgovori na zahtev za rešavanjem velikog broja nerešenih predmeta. Prema podacima TRZ-a, na kraju 2015. godine u predistražnom postupku nalazilo se 298 predmeta.⁷⁰ Prema ranijim podacima TRZ-a, u ovoj instituciji registrovano je još preko 500 predmeta.⁷¹

Pozitivan pomak u odnosu na prethodne godine predstavlja sprovođenje istrage u dva složenija slučaja sa velikim brojem žrtava – otmica putnika u vozu u Štrpcima i streljanje bošnjačkih civila iz Srebrenice u Kravicama.⁷² Međutim, iako je TRZ podiglo optužnicu u oba predmeta, one do kraja 2015. godine nisu bile potvrđene.⁷³

Izuzev slučaja *Srebrenica i Štrpci*, istraga i nove optužnice u predmetima koji su tokom prethodnih godina intenzivno najavljivani ostale su nerealizovane. Konkretno, izostale su istrage u slučajevima Srpske dobrovoljačne garde, u vezi sa ratnohušakačkim medijima, u vezi sa masovnim ubistvima albanskih civila u Meji, Korenici, Pustom Selu, zatvoru Dubrava, i dr.⁷⁴

U periodu od 2013. do 2015. godine sklopljena su prva dva sporazuma o priznanju krivice u postupcima za ratne zločine u Srbiji (predmeti *Sremska Mitrovica i Ključ*), kao i dva sporazuma o svedočenju okrivljenog (predmeti *Sotin i Čuška*).⁷⁵

Po prvi put, sporazum o svedočenju jednog okrivljenog rezultirao je pronalaženjem lokacije tajne masovne grobnice. Okrivljeni saradnik u predmetu *Sotin* Žarko Milošević svedočio je o ubistvu civila u okolini Sotina 1991. godine, sakrivanju njihovih tela u masovnu grobnicu i kasnijem prebacivanju u sekundarnu grobnicu.⁷⁶ U ovom postupku Milošević je ukazao na lokaciju masovne grobnice sa telima ubijenih civila i tako pomogao njenom otkrivanju i rešavanju sudbine 13 nestalih osoba.

v. Komandna odgovornost i zločini protiv čovečnosti

Jedna od najčešćih primedbi na rad TRZ-a od njegovog osnivanja je da fokus tužilačke aktivnosti stavlja na direktne počiniocce i da je nedovoljno usmeren na počiniocce odgovorne po komandnoj odgovornosti. Ovaj pristup rezultira faktičkom amnestijom pojedinaca koji su bili na višim pozicijama u vojnoj, policijskoj i političkoj organizaciji tokom sukoba.⁷⁷ Takva praksa je nastavljena i tokom perioda koji je predmet ovog izveštaja.

Od 2013. do kraja 2015. godine, TRZ nije podiglo ni jednu optužnicu po osnovu komandne odgovornosti. Međutim, u avgustu 2014. godine TRZ je pokrenulo prvu istragu protiv jednog vojnog generala. Zbog sumnje da je po osnovu komandne odgovornosti odgovoran za zločine nad civilima - kosovskim Albancima u opštini Peć 1999. godine,

70 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

71 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), TRZ, br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

72 Optužnica, međutim, ne kvalifikuje počinjeno delo kao genocid već kao ratni zločin; videti: TRZ, "Podignuta optužnica protiv osam lica zbog ratnog zločina nad preko 1000 muslimanskih civila u hangaru u Kravicama jula 1995. godine", dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2015/VS_2015_09_10_CIR.pdf, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

73 Sa druge strane, Sud BiH je u istom predmetu 29. maja 2015. godine potvrdio optužnicu protiv lica koje u okviru istog slučaja, zbog dostupnosti optuženih, procesuirala BiH; Videti: Sud BiH, „Potvrđena optužnica u predmetu *Luka Dragičević i dr*“, dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/vijest/potvrena-optunica-u-predmetu-luka-dragievi-i-dr-19998>, pristupljeno 19. januara 2016. godine.

74 „Predistraza o Arkanovim tigrovima“, Radio Slobodna Evropa, 5. januar 2016. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/predistraza-o-arkanovim-tigrovima/27469067.html>, pristupljeno 20. marta 2016. godine; FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“, oktobar 2014. godine, str. 17-18, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27457>.

75 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“, jul 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27061>; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

76 Transkript svedočenja Žarka Miloševića, 6. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/03/04-06.02.2015.pdf>.

77 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 52-54; Misija OEBS u Srbiji, „Postupci za ratne zločine u Srbiji 2003–2014“, oktobar 2015. godine, str. 60, dostupno na: <http://www.osce.org/sr/serbia/194496?download=true>, pristupljeno 20. marta 2016. godine.

TRZ je pokrenulo istragu protiv bivšeg komandanta 125. motorizovane brigade Vojske Srbije, generala Dragana Živanovića.⁷⁸ Istraga je još uvek u toku.

U dosadašnjoj praksi, TRZ je podiglo samo jednu optužnicu po osnovu komandne odgovornosti (predmet *Zvornik II*). Kada je reč o pravnoj kvalifikaciji komandne odgovornosti, TRZ u ovom predmetu nije primenilo institut komandne odgovornosti u skadu sa kvalifikacijom prihvaćenom u međunarodnom pravu, nego kao oblik saučesništva predviđen domaćim pravom.⁷⁹

U nekoliko predmeta vođenih pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, sudska veća su ukazala da dokazi izvedeni u tim predmetima ukazuju na odgovornost nadređenih, koji nisu obuhvaćeni optužnicom.⁸⁰ TRZ ni u jednom od ovih predmeta nije proširilo optužnicu, niti je otvorilo istragu kako bi se ispitala odgovornost ovih lica.⁸¹

Tokom 12 godina rada, TRZ nije podiglo ni jednu optužnicu za zločine protiv čovečnosti, uz obrazloženje da bi time bila prekršena načela zakonitosti i zabrane retroaktivnosti, budući da zakon koji se primenjuje za suđenja u predmetima ratnih zločina ne sadrži odredbe koje se odnose na krivično delo zločin protiv čovečnosti.⁸² Ovakav stav TRZ-a suprotan je mišljenju brojnih eksperata i razvijenoj praksi međunarodnih sudova i sudova u regionu bivše Jugoslavije.⁸³

vi. Politički osetljivi slučajevi

Tokom perioda od 2013. do 2015. godine nije bilo vidljivih pomaka u rasvetljavanju niza slučajeva ratnih zločina koji uključuju i rasvetljavanje uloga pojedinaca koji danas zauzimaju visoke pozicije u institucijama Srbije ili su bliski vlasti.

TRZ od svog osnivanja bezuspešno radi na rasvetljavanju okolnosti ubistva braće Agrona, Yllija i Mehmeta Bytyqija u julu 1999. godine.⁸⁴ Tokom 2015. godine, ovaj slučaj je ponovo aktuelizovan kroz izjave predstavnika institucija povodom službene posete predsednika Vlade Republike Srbije Aleksandra Vučića Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), čiji su braća Bytyqi bili državljani. Izjave predstavnika institucija Srbije u tom periodu bile su ili kontradiktorne ili su ukazivale na nemoć institucija da rasvetle ovaj slučaj. Naime, dva dana pred posetu SAD-u Vučić je najavio osnivanje posebne komisije za rasvetljavanje ubistva braće Bytyqi kao svojevrstan odgovor na neuspeh dosadašnje istrage.⁸⁵ Gotovo istovremeno sa najavom osnivanja komisije, ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović je ukazivao na napredak u istrazi i novim dokazima do kojih su nadležne institucije došle.⁸⁶ Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević izjavio je da predmet Bytyqi za TRZ predstavlja prioritetan predmet, da je ostvaren napredak u istrazi kao i da ima opstrukcija, te da su u slučaj umešani i pojedinci koji se nalaze u državnom aparatu ili oko njega.⁸⁷

78 TRZ, „Naredba za sprovođenje istrage protiv generala Živanovića za ratne zločine na KiM“, saopštenje za javnost, 5. avgust 2014. godine, dostupno na: http://tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2014/VS_2014_08_05_CIR.pdf, pristupljeno 10. februara 2016. godine.

79 Više o primeni instituta komandne odgovornosti u predmetima ratnih zločina u Srbiji videti u: FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014).

80 Radi se o predmetima *Lovas* i *Čuška*.

81 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u 2013. godini“ (2014), str. 12 i 72.

82 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

83 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014).

84 Pripadnici MUP-a Srbije uhapsili su braću Mehmeta, Agrona i Yllija Bytyqija 26. juna 1999. godine na administrativnoj liniji između Srbije i Kosova. Sproveli su ih u Okružni sud u Prokuplju, gde im je izrečena kazna zatvora za prekršaj zbog nelegalnog prelaska granice. Po odsluženju kazne, 8. jula 1999. godine, pripadnici MUP-a Miloš Stojanović i Sreten Popović uhapsili su braću Bytyqi na samom izlazu iz zatvora, službenim vozilima ih sproveli do Nastavnog centra Posebnih jedinica policije MUP-a Srbije u Petrovom Selu i zatvorili u jednu malu prostoriju. Narednog dana, NN pripadnici MUP-a su ih odveli na jedno mesto u okviru nastavnog centra gde se već nalazila masovna grobnica sa posmrtnim ostacima ubijenih albanskih civila doveženih ranije sa Kosova. Pored iskopane grobnice, dok su im ruke bile vezane žicom a oči povezom, policajci su im pucali u potiljak a potom su ih bacili u iskopanu grobnicu. Njihova tela su pronađena u proleće 2001. godine.

85 „Veran Matic na čelu nove komisije u vezi ubistva Bitićija“, Politika, 29. maj 2015. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/328998/Veran-Matic-na-celu-nove-komisije-u-vezi-ubistva-Biticija>, pristupljeno 18. januara 2016. godine.

86 „Stefanović: Novi dokazi u slučaju Bitići“, B92, 1. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=01&nav_category=16&nav_id=999180, pristupljeno 18. januara 2016. godine.

87 „Rešićemo ubistvo braće Bitići“, Danas, 16. avgust 2015. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/resicemo_ubistvo_brace_bitici_.55.html?news_id=306500, pristupljeno 18. januara 2016. godine.

U tri dosijea o nekažnjenim zločinima objavljenim u periodu od 2012. do 2015. godine, FHP je izneo niz relevantnih dokaza koji upućuju na odgovornost visokih oficira nekadašnje Vojske Jugoslavije za zločine na Kosovu tokom 1998. i 1999. godine, a koji se sada nalaze na visokim državičkim funkcijama - sadašnjeg načelnika Generalštaba Vojske Srbije **Ljubiše Dikovića**⁸⁸ i **Momira Stojanovića**, koji je u vreme pisanja ovog izveštaja bio predsednik Odbora za kontrolu službi bezbednosti Narodne skupštine Republike Srbije⁸⁹. TRZ do sada nije pokazalo vidljivu spremnost da ispita navode protiv ovih visokih zvaničnika.

U vezi sa međunarodnom poternicom za Stojanovićem koju je krajem februara 2015. godine raspisao Interpol⁹⁰ povodom istih zločina o kojima je bilo reči u dosijeu FHP-a, tužilac za ratne zločine je izjavio da raspolaže podacima u vezi sa ovim slučajem ali da se Stojanović ne pojavljuje kao potencijalni počinilac.⁹¹

TRZ je u oktobru 2015. godine obavestilo FHP da se na osnovu krivične prijave FHP-a protiv Dikovića i još trojice pripadnika njegove jedinice vodi predistražni postupak u vezi sa zločinom u Rezali.⁹²

Od decembra 2014. godine, pred Evropskim sudom za ljudska prava vodi se postupak protiv Republike Srbije zbog propusta TRZ-a da sprovede istragu o počinjenim ratnim zločinima u logorima **Šljivovica** i **Mitrovo Polje**, koji su se od jula 1995. do aprila 1996. godine nalazili na teritoriji Srbije. Pre toga, Ustavni sud je odbio ustavnu žalbu koju je FHP podneo u ime 78 bivših logoraša i članova njihovih porodica.⁹³

vii. Regionalna saradnja

TRZ ima potpisane sporazume o saradnji u procesuiranju ratnih zločina sa BiH, Hrvatskom i Crnom Gorom, dok pravni okvir za saradnju sa Kosovom predstavlja Protokol o saradnji MUP-a Srbije i Misije Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu iz 2009. godine.

Potpisani sporazumi daju solidan okvir saradnje. Zahvaljujući saradnji sa drugim institucijama u regionu, TRZ je u periodu od 2013. do 2015. pokrenulo devet predmeta pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Međutim, na saradnju TRZ-a sa institucijama u regionu negativno su uticali pojedini postupci TRZ-a, zasnovani na širokoj teritorijalnoj nadležnosti, propisanoj Zakonom o procesuiranju ratnih zločina.

U aprilu 2015. godine Državno tužilaštvo BiH, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, TRZ i Kancelarija Ujedinjenih nacija za razvoj u BiH potpisali su Smernice za unapređenje regionalne saradnje za procesuiranje ratnih zločina, traganje za nestalim osobama i uspostavljanje koordinacijskog mehanizma. Smernice treba da pomognu da se unapredi međusobna saradnja i sprovede zajednička analiza predmeta ratnih zločina čije procesuiranje zahteva međudržavnu saradnju, kako bi se utvrdilo stanje ovih predmeta u pogledu postojanja dokaza.⁹⁴ Prema izjavama potpisnika, Smernice predstavljaju i osnovu za razmenu podataka i informacija o nestalim osobama i lokacija grobnih mesta.⁹⁵ Krajem 2015. godine tužilaštva su definisala kriterijume za odabir predmeta od regionalnog značaja, uslove za prioritizaciju predmeta i komunikacionu strategiju.⁹⁶

88 FHP, Dosije „Ljubiša Diković“, januar 2012. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=17409>; FHP, Dosije „Rudnica“ (2015).

89 FHP, Dosije „Operacija Reka“, oktobar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=30521>.

90 Internet stranica Interpol, dostupno na: <http://www.interpol.int/notice/search/wanted/2015-8413>, pristupljeno 18. januara 2016. godine.

91 „Vladimir Vukčević: Nemamo dokaze protiv Stojanovića“, Večernje novosti, 5. mart 2015. godine, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:536864-Vladimir-Vukcevic-Nemamo-dokazeprotiv-Stojanovica>, pristupljeno 18. januara 2016. godine.

92 Dopis TRZ-a, Ktr br. 77/15, 12. oktobar 2015. godine.

93 FHP, „Ustavna žalba zbog nesprovođenja istrage o zločinima nad Bošnjacima u logorima Šljivovica i Mitrovo Polje“, 11. april 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=22841>.

94 Kancelarija UN za razvoj u BiH, „U Sarajevu potpisane smjernice za unaprijeđenje regionalne suradnje za procesuiranje ratnih zločina, traganje za nestalim osobama i uspostavu koordinacijskog mehanizma“, 20. april 2015. godine, dostupno na: http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/ba/home/presscenter/articles/2015/04/20/guidelines-for-enhancing-regional-co-operation-in-war-crimes-processing-search-for-missing-persons-and-establishment-of-a-coordination-mechanism-signed-in-sarajevo.html, pristupljeno 20. aprila 2016. godine.

95 Isto.

96 Odgovor TRZ-a na molbu za dodatnim informacijama za potrebe Izveštaja o tranzicionoj pravdi, br. 140/16, 5. maj 2016. godine.

Teritorijalna nadležnost TRZ-a

Prema Zakonu o procesuiranju ratnih zločina, organi Republike Srbije nadležni su za procesuiranje svih „teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršenih na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine”.⁹⁷ Dakle, za razliku od drugih tužilaštava u regionu⁹⁸, nadležnost TRZ-a je da procesuiraju sve zločine počinjene tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, nezavisno od državljanstva počinioca i žrtve, kao i mesta izvršenja dela.

Od početka njegovog rada (2003), nadležnost TRZ-a da procesuiraju sve zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije izazivala je brojne negativne kritike država u regionu, pre svega Hrvatske i BiH, kao i zahteve da Srbija izmeni ovu zakonsku normu.⁹⁹ Povodi su bili predmeti koje je TRZ pokretalo protiv državljanina BiH i Hrvatske za zločine u ovim državama, kao i insistiranje da im se sudi pred srpskim sudom i postupanje po političkim optužnicama Miloševićevog režima (slučajevi *Purda*, *Vesna Bosanac*, *Šeks*, *Ganić*, *Orić*, *Divjak* i dr.) uprkos uspostavljenoj saradnji sa tužilaštvima u regionu.¹⁰⁰

Mada je tzv. univerzalna nadležnost za procesuiranje povreda međunarodnog humanitarnog prava deo međunarodnog običajnog prava, odnosno međunarodna obaveza država kada je reč o teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava¹⁰¹, pomenuti postupci

TRZ-a u prethodnom periodu teško su narušili kredibilitet i legitimitet ove široke nadležnosti u slučaju regiona bivše Jugoslavije, posebno imajući u vidu formalno uspostavljane protokole saradnje među državama, bazirane na uzajamnom poverenju i potrebi da svaka država sudi počiniocima iz „svoje” etničke zajednice.

Evropski parlament je u rezoluciji povodom izveštaja o napretku Srbije za 2014. godinu pozvao Srbiju da „u duhu pomirenja i dobrosusedskih odnosa razmotri svoj Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine u saradnji sa komšijama i Evropskom komisijom”.¹⁰² Ovaj poziv je ponovljen i u rezoluciji za 2015. godinu, sa jasnim ukazivanjem na pitanje nadležnosti Srbije za procesuiranje ratnih zločina.¹⁰³

Saradnja sa Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske

Od 2006. godine na snazi je Sporazum o saradnji u progonu počinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida¹⁰⁴, potpisan radi efikasnijeg istraživanja i kažnjavanja svih počinilaca ratnih zločina koji su počinjeni na teritoriji Hrvatske.¹⁰⁵ Sporazum predviđa razmenu dokaza i saradnju oko njihovog daljeg prikupljanja, a tužilaštva Srbije i Hrvatske, kao strane potpisnice, obavezale su se da će tražene podatke i dokaze predati u što kraćem roku, kao i da će drugu stranu obavestavati o

97 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine Republike Srbije, član 2, stav 1, tačka 2, *Službeni glasnik RS*, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009.

98 Zakon o primjeni Statuta Međunarodnoga kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnoga ratnog i humanitarnog prava, članak 10, NN 175/03; Krivični zakon Bosne i Hercegovine, članovi 8-9, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.

99 “Milanović: Srbija sa takvim zakonom ne može u EU”, N1, 5. februar 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a32857/Svet/Region/Milanovic-Srbija-treba-da-menja-zakonodavstvo.html>; “Ima li Srbija pravo da sudi državljanima BiH?”, Most Radio Slobodna Evropa, 28. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/most-ima-li-srbija-pravo-da-sudi-drzavljanima-bih/27096969.html>, svim izvorima pristupljeno 28. marta 2016. godine.

100 FHP i ostali, “Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama – Izveštaj za 2010-2011. godinu”, mart 2013. godine, str. 61-62, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=22665>; FHP, “Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini” (2014), str. 35-38; FHP, “Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji” (2014), str. 25-27; FHP, “Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine” (2016), str. 125-131; svim izvorima pristupljeno 28. marta 2016. godine.

101 Prva Ženevska konvencija, član 49; Druga Ženevska konvencija, član 50; Treća Ženevska konvencija, član 129; Četvrta Ženevska konvencija, član 146; Dopunski protokol I, član 85(1).

102 Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvešću o napretku Srbije za 2013. (2014), stav 11, 14.

103 Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015. (2016), stav 26.

104 Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, potpisan između Tužilaštva za ratne zločine i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, od 13. oktobra 2006. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html/trz/SARADNJA/S_SPORAZUM_TRZ_DORH_CIR.PDF; pristupljeno 15. januara 2016. godine.

105 Isto, preambula.

stanju u predmetima u kojima je izvršen prenos podataka. U skladu sa ovim Sporazumom, TRZ i Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) su u periodu 2013-2015. godine razmenili ukupno 173 informacija i dokaza, a održali su i 11 sastanaka.¹⁰⁶ Na osnovu razmenjenih dokaza, u Srbiji je u navedenom periodu pokrenut jedan postupak za ratne zločine koji su počinjeni u oružanom sukobu u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine.¹⁰⁷ DORH ne vodi evidenciju o svim predmetima ratnih zločina u kojima TRZ dostavlja podatke i informacije, ali navodi da je TRZ DORH-u dostavio podatke o manjem broju predmeta i to protiv nepoznatih počinilaca.¹⁰⁸

Prema mišljenju predstavnika TRZ-a, jedan od ključnih problema koji ometa saradnju sa Hrvatskom je Zakon o ništetnosti, jer sprečava postupanje u predmetima u kojima se osumnjičeni nalaze u Republici Hrvatskoj.¹⁰⁹ Ovaj Zakon, naime, sprečava hrvatske pravosudne institucije da postupaju po zahtevima Srbije za pravnu pomoć u krivičnim stvarima, ako se proceni da je takvo postupanje u suprotnosti s pravnim poretom Hrvatske¹¹⁰. Zakon o ništetnosti donet je 2011. godine kao reakcija na pretenziju TRZ-a da procesuirá državljane Hrvatske za zločine koji su počinjeni nad Srbima tokom oružanog sukoba u Hrvatskoj.¹¹¹

Slučaj Veljka Marića

U 2015. godini konačno je razrešen slučaj Veljka Marića, koji je dugo godina opterećivao odnose zvanične Srbije i Hrvatske i nadležnih tužilaštava. Nekadašnji pripadnik

hrvatskih oružanih snaga Veljko Marić, inače državljanin Hrvatske, uhapšen je u Srbiji 2010. godine a u martu 2012. godine pravnosnažno osuđen na 12 godina zatvora zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Marić je proglašen krivim za ubistvo Srbina Petra Slijepčevića, u mestu Rastovac u Hrvatskoj 1991. godine. Na osnovu toga što su i optuženi i žrtva hrvatski državljani, te zbog toga što se ubistvo dogodilo na teritoriji Hrvatske, kao i zato što je u Hrvatskoj u toku istražni postupak u jednom drugom predmetu, Ministarstvo pravosuđa Hrvatske je u aprilu 2012. godine zatražilo od Srbije izručenje Marića.¹¹² Zahtev je odbijen sa obrazloženjem da je u Srbiji u toku krivični postupak u vezi sa istim delom.¹¹³ Hrvatska je nakon toga uputila još nekoliko zahteva da Marić izdržava kaznu u Hrvatskoj, ali su oni ili odbijeni ili su ostali bez odgovora.¹¹⁴ Krajem maja 2015. godine Apelacioni sud u Beogradu je na osnovu Evropske konvencije o ekstradiciji doneo odluku o izručenju Veljka Marića Hrvatskoj.¹¹⁵

Tužilac za ratne zločine Republike Srbije Vladimir Vukčević ocenio je da se u slučaju Veljka Marića izvršna vlast umešala u rad pravosudnih tela i najavio podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti pred Vrhovnim kasacionim sudom zbog bitne povrede postupka i povrede prava žrtava ratnog zločina.¹¹⁶ Prethodno su mediji preneli izjavu tadašnjeg premijera Hrvatske Zorana Milanovića da je pre izručenja Marića nekoliko puta razgovarao telefonom sa Aleksandrom Vučićem. Marić je u Hrvatskoj nastavio izdržavanje kazne, po pravnosnažnoj presudi Apelacionog suda u Beogradu.

106 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

107 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 1. april 2016. godine.

108 Odgovor DORH-a na upit FHP-a, broj: A-163/2016, 27. aprila 2016. godine.

109 Isto.

110 Zakon o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije NN 124/11, član 3.

111 FHP i ostali, „Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izveštaj za 2010-2011. godinu“ (2013).

112 Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske, „Priopćenje za javnost - Veljko Marić“, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/vijesti/priopcenje-za-javnost-veljko-maric/98>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

113 „Mariću odbijen zahtjev za odsluženje kazne u RH“, Hrvatska radio-televizija, 5. jul 2012. godine, dostupno na: <http://www.hrt.hr/171318/maricu-odbijen-zahtjev-za-odsluzenje-kazne-u-rh>, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

114 „Hrvatska se bori za branitelja Veljka Marića“, N1, 6. februar 2015. godine, dostupno na: <http://hr.n1info.com/a27428/Vijesti/Slucuj-Veljko-Maric-Vec-pet-godina-u-zatvoru.html>, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

115 „Dozet: Apelacioni sud u maju odlučio o izručenju Marića“, Blic, 3. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/politika/dozet-apelacioni-sud-u-maju-odlucio-o-izrucenju-marica/c99ez8z>, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

116 „Izručenje Marića rezultat pritiska“, B92, 3. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=03&nav_category=64&nav_id=1000278, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

Saradnja sa pravosudnim institucijama Bosne i Hercegovine

Tužilaštvo BiH i TRZ potpisali su 31. januara 2013. godine Protokol o saradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i zločin genocida, usmeren na zajednički cilj „privođenja pravdi odgovornih za ratne zločine”.¹¹⁷ Protokol predviđa razmenu podataka i dokaza u vezi sa zločinima koji su počinjeni na teritoriji obe države, onda kada osumnjičeni imaju državljanstvo ili prebivalište druge države potpisnice Protokola, a što može sprečiti samo izričito protivljenje svedoka-oštećenih¹¹⁸, kao i obaveštavanje o stanju u predmetu nakon razmene informacija i dokaza.

Protokol je predvideo da u roku od tri meseca od dana njegovog potpisivanja strane potpisnice jedna drugu obaveste o aktivnim predmetima protiv državljana druge strane ugovornice,¹¹⁹ čime je konačno trebala biti prevaziđena praksa vođenja paralelnih postupaka.

U predmetnom periodu, TRZ je sa tužilaštvima u BiH¹²⁰ razmenio 57 informacija i dokaza, a održano je i 18 operativnih sastanaka.¹²¹ Pored toga, TRZ u ustupanju predmeta sarađuje i sa Kantonalnim sudom u Bihaću, Okružnim sudom u Banja Luci i Osnovnim sudom Brčko Distrikta.¹²² Na osnovu razmenjenih dokaza, u Srbiji je pokrenuto 12 postupaka za ratne zločine koji su počinjeni

u oružanom sukobu u BiH u periodu od 1992. do 1995. godine.¹²³

Krajem 2014. godine, TRZ i Tužilaštvo BiH razmenili su oficire za vezu, kroz projekat „Regionalni oficiri za vezu“, finansiran od strane Kancelarije UN za razvoj u BiH i Ambasade Holandije u Srbiji.¹²⁴ Prema prvobitnom planu, oficir za vezu boravio bi u partnerskom tužilaštvu radi neposredne i efikasnije međuinstitucionalne saradnje¹²⁵. Od toga se, međutim, odustalo radi uštede resursa, pa se oficiri za vezu upućuju u partnersko tužilaštvo po potrebi.¹²⁶ Uloga oficira za vezu podrazumeva organizaciju zajedničkih sastanaka, razmenu dokumentacije, pribavljanje dokaza i druge poslove.¹²⁷

Konkretni rezultat saradnje TRZ-a sa pravosudnim institucijama u BiH predstavlja sedam predmeta koja su Srbiji ustupljena od strane BiH.¹²⁸ Radi se o sledećim predmetima: *Sotin, Bihać/Bihać II, Ključ, Sanski Most, Logor Luka, Gradiška, Sanski Most-Kijevo i Bosanski Petrovac-Gaj*.¹²⁹

Primer dobre saradnje dva tužilaštva predstavlja formiranje zajedničkih istražnih timova u predmetima *Srebrenica i Štrpci*. Zajednička istraga u ovim predmetima rezultirala je hapšenjem osumnjičenih lica u BiH i Srbiji i podizanjem optužnica.¹³⁰

117 Protokol Tužilaštva Bosne i Hercegovine i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije o saradnji u progonu počinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, od 31. marta 2013. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/SARADNJA/S_PROTOKOL_TRZ_TBIH_CIR.pdf, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

118 Isto, član 10.

119 Isto, član 3.

120 Radi se o Tužilaštvu BiH i Kantonalnom tužilaštvu u Bihaću.

121 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

122 Podaci FHP-a.

123 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 1. april 2016. godine.

124 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine; „Vukčević i Salihović se dogovorili o upućivanju regionalnih oficira za vezu u okviru Protokola o saradnji“, Zajedničko saopštenje za javnost Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Tužilaštva BiH, 11. septembar 2014. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2014/VS_2014_09_11_CIR.pdf, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

125 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

126 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

127 Isto.

128 Podaci FHP-a.

129 Predmeti *Bihać i Bihać II* su prikazani kao jedan ustupljeni predmet zbog toga što se radi o istom delu za koje su optužena dva lica, od kojih u vreme podizanja optužnice u predmetu *Bihać* jedno nije bilo dostupno nadležnim organima te im je suđeno u dva odvojena postupka. Isti je slučaj sa predmetom *Bijeljina II*, koji ovde nije prikazan zbog toga što se radi o optuženom koji je u vreme ustupanja predmeta *Bijeljina* 2011. godine bio nedostupan pravosudnim organima.

130 Videti str. 16 ovog izveštaja.

Odstupanje od potpisanih protokola

Uprkos potpisanom Protokolu i značajno unapređenoj saradnji sa Tužilaštvom BiH, TRZ je nastavilo da vodi paralelne postupke protiv državljanina BiH. Jedan od takvih je postupak protiv ratnog komandanta Srebrenice Naser Orića. TRZ je protiv Orića pokrenulo istragu u decembru 2011. godine.¹³¹ Međutim, o ovom postupku nije obavestilo Tužilaštvo BiH, ni nakon potpisivanja Protokola o saradnji 2013. godine kojim su se obe strane obavezale da jedna drugu upoznaju sa predmetima koje vode u vezi sa sukobima u BiH. Za postupak koji TRZ vodi protiv Orića saznalo se tek u junu 2015. godine kada je po poternici Interpola, a na osnovu zahteva iz Srbije, Orić uhapšen u Švajcarskoj.¹³²

Nakon hapšenja Orića, izručenje su zatražile i Srbija i BiH. Primenujući odredbe Evropske konvencije o ekstradiciji, švajcarske vlasti izručile su Orića BiH zbog toga što su dela koja mu se stavljaju na teret počinjena u BiH čiji je Orić i državljanin. Usledila je lavina izjava srpskih političara koji su ovu odluku švajcarskih vlasti ocenili kao politički motivisanu i nepravdičnu¹³³, poraz borbe protiv ratnih zločina¹³⁴ i kao poruku srpskim žrtvama da nisu važne¹³⁵.

Saradnja sa tužilaštvom Crne Gore

Pravni osnov saradnje između Srbije i Crne Gore predstavlja Sporazum o saradnji u krivičnom gonjenju učinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, potpisan 2007. godine.¹³⁶ Sporazum

predviđa razmenu informacija i dokaza o ratnim zločinima koji su prema državljanima dve države počinjeni na teritoriji bivše Socijalističke Federative Republike Jugoslavije (SFRJ), a gde su počinio državljanin ili osobe sa prebivalištem u Srbiji ili Crnoj Gori. U predmetnom periodu sa nadležnim tužilaštvom Crne Gore razmenjeno je 14 informacija i dokaza.¹³⁷ Prema oceni TRZ-a, saradnja sa tužilaštvom Crne Gore odvija se bez problema.¹³⁸

U julu 2015. godine, po poternici hrvatskog Interpola na aerodromu u Tivtu uhapšen je general Jugoslovenske narodne armije (JNA) u penziji Borislav Đukić, državljanin Republike Srbije. Poternica za Đukićem raspisana je još 1993. godine, nakon što je u vezi sa njim i još tri lica (među kojima je bio i Ratko Mladić) pokrenuta istraga zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Po hapšenju u Tivtu, Đukiću je određen ekstradicioni pritvor, sve do donošenja odluke o izručenju. Njegovo izručenje tražile su i Srbija i Hrvatska, a Viši sud u Podgorici doneo je odluku da su se stekli uslovi da Đukić bude izručen i Srbiji i Hrvatskoj, ali je on do kraja 2015. godine ostao u ekstradicionom pritvoru.¹³⁹

Saradnja sa Misijom Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu

Usled nerešenih bilateralnih odnosa između Srbije i Kosova, pravosudna saradnja u predmetima ratnih zločina je u administrativnom smislu komplikovanija nego sa drugim državama u regionu.¹⁴⁰ Zbog zvaničnog stava Srbije o

131 TRZ, „Istraga u predmetu *Orić i drugi*“ saopštenje za javnost, 29. januar 2014. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html/trz/VESTI_SAOPTSTENJA_2014/VS_2014_01_29_CIR.pdf, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

132 Nacionalni centralni biro Interpola za Srbiju raspisao je poternicu za Naserom Orićem i Hakijom Mehlićem u februaru 2014. godine, na zahtev TRZ-a koje protiv njih sprovodi istragu pod sumnjom da su počinili ratni zločin nad srpskim stanovništvom u Srebrenici 1992. godine u selu Zalazje u Donjim Potočarima.

133 „Vučić: Ekstradicija Orića BiH politički motivisana“, Radio Slobodna Evropa, 26. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/aleksandar-vucic-ekstradicija-orica-bih-politicki-motivisana/27093663.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

134 „Dačić: Slučaj Orića je poraz borbe protiv ratnih zločina“, N1, 26. jun 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a72230/Vesti/Dacic-Slucaj-Orica-je-poraz-borbe-protiv-ratnih-zlocina.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

135 „Vulin: Slučaj Orić poruka da srpske žrtve nisu bitne“, RTS, 25. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1959600/Vulin%3A+Slu%C4%8Daj+Ori%C4%87+poruka+da+srpske+%C5%BErtve+nisu+bitne.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

136 Sporazum o saradnji u krivičnom gonjenju učinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, potpisan između Vrhovnog državnog tužioca Republike Crne Gore i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, od 31. oktobra 2007, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html/trz/SARADNJA/S_SPORAZUM_TRZ_VDTRCG_CIR.PDF, pristupljeno 15. januara 2016. godine.

137 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

138 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

139 „Zaboravili da je general u zatvoru“, Dan, 20. januar 2016. godine, dostupno na: http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Hronika&clan_ak=529140&datum=2016-01-20&naslov=Zaboravili%20da%20je%20, pristupljeno 25. marta 2016. godine.

140 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

nepriznavanju Kosova, tužilačka saradnja između Srbije i Kosova i dalje se odvija bez formalnog sporazuma i bez direktne komunikacije TRZ-a i predstavnika kosovskog pravosuđa. TRZ prikuplja podatke preko Misije Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu (EULEX), na osnovu Protokola o saradnji koji su 2009. godine potpisali MUP Srbije i EULEX. Problem predstavlja i nemogućnost primene mehanizma međunarodne pravne pomoći, budući da takva vrsta sporazuma ne postoji između Srbije i Kosova.

Kao i u slučaju drugih država u regionu, saradnja sa EULEX-om obuhvata razmenu informacija i dokaza u predmetima ratnih zločina.¹⁴¹ Predstavnici TRZ-a navode da sa EULEX-om imaju dobru saradnju i kolegijalne odnose.¹⁴²

Uprkos problemima koji opterećuju pravosudnu saradnju između Srbije i Kosova, u periodu od 2013. do 2015. godine sa EULEX-om je razmenjen najveći broj informacija i dokaza – 107. Međutim, na osnovu te saradnje podignute su samo dve optužnice za zločine na Kosovu (predmeti *Trnje* i *Ljubenić*), mada u TRZ-u kažu da ima dosta predmeta u istrazi.¹⁴³

Saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju

Saradnja TRZ-a sa MKSJ odvija se na osnovu Zakona o saradnji Srbije i Crne Gore sa MKSJ¹⁴⁴ i između ostalog obuhvata pribavljanje dokumentacije i dokaza, kao i pružanje pravne pomoći MKSJ-u.¹⁴⁵ Saradnja se odvija

preko oficira za vezu koji je smešten u MKSJ.¹⁴⁶

Predstavnici TRZ-a ističu da u svom radu nailaze na poteškoće u pribavljanju dokaza od MKSJ, koji se odnose na zahteve za izmenu zaštitnih mera. Kako navode, ni po jednom od zahteva za izmenu koje je TRZ do sada uputilo MKSJ nije odgovorio pozitivno.¹⁴⁷ U pitanju je pravilo koje predviđa da svedok mora dati saglasnost na izmenu zaštitnih mera koje su postojale u vreme njegovog svedočenja, na koje svedoci po pravilu odgovaraju negativno.¹⁴⁸ Ako je predmet od izuzetne važnosti, sudsko veće može samo da odluči o ukidanju zaštitnih mera¹⁴⁹, što do sada nije bio slučaj.

TRZ ne vodi statistiku o broju prikupljenih dokaza od strane MKSJ koji su korišćeni u predmetima u Srbiji, ali navode da je, na primer, za predmet *Srebrenica* korišćen veliki broj njihovih ekspertske izveštaja vezanih za ekshumacije, obdukcije i identifikaciju žrtava.¹⁵⁰

Saradnja sa Mehanizmom za međunarodne krivične sudove

U skladu sa strategijom okončanja rada MKSJ-a, mandat tog suda okončaće se do kraja 2017. godine¹⁵¹. Funkcije, nadležnost, prava i obaveze MKSJ-a će nakon toga preuzeti Mehanizam za međunarodne krivične sudove (MMKS), koji je u decembru 2010 godine osnovao Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija.¹⁵² Ogranak MMKS-a koji preuzima nadležnost i funkcije MKSJ-a počeo je sa radom 1. jula 2013. godine.¹⁵³

141 Misija OEBS-a u Srbiji, „Postupci za ratne zločine u Srbiji 2003–2014“ (2015), str. 36-37.

142 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

143 Isto.

144 Zakon o saradnji Srbije i Crne Gore sa Međunarodnim tribunalom za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, *Službeni list SRJ* br. 18/2002. i *Službeni list SCG* br. 16/2003.

145 Isto, članovi 9-33.

146 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

147 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

148 Pravilnik o postupku i dokazima, Pravilo 75, stav G, H, I i J, IT/32/Rev. 50, MKSJ, 8. juli 2015. godine, prevod.

149 Pravilnik o postupku i dokazima, Pravilo 75, stav J, IT/32/Rev. 50, MKSJ, 8. juli 2015. godine, prevod.

150 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

151 „Predsednik Meron predstavio drugi godišnji izveštaj Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija”, saopštenje za javnost, 14. oktobar 2014. godine, dostupno na: <http://www.unmict.org/bcs/novosti/predsednik-meron-predstavio-drugi-godi-nji-izve%C5%A1taji-generalnoj-skup%C5%A1tini-ujedinjenih-nacija>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

152 *Rezolucija br. 1966* (2010) koju je Savet bezbednosti usvojio 22. decembra 2010. na svojoj 6463. sjednici, 22. decembar 2010. godine, dostupno na: http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/ResidualMechanism/101222_sc_res1966_residualmechanism_bcs.pdf, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

153 Internet strana Mehanizma za međunarodne krivične sudove, odeljak *O Mehanizmu*, dostupno na: <http://www.unmict.org/bcs/o-mehanizmu>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

Tužilac MMKS-a Hassan Jallow i tužilac Republike Srbije za ratne zločine Vladimir Vukčević potpisali su u septembru 2014. godine Memorandum o razumevanju, koji je odmah stupio na snagu.¹⁵⁴ Memorandum reguliše uslove i procedure dostavljanja i korišćenja informacija i dokaza TRZ-u za potrebe istrage ili vođenja sudskih postupaka u predmetima ratnih zločina.¹⁵⁵ Budući da je Rezolucijom o osnivanju MMKS-a predviđeno da sporazum koji je regulisao saradnju MKSJ-a sa Srbijom ostaje na snazi i u vezi s MMKS-om¹⁵⁶, Memorandum o razumevanju sa MMKS predstavlja pravni osnov za pristup TRZ-a dokaznom materijalu koji je nastao tokom rada MKSJ-a i MMKS-a, u svetlu zavšetka rada MKSJ-a i u skladu sa Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ-a. TRZ će, kao i tokom saradnje sa MKSJ-om, imati onlajn pristup dokumentima koji nisu poverljivi i redigovanim izjavama svedoka. Pod određenim uslovima i uz pristanak svedoka, TRZ može ostvariti pristup i neredigovanim izjavama svedoka.

Saradnja sa Specijalnim istražnim timom

TRZ razmenjuje informacije i dokaze sa Specijalnim istražnim timom Evropske unije (SIT)¹⁵⁷ u vezi sa ratnim

zločinima počinjenim na Kosovu u periodu od 1998. do 1999. godine¹⁵⁸. Prema informacijama dobijenim od TRZ-a, informacija o broju dokaza koje je ovo Tužilaštvo dostavilo SIT-u predstavljaju službenu tajnu, budući da je predistražni postupak koji vodi SIT u toku.¹⁵⁹

1.4.2. Služba za otkrivanje ratnih zločina

Služba za otkrivanje ratnih zločina (SORZ) deo je Uprave kriminalističke policije MUP-a Srbije. Uspostavljena je na osnovu Zakona o procesuiranju ratnih zločina, kao specijalizovana policijska jedinica za otkrivanje krivičnih dela iz mandata TRZ.¹⁶⁰ SORZ u svom sastavu ima Odeljenje za otkrivanje krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava i traganje za nestalim licima i Odeljenje za saradnju sa Haškim tribunalom, analitičko-obaveštajne poslove i dokumentovanje.¹⁶¹ Ukupan broj zaposlenih u SORZ-u je 50 službenika.¹⁶²

SORZ postupa po zahtevima TRZ-a.¹⁶³ U periodu od 2013. do 2015. godine, SORZ je TRZ-u podnela 19 krivičnih prijava¹⁶⁴ protiv 51 osobe koje su osumnjičene za zločine počinjene tokom oružanih sukoba u BiH, Hrvatskoj i na Kosovu¹⁶⁵. U odnosu na prethodni trogodišnji period u

-
- 154 TRZ, „Podrška tužioca Dželoa Tužilaštvu“, 8. septembar 2014. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2014/VS_2014_09_08_CIR.pdf, pristupljeno 28. marta 2016. godine.
- 155 Memorandum o razumevanju između Tužilaštva mehanizma za međunarodne krivične sudove i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, prevod, potpisan 8. septembra 2014. godine, članovi 2-6, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2014/VS_2014_09_08-M_CIR.pdf, pristupljeno 28. marta 2016. godine.
- 156 Rezolucija br. 1966 (2010) koju je Savjet bezbjednosti usvojio 22. decembra 2010. na svojoj 6463. sjednici, stav 4 (2010).
- 157 Specijalni istražni tim osnovan je 2011. godine kako bi sproveo istragu u vezi sa navodima o ratnim zločinima sadržanim u izveštaju „Neljudsko postupanje sa ljudima i nezakonita trgovina ljudskim organima na Kosovu“ izvestioca Saveta Evrope Dika Martija. Krajem jula 2014. godine glavni tužilac SIT-a objavio je rezultate trogodišnje istrage koji govore o tome da je SIT pronašao ubedljive dokaze za podizanje optužnice protiv pojedinih bivših pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova za krivična dela sadržana u izveštaju Savetu Evrope. Više informacija o rezultatima istrage dostupno je ovde: http://www.sitf.eu/images/Statement/Statement_of_the_Chief_Prosecutor_of_the_SITF_SRB.pdf, pristupljeno 27. marta 2016. godine.
- 158 TRZ, Sastanak Vukčević – Vilijemson u Briselu, saopštenje za javnost, 1. februar 2013. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2013/VS_2013_02_01_LAT.pdf; TRZ, Sastanak Vukčević – Vilijemson u Briselu o otmicama i trgovini organima, saopštenje za javnost, 28. oktobar 2013. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2013/VS_2013_10_28_LAT.pdf, pristupljeno 14. aprila 2016. godine.
- 159 Odgovor TRZ-a na molbu za dodatnim informacijama za potrebe Izveštaja o tranzicionoj pravdi, br. 140/16, 5. maj 2016. godine.
- 160 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik RS*, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 - dr. zakon i 6/2015, član 8.
- 161 Informator o radu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, decembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/InformatorMUP-latinica.pdf>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.
- 162 Odgovor SORZ-a na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 11. februara 2016. godine broj 050-125/16-1.
- 163 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik RS*, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 - dr. zakon i 6/2015, član 8; Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 44.
- 164 Odgovor SORZ-a na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 11. februara 2016. godine broj 050-125/16-1; Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.
- 165 Odgovor TRZ-a na upit FHP-a, A.br.156/16, od 1. aprila 2016. godine.

kojem je SORZ podnela TRZ-u ukupno 33 krivične prijave¹⁶⁶, u ovom periodu je evidentan značajan pad dinamike rada SORZ-a. U TRZ-u su zadovoljni angažovanjem pripadnika SORZ-a po zahtevima TRZ-a, ocenjujući ga adekvatnim i profesionalnim.¹⁶⁷ Kao i prethodnih godina, u TRZ-u nisu zadovoljni brojem predmeta koje SORZ samoinicijativno istraži¹⁶⁸. Sa druge strane, pripadnici SORZ-a naglašavaju da krivične prijave uvek pripremaju uz konsultacije i u saradnji sa TRZ-om.¹⁶⁹

U TRZ-u ističu i da pripadnici SORZ-a retko iniciraju istragu u predmetima ratnih zločina u kojima su kao osumnjičeni obuhvaćeni pripadnici MUP-a.¹⁷⁰ Jedan od mogućih razloga nedovoljne efikasnosti SORZ-a može biti nezainteresovanost pripadnika SORZ-a, odnosno opstrukcija istraga zločina za koje postoji osnovana sumnja da su ih počinili pripadnici srpske policije i vojske.

Razlozi slabe efikasnosti proističu iz nedovoljne obučenosti i motivisanosti pripadnika jedinice.¹⁷¹ Takođe, razlog bi mogla biti i prisutnost u Službi pripadnika koji su neposredno učestvovali u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji, te izvesno iskazuju otpor prema prikupljanju dokaza protiv njihovih bivših saboraca. Ovo je posledica nepostojanja formalne provere ratnog angažovanja zaposlenih u SORZ-u koji rade na istragama.¹⁷² Naime, osim redovnih bezbednosnih provera koje prethode zaposlenju u MUP-u, nema drugih provera podobnosti kandidata koje bi se odnosile na njihovu ratnu prošlost.¹⁷³

Pojedini akteri angažovani u procesuiranju ratnih zločina slažu se da bi istrage bile efikasnije da su TRZ i SORZ

drugačije formalno organizovani. Prema jednom mišljenju, najsvrsishodnije rešenje podrazumevalo bi izmeštanje SORZ-a iz Uprave kriminalističke policije u Direkciju policije¹⁷⁴; prema drugom, istražitelji SORZ-a treba da budu dodeljeni TRZ-u, sa kojim potom zajedno rade na istragama¹⁷⁵; prema trećem mišljenju, pripadnici SORZ-a bi karijerno zavisili od tužioca za ratne zločine, koji treba da ima odlučujuću ulogu u postavljanju i razrešavanju načelnika SORZ-a, kao i u napredovanju, nagrađivanju i razrešavanju pripadnika SORZ-a¹⁷⁶. Shodno trenutnom rešenju, TRZ se obraća MUP-u kao nezavisnoj instituciji, a istražitelji odgovaraju svojim nadređenim u MUP-u, usled čega TRZ nema efektivnu kontrolu nad njihovim radom.¹⁷⁷

Akcionni plan za Poglavlje 23 predviđa analizu rada SORZ-a u cilju utvrđivanja potrebe za reformom Službe, naročito sa aspekta premeštanja SORZ-a u nadležnost Direkcije policije, načina angažovanja zaposlenih u kontekstu potencijalnog uticaja ranijeg učešća kandidata u sukobima na prostoru bivše Jugoslavije, podsticaj u cilju privlačenja stručnog kadra, ljudskih kapaciteta SORZ-a, kao i uspostavljanje zajedničkih istražnih timova između TRZ-a i SORZ-a (videti Prilog 1).¹⁷⁸

1.5. Rad sudova

U periodu od 2013. do 2015. godine, do izražaja je došlo više negativnih karakteristika rada specijalnih odeljenja za ratne zločine. Suđenja traju dugo, zbog ponavljanja prvostepenih postupaka u velikom broju predmeta. Na dužinu suđenja utiče i praksa čestih promena sudija koje su u većima specijalnih odeljenja. Kaznena politika specijalnih

166 SORZ je 2010. godine podneo TRZ-u 10 krivičnih prijava, 2011. godine 13 a 2012. godine 10 prijava. Videti: FHP, "Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine" (2014), str. 31.

167 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

168 Isto.

169 FHP, "Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine" (2014), str. 33.

170 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

171 FHP, "Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine" (2014), str. 30-32.

172 Isto, str. 30.

173 Odgovor SORZ-a na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 11. februara 2016. godine broj 050-125/16-1.

174 Stav Misije OEBS u Srbiji, videti: Misija OEBS-a u Srbiji, "Postupci za ratne zločine u Srbiji 2003-2014" (2015), str. 50.

175 Stav Tužilaštva za ratne zločine, Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

176 Stav Fonda za humanitarno pravo, videti: FHP, "Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine" (2014), str. 33.

177 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

178 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcionni plan za Poglavlje 23*, nacrt, (2015), aktivnost 1.4.1.7.

odeljenja predmet je kritika stručne javnosti zbog niskih i neobrazloženih kazni. Nekoliko postupaka i dalje se vodi pred sudovima opšte nadležnosti, uz brojne probleme koji dovode u pitanje njihovu pravičnost.

Kada je reč o radu sudova, Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 preporučuje obezbeđivanje proporcionalnosti kazni u odnosu na izvršena dela, a Akcioni plan za Poglavlje 23 predviđa tri aktivnosti za realizaciju te proporcionalnosti (videti Prilog 2). Očekivani rezultat realizacije navedenih aktivnosti je da su izrečene „kazne srazmerno odmerene krivičnom delu u skladu sa međunarodnim standardima“.¹⁷⁹

1.5.1. Pravni i institucionalni okvir

Suđenja u predmetima ratnih zločina u prvom stepenu odvijaju se pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, a u drugom stepenu pred Odeljenjem za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu. Jedan broj predmeta vođen je pred sudovima opšte nadležnosti u Nišu, Požarevcu i Prokuplju. Sudovi u postupcima primenjuju Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, koji je u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji bio na snazi.¹⁸⁰ Ovaj zakon za krivična dela ratnih zločina propisuje kaznu zatvora u rasponu od pet do dvadeset godina.¹⁸¹

1.5.2. Statistika

U periodu od 2013. do 2015. godine vođeni su postupci u ukupno 29 predmeta ratnih zločina¹⁸².

Pravnosnažno je okončano 12 predmeta, od kojih je u četiri

doneta oslobađajuća presuda¹⁸³ a u osam osuđujuća¹⁸⁴. Od osam predmeta u kojima je doneta osuđujuća presuda, dva su okončana potpisivanjem sporazuma o priznanju krivice¹⁸⁵. Izrečene kazne u osuđujućim presudama iznose ukupno 130 godina i 6 meseci.

Na kraju 2015. godine u fazi glavnog pretresa nalazilo se 11 predmeta, dok je njih 6 bilo u žalbenom postupku.

1.5.3. Karakteristike suđenja

Suđenja za ratne zločine u ovom periodu odlikuju se velikim brojem **ukinutih presuda**. Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je presude i vratio osam predmeta na ponovno suđenje, a Apelacioni sud u Nišu ukinuo je presudu u jednom predmetu. I dok su pojedina obrazloženja za ukidanje presude sporna¹⁸⁶, opravdano ukidanje presuda u drugim predmetima¹⁸⁷ otvara pitanje kvaliteta optužnica i prvostepenih postupaka, ali i različitog tumačenja pravnih instituta od strane prvostepenog i drugostepenog suda.¹⁸⁸

U jednom broju slučajeva prvostepeni sud je vrlo površno sproveo postupak, što je rezultiralo „pogrešnim i nepotpuno utvrđenim činjeničnim stanjem“¹⁸⁹ ili povredom prava na odbranu¹⁹⁰.

Međutim, u pojedinim slučajevima Apelacioni sud u Beogradu je svojim tumačenjem instituta saizvršilaštva znatno povišio standarde dokazivanja.¹⁹¹ Tako je u predmetu *Skočić* Apelacioni sud insistirao da se saizvršilaštvo može dokazati isključivo uz vrlo precizno navedene sve radnje koje su optuženi preduzimali.¹⁹² Ovaj nalaz prisutan je i u

179 Isto, rezultat sprovođenja preporuke 1.4.2.

180 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ*, br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90; Krivični zakon SRJ, *Službeni list SRJ*, br. 35/92, 37/93 i 24/94.

181 Isto, član 142-144.

182 Predmeti u kojima su vođeni postupci su: *Čuška, Tenja II, Bihać, Sanski Most, Beli Manastir, Skočić, Prizren, Tuzlanska kolona, Ovčara V, Čelebići, Ključ, Bijeljina, Lički Osik, Bosanski Petrovac, Gnjilanska grupa, Bytyqi, Lovas, Kushnin, Orahovac, Bosanski Petrovac – Gaj, Sanski Most – Kijevo, Bihać II, Trnje, Logor Luka, Gradiška, Sotin, Bijeljina II, Ovčara i Sremska Mitrovica*.

183 Radi se o predmetima *Gnjilanska grupa, Bytyqi, Prizren i Čelebići*.

184 Radi se o predmetima *Bijeljina, Lički Osik, Sremska Mitrovica, Bihać, Ovčara V, Ključ, Orahovac i Miloš Lukić*.

185 Radi se o predmetima *Sremska Mitrovica i Ključ*.

186 Radi se o predmetima *Čuška i Skočić*.

187 Radi se o predmetima *Prizren, Bosanski Petrovac, Logor Luka i Bijeljina II*.

188 Detaljnije o različitoj praksi prvostepenog i drugostepenog suda u vezi sa institutom saizvršilaštva videti u: FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

189 Radi se o predmetu *Bosanski Petrovac*. Videti: Odluka Apelacionog suda u Beogradu po prvostepenoj presudi od 4. novembra 2013. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/01/bosanski_petrovac_drugostepena_odluka.pdf.

190 Radi se o predmetu *Logor Luka*. Videti: Odluka apelacionog suda u Beogradu o ukidanju prvostepene presude Višeg suda u Beogradu, 10. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/10/Resenje_Apelacionog_suda_u_Beogradu.pdf.

191 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 115-116.

192 Isto, str. 111-119.

argumentaciji za obaranje presuda u predmetima *Lovas*, *Beli Manastir* i *Ćuška*.¹⁹³

Na kraju 2015. godine, ponovljeno suđenje bilo je u toku u 10 predmeta.

Suđenja generalno traju dugo. U proseku, suđenja pred specijalnim odeljenjima traju preko tri godine, a pred sudovima opšte nadležnosti preko 12 godina. Predmeti koji se tiču kompleksnijih slučajeva ratnih zločina traju preko 5 godina. Tako je, na primer, u predmetima *Lovas* i *Ćuška* optužnica podignuta 2007, odnosno 2010. godine i prvostepeni postupak je još uvek u toku. Najdugotrajniji sudski proces odvijao se u predmetu *Miloš Lukić*, koji se vodio pred Višim sudom u Prokuplju. Suđenje u ovom predmetu počelo je u junu 1999. godine, a pravosnažno je okončano u oktobru 2014. godine, nakon više od 15 godina suđenja.¹⁹⁴

Presedan je predmet *Ovčara*, u kojem je došlo do ponavljanja suđenja koje je pravosnažno okončano 2010. godine. Naime, po žalbi jednog od osuđenih, Ustavni sud je 2013. godine našao da mu je prilikom suđenja povređeno pravo na pravično suđenje, pa je Vrhovni kasacioni sud, postupajući po zahtevu za zaštitu zakonitosti koji su podneli branioci osuđenih, 2014. godine ukinuo pravosnažnu presudu Apelacionog suda i ovom sudu vratio predmet na ponovno odlučivanje. Prilikom ponovnog odlučivanja Apelacioni sud je otvorio glavni pretres, koji je počeo u junu 2015. godine.

Dugo trajanje postupaka utiče na efikasnost i kredibilitet suđenja. Naime, žrtve i svedoci sve češće odbijaju učešće u postupcima, posebno nakon ukidanja prvostepenih presuda i ponavljanja suđenja. Tako su, na primer, u predmetu *Bijeljina II* svedoci odbili da daju iskaz na ponovljenom suđenju zbog teškog oporavka od trauma kojima su bili izloženi nakon prethodnog svedočenja u istom predmetu.¹⁹⁵ U predmetu *Lovas* žrtve i svedoci nisu želeli više da svedoče, rezignirani dugim trajanjem postupka.¹⁹⁶

1.5.4. Kaznena politika

Kaznena politika specijalnih odeljenja predmet je čestih kritika stručne javnosti i žrtava zbog izrečenih kazni. Iako je dijapazon zaprećene kazne zatvora za dela kao što su ratni zločini izuzetno sužen (5-20 godina), čini se da sudovi prilikom izricanja kazni u ovim predmetima ne poklanjaju dovoljno pažnje svim aspektima konkretnog slučaja. Tačnije, sudovi često suviše značaja pridaju olakšavajućim okolnostima, te primenom tih okolnosti snižavaju kazne čak i ispod zakonskog minimuma.¹⁹⁷ Olakšavajuće okolnosti koje su najčešće primenjivane odnose se na porodične prilike optuženih, njihovu mladost, protok vremena od počinjenja zločina i neosuđivanost. Sa druge strane, sudovi su vrlo retko procenjivali otežavajuće okolnosti uprkos tome što se u jednom broju predmeta radi o delima koja su izuzetno surova i koja obiluju nečovečnim postupcima.¹⁹⁸

Poseban problem predstavlja propust sudova da obrazlože primenu olakšavajućih okolnosti, zbog čega njihove odluke ostaju nedovoljno razumljive.¹⁹⁹

1.5.5. Učešće oštećenih u postupku

U brojnim predmetima pred specijalizovanim odeljenjima, oštećeni (preživeli zločina i članovi porodica stradalih) imaju svog punomoćnika. Punomoćnici oštećenih učestvuju u postupku kroz postavljanje pitanja i predlaganje dokaza.²⁰⁰

Prvi put od početka procesuiranja ratnih zločina, pred specijalizovanim institucijama u Srbiji je 2015. godine oštećenima bilo uskraćeno pravo da ih zastupa izabrani advokat. Naime, predsednica sudskog veća u predmetu *Trnje* dovela je u pitanje pravo advokata sa Kosova da zastupaju oštećene u ovom predmetu zbog toga što nisu upisani u imenik Advokatske komore Srbije. Ona je u vezi sa tim zatražila mišljenje Advokatske komore Srbije i odložila svoju konačnu odluku po ovom pitanju sve do dobijanja odgovora. Prema nezvaničnim informacijama, do ovakvog postupanja suda došlo je zbog recipročnosti, nakon što je pojedinim advokatima iz Srbije zabranjeno zastupanje na Kosovu.

193 Isto, str. 115; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji za 2013. godinu“ (2014), str. 66-75 i 21-26.

194 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji za 2013. godinu“ (2014), str. 83-85; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 171-175.

195 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 101.

196 Isto, str. 68.

197 Videti predmete *Skočić*, *Ovčara V*, *Bijeljina*, *Lički Osik*, *Bosanski Petrovac*, *Logor Luka* i *Ćuška* u: FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

198 Predmet *Bihać*, isto, str. 147-151.

199 Isto, str. 13-16.

200 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, članovi 395, 398 i 402.

1.5.6. Izvršenje sankcija prema osuđenima za ratne zločine

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija kao jedino merilo za ostvarivanje pogodnosti osuđenima prepoznaje dobro vladanje²⁰¹ i ne pravi nikakvu razliku između počinioca ratnih zločina i počinioca drugih lakših oblika krivičnih dela. Pogodnosti koje u smislu ovog zakona osuđenici mogu uživati uključuju prošireno pravo na prijem paketa, broj poseta i lica koja mogu posetiti osuđenog, posete bez nadzora i u posebnim prostorijama, prijem poseta izvan zavoda, pogodniji smeštaj, slobodan izlazak u grad, posetu porodici i srođnicima o vikendu i praznicima, nagradno odsustvo do sedam dana u toku godine, vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana i korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda.²⁰²

Bivši komandant jedinice „Škorpioni“ Slobodan Medić, osuđen na 20 godina zatvora zbog zločina koji je počinjen nad civilima u Trnovu kod Srebrenice 1995. godine²⁰³, poslednjeg dana decembra 2013. godine poginuo je u saobraćajnoj nesreći kod Sremske Mitrovice. On je u trenutku nesreće bio na dopuštenom vikend-odsustvu iz zatvora.²⁰⁴

1.5.7. Štetna praksa čestih izmena sudija u Odeljenju Višeg suda

Koristeći svoje diskreciono pravo prilikom određivanja godišnjeg rasporeda poslova, predsednici Višeg i Apelacionog suda u Beogradu izvršili su **premeštanje sudija sa predmeta ratnih zločina**. Ovakvo postupanje je protivno Zakonu o procesuiranju ratnih zločina, koji propisuje šestogodišnji sudijski mandat. Predsednici Višeg i Apelacionog suda u Beogradu izvršili su preraspodelu sudija koje rade na predmetima ratnih zločina u druga odeljenja pre isteka mandata garantovanog ovim Zakonom.

Sudija Snežana Nikolić Garotić je od 1. januara 2015. godine upućena u Prvostepeno krivično odeljenje Višeg suda u Beogradu. U trenutku premeštaja radila je na šest predmeta²⁰⁵. Sudija Bojan Mišić je od 1. januara 2016. godine takođe upućen u krivično odeljenje Višeg suda u Beogradu, u trenutku kada je bio predsednik sudskog veća u predmetu *Lovas*. Sudije Olivera Anđelković i Tatjana Vuković su u februaru 2015. godine Visokom savetu sudstva podneli pritužbu protiv predsednika Apelacionog suda zbog toga što ih nije ponovo rasporedio u Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu.²⁰⁶

Ovakva praksa ima višestruk negativan efekat na suđenja. Pre svega, na ovaj način materiju ratnih zločina napuštaju iskusne sudije, a u predmetu ratnih zločina imenuju se sudije bez iskustva i znanja u oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Osim toga, time se dodatno odugovlače sudski postupci, budući da je novom sudiji neophodno izvesno vreme za upoznavanje sa predmetom.

1.5.8. Suđenja pred sudovima opšte nadležnosti

Pre uspostavljanja institucija specijalizovanih za procesuiranje ratnih zločina, suđenja u predmetima ratnih zločina vođena su pred sudovima opšte nadležnosti. Zakonom o procesuiranju ratnih zločina iz 2003. godine predviđeno je da se, u slučajevima kada je optužnica potvrđena pre stupanja na snagu ovog Zakona, postupci za ratne zločine okončaju pred onim sudovima koji su pre toga bili nadležni za ove predmete. Suđenja pred sudovima opšte nadležnosti karakteriše dugotrajnost postupka, neprofesionalnost i nestručnost sudija i tužilaca, niske kazne počiniocima, kao i potpuno odsustvo medijske i javne pažnje.²⁰⁷ Uprkos navedenim problemima, nadležne institucije – a pre svega Republičko javno tužilaštvo – nisu pokazale zainteresovanost da ove postupke prenesu u nadležnost TRZ-a.²⁰⁸

201 Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br.85/2005, 72/2009 i 31/2011, član 115.

202 Isto.

203 Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. I r.z. 2/07, od 13. juna 2008. godine.

204 FHP, „Režim služenja kazni za ratne zločine u Srbiji predstavlja ruganje patnjama žrtava“, saopštenje, 3. januar 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=26036>.

205 „Kako je sudija Garotić premeštena sa ratnih zločina“, Radio Slobodna Evropa, 20. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/kako-je-sudija-garotic-premestena-sa-ratnih-zlocina/26802313.html>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

206 „Pritužbe na izbor sudija“, Blic, 27. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/prituze-na-izbor-sudija/yszcqg9>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

207 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014); FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

208 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

Tokom perioda od 2013. do 2015. godine, pred sudovima opšte nadležnosti vođeni su postupci u tri predmeta. Predmeti *Orahovac* i *Miloš Lukić* pravnosnažno su okončani, dok je suđenje u predmetu *Kushnin* još uvek u toku.

Suđenje u svim predmetima trajalo je preko deset godina. U predmetima *Miloš Lukić* i *Kushnin* tokom trogodišnjeg predmetnog perioda održana su samo po dva sudeća dana. Na odugovlačenje postupka uticali su svi učesnici u postupku, uključujući sudove i tužilaštva.²⁰⁹

Sadržaj optužnica upućuje na nedovoljno poznavanje međunarodnog humanitarnog prava, ali i samog činjeničnog stanja.²¹⁰

Izrečene kazne u oba pravnosnažno presuđena predmeta su neprimereno niske. U predmetu *Orahovac* izrečena je kazna od pet godina za ubistvo tri albanska civila u mestu Orahovac na Kosovu 1999. godine, dok je optuženi u predmetu *Miloš Lukić* kažnjen takođe minimalnom zatvorskom kaznom od pet godina, za ubistvo civila – kosovskog Albanca tokom oružanog sukoba na Kosovu.²¹¹

1.6. Zaštita i podrška žrtvama i svedocima

Zaštita svedoka u predmetima ratnih zločina i dalje predstavlja jednu od najranjivih tačaka suđenja za ratne zločine u Srbiji. U periodu od 2013. do 2015. godine nije bilo značajnijih napora da se adresiraju dugogodišnji problemi u sprovođenju Programa zaštite svedoka. Podrška žrtvama i svedocima u suđenjima za ratne zločine svodi se na ograničeno vreme tokom svedočenja, a uključuje samo deo mera kojima se odgovara na potrebe žrtava i svedoka.

Postojeći mehanizmi zaštite svedoka predmet su kritika velikog broja relevantnih međunarodnih institucija²¹², uključujući i Evropsku uniju. Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 preporučuje „podizanje nivoa bezbednosti svedoka

i svedoka-saradnika na viši nivo i unapređivanje rada službi za podršku svedocima i svedocima-saradnicima“²¹³. Ministarstvo pravde je u Akcionom planu za Poglavlje 23 predvidelo četiri aktivnosti koje treba da doprinesu ostvarivanju preporuka iz Izveštaja o skriningu do kraja 2015. godine (videti Prilog 3).

1.6.1. Procesna zaštita svedoka

Procesna zaštita svedoka primenjuje se tokom istrage i na glavnom pretresu, a uključuje mere za zaštitu integriteta svedoka, zaštitu posebno osetljivog i zaštitu posebno ugroženog svedoka.

U periodu od 2013. do 2015. godine, optuženi i njihovi branioci su se u nekoliko postupaka neprimereno obraćali svedocima, ali ni u jednom slučaju sud nije primenio zakonom propisane mere zaštite integriteta svedoka koje uključuju formalnu opomenu ili novčanu kaznu²¹⁴. Uglavnom se radilo o svedocima-insajderima, nekadašnjim pripadnicima srpskih bezbednosnih snaga, koji su odlučili da svedoče protiv svojih dojučerašnjih saboraca. Tako je, na primer, predsednica sudskog veća u predmetu *Čuška* neformalno opomenula optuženog koji je tokom svedočenja bivšeg pripadnika paravojne jedinice „Šakali“ Zorana Raškovića prokomentarisao „Nisi Srbin brate, nisi Srbin, uopšte nisi Srbin“, aludirajući na njegovo svedočenje kao na neku vrstu izdaje.²¹⁵ Neformalna opomena od strane sudskog veća usledila je i tokom unakrsnog ispitivanja okrivljenog saradnika u predmetu *Sotin*, kada mu se branilac jednog od optuženih obraćao povišenim tonom i bez persiranja²¹⁶, kao i u predmetu *Tenja II* kada je optuženi upućivao uvrede svedocima-oštećenima.²¹⁷

Institut zaštite posebno osetljivog svedoka primenjen je samo jednom, kada je sudsko veće u predmetu *Čuška* odredilo meru ispitivanja žrtve seksualnog zlostavljanja preko sudskog veća.²¹⁸

209 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014); FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

210 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014).

211 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016).

212 Videti odeljak 1.1. ovog izveštaja pod nazivom *Nalazi međunarodnih tela*.

213 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcionni plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), preporuka 1.4.4.

214 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 102.

215 Predmet *Čuška*, transkript audio zapisa sa glavnog pretresa od 22. aprila 2013. godine, str. 7, Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, Posl.br. K-Po2 48/2010, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/04/67a-22.04.2013.pdf>.

216 Predmet *Sotin*, transkript audio zapisa sa glavnog pretresa održanog dana 6. februara 2015. godine, str. 26-32, Viši sud u Beogradu, K-Po2 br. 2/2014, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/03/04-06.02.2015.pdf>.

217 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014), str. 15.

218 Isto, str. 11-12.

Zaštita žrtava seksualnog nasilja

Zakonik o krivičnom postupku ne sadrži specifične mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, te se na njih mogu primeniti jedino uobičajene mere zaštite svedoka.²¹⁹ Kao posledica, žrtve seksualnog nasilja najčešće nisu imale poseban tretman niti adekvatnu zaštitu.

U predmetu *Skočić* svedokinje-žrtve silovanja bile su izložene nepristojnom ponašanju, podsmehu i omalovažavanju od strane optuženih²²⁰. Iako je pokazao izvesnu senzibilnost prilikom njihovog ispitivanja time što je zahtevao pristojno obraćanje svedokinjama, predsednik sudskog veća nije uputio formalnu opomenu niti je novčano kaznio neprimereno ophođenje optuženih.²²¹

U predmetu *Čuška* svedokinja-žrtva silovanja kasno je bila zaštićena merama zaštite²²². Naime, iako su već tokom istrage i neposredno pre njenog svedočenja na glavnom pretresu postojale snažne indicije, uključujući i stručne procene, o tome da je svedokinja u osetljivom psihičkom stanju, mera zaštite posebno osetljivog svedoka primenjena je tek u fazi unakrsnog ispitivanja.²²³ Mera zaštite podrazumevala je ispitivanje svedokinje preko sudskog veća. Tokom ispitivanja, branilac jednog od optuženih nije poštovao pravila i pitanja svedokinji je upućivao direktno umesto preko veća, te mu je veće izreklo opomenu.²²⁴

U dva predmeta, oštećene su odustale od daljeg učešća u postupku zbog trauma zadobijenih tokom postupka i nedostatka adekvatne podrške i zaštite.²²⁵

1.6.2. Vanprocesna zaštita

Vanprocesna zaštita svedoka primenjuje se nezavisno od procesnih radnji i podrazumeva uključivanje svedoka u poseban program zaštite koji sprovodi specijalizovana institucija. Mere vanprocesne zaštite obuhvataju zaštitu ličnosti i imovine, promenu prebivališta, prikrivanje identiteta i podataka o vlasništvu i promenu identiteta.²²⁶

Najozbiljniji problemi sistema zaštite svedoka u Srbiji godinama unazad tiču se sprovođenja Programa zaštite učesnika u krivičnom postupku. Akcioni plan za Poglavlje 23 predviđa mere koje za cilj imaju otklanjanje ključnih problema sa kojima se oblast vanprocesne zaštite svedoka kontinuirano suočava, među kojima su procena rada Jedinice za zaštitu radi utvrđivanja potrebe za njenom reformom i normativna usklađivanja koja bi omogućila primenu mere promene identiteta svedoka (videti Prilog 3).²²⁷

Program zaštite uveden je Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku i podrazumeva „skup mera [...] koje se primenjuju u cilju zaštite života, zdravlja, fizičkog integriteta, slobode ili imovine zaštićenog lica“²²⁸. O pokretanju, produženju i obustavi Programa zaštite odlučuje Komisija za sprovođenje Programa zaštite, a sprovodi ga Jedinica za zaštitu kao specijalizovana organizaciona jedinica pri MUP-u Srbije.²²⁹

Ukupno devet lica je u periodu od 2013. do 2015. godine bilo uključeno u Program zaštite u predmetima ratnih zločina.²³⁰ Mere zaštite koje su u odnosu na njih primenjene obuhvataju fizičku zaštitu ličnosti i imovine, promenu

219 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 65.

220 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014), str. 31.

221 Isto, str. 26-31; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 111-120.

222 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2013. godini“ (2014), str. 9-13.

223 Isto, str. 11-12.

224 Isto, str. 12.

225 U predmetu *Bijeljina II* oštećena je odlučila da se ne odazove pozivu suda za ponovno svedočenje. U predmetu *Skočić* zaštićena svedokinja „Gama“ odbila je da svedoči u ponovljenom postupku. Isto, str. 101-102 i 114-115.

226 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, član 14.

227 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcion plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), mere 1.4.4.1, 1.4.4.2. i 1.4.4.5.

228 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, član 2.

229 Isto, član 7 i 12.

230 Odgovor Jedinice za zaštitu učesnika u krivičnom postupku na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, od 19. maja 2016. godine, broj 2-99/16.

prebivališta ili premeštanje u drugu zavodsku ustanovu, kao i prikrivanje identiteta i podataka o vlasništvu.²³¹ Mera promene identiteta ni tokom perioda od 2013. do 2015. godine nije bila primenjena niti u jednom slučaju, usled nepostojanja podzakonskih akata koji su neophodni za njeno sprovođenje.²³²

U junu 2014. godine smenjen je načelnik Jedinice za zaštitu, Miloš Perović. Smena je usledila nakon niza kritika postupanja Jedinice za zaštitu, upućenih od strane domaćih²³³ i međunarodnih aktera²³⁴ koji su ukazivali na nepravilnosti u radu pripadnika Jedinice i zastrašivanje svedoka. MUP nije obrazložio odluku o smeni i razlozi za uklanjanje Perovića sa položaja do danas su ostali nepoznati javnosti. Mediji su preneli izjavu neimenovanog pripadnika policije da smena Perovića predstavlja „deo napora nove Vlade Srbije da reformiše policiju i da se oslobodi problematičnog osoblja“²³⁵. Od smene Perovića, poslove načelnika Jedinice za zaštitu obavlja Goran Živković.²³⁶

Tokom perioda u kojem je Perović rukovodio Jedinicom za zaštitu (2008-2014), ova jedinica dovođena je u vezu sa nezakonitim postupanjem i zastrašivanjem svedoka²³⁷, a nekoliko svedoka samoinicijativno je napustilo Program

zaštite²³⁸. Nakon smene na čelu Jedinice, nisu se događali slični incidenti, mada u TRZ-u tvrde da se ništa nije promenilo.²³⁹ Jedan od bivših učesnika u Programu zaštite dugo nije mogao da ostvari svoje pravo na državljanstvo Srbije, niti da dobije lična dokumenta.²⁴⁰

Postupak protiv bivšeg zaštićenog svedoka

Indikator lošeg stanja u sistemu zaštite svedoka je i pokretanje postupka protiv bivšeg zaštićenog svedoka Slobodana Stojanovića, po krivičnoj prijavi tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića i njegovog zamenika Dragoljuba Stankovića, zbog navodnih pretnji koje im je uputio Stojanović.²⁴¹ Postupak je kulminacija dugogodišnjih verbalnih sukoba zbog neuspešnog sprovođenja Programa prema Stojanoviću.²⁴²

1.6.3. Podrška žrtvama

Pomoć i podršku oštećenima i svedocima tokom sudskih postupaka pruža Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima, koja deluje pri Višem sudu u Beogradu. Služba organizuje dolazak žrtava i svedoka, informiše ih o glavnom pretresu, vrši isplatu troškova i pruža tzv. emotivnu podršku

231 Isto.

232 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 68.

233 FHP, „Nezakonitosti i zloupotreba ovlašćenja u postupcima za ratne zločine u Republici Srbiji, Slučaj 37. odreda PJP“, novembar 2010. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13106>; „Zaštita svedoka još uvek problem u Srbiji“, BIRN, 6. jul 2012. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/ubistva-ukazuju-na-propuste-u-zastiti-svedoka>, pristupljeno 25. aprila 2016. godine.

234 Izveštaj Tomasa Hamarberga, komesara Saveta Evrope za ljudska prava, nakon posete Srbiji 12. do 15. juna 2011, septembar 2011. godine, prevod, dostupno na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1852957&direct=true>; Savet Evrope, Komitet za pravna pitanja i ljudska prava, „Zaštita svedoka kao temelj pravde i pomirenja na Balkanu“, izveštaj, 2011, dostupno na engleskom jeziku na: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100622_ProtectionWitnesses_E.pdf; pristupljeno 12. februara 2016. godine.

235 „Smenjen načelnik Jedinice za zaštitu svedoka MUP-a“, BIRN, 9. jun 2014. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/smenjen-na%C4%8Delnik-jedinice-za-za%C5%A1titu-svedoka-mup-a>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

236 Informator o radu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, april 2016. godine, str. 78, dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/fd26626a-8adb-45f2-a716-a46d6003f697/iNFORMATOR+O+RADU+april+2016.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IfLXXXZ&CVID=l9Uou0s>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

237 FHP, „Nezakonitosti i zloupotreba ovlašćenja u postupcima za ratne zločine u Republici Srbiji, Slučaj 37. odreda PJP“ (2010).

238 FHP i drugi, „Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izveštaj za 2010-2011. godinu“ (2013), str. 56.

239 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

240 Reč je o Zoranu Raškoviću, svedoku u predmetu *Čuška*. Videti: FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 59-60.

241 „Bivši zaštićeni svedok na optuženičkoj klupi“, Radio Slobodna Evropa, 26. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/bivsi-zasticeni-svedok-na-optuzenickoj-klupi/27389216.html>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

242 „Bivši zaštićeni svedok optužuje“, Radio Slobodna Evropa, 12. novembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/bivsi-zasticeni-svedok-optuзуje/25166118.html>, pristupljeno 20. januara 2016. godine; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 28-30.

pred svedočenje.²⁴³ Pružanje emotivne podrške organizirano je na kratak period pre i nakon svedočenja. Ono uključuje informisanje o postupku, ohrabrivanje svedoka i umirivanje nakon svedočenja.²⁴⁴ U pojedinim slučajevima zaposleni u Službi pružaju emotivnu podršku i nakon svedočenja, ali se ne radi o njihovoj formalnoj nadležnosti već isključivo o slobodnoj volji.²⁴⁵ Žrtve i oštećeni u predmetima ratnih zločina još uvek nemaju psihološku podršku, mada ona predstavlja jednu od osnovnih mera podrške žrtvama usmerenih na sprečavanje njihove retraumatizacije.²⁴⁶

Nakon uvođenja tužilačke istrage u krivične postupke, brigu o žrtvama tokom istrage u predmetima ratnih zločina pruža TRZ. TRZ, međutim, nema posebnu službu niti pojedinca koji bi pružao stručnu podršku žrtvama, već taj posao obavljaju zamenici tužioca i saradnici. Ona obuhvata održavanje kontinuiranog kontakta²⁴⁷ i informisanje žrtava i svedoka o svim relevantnim aspektima suđenja.²⁴⁸

Akcion plan za Poglavlje 23 predviđa aktivnosti usmerene na stvaranje službe za podršku i pomoć svedocima i oštećenima na nacionalnom nivou, ali je primena ove mere planirana tek od 2016. godine.²⁴⁹

1.7. Suđenja za ratne zločine u javnosti

Podaci o suđenjima za ratne zločine u Srbiji teško dopiru do javnosti. Generalna nezainteresovanost medija i nepostojanje sistemskog pristupa za informisanje javnosti o ovim predmetima samo su neki od uzroka takvog stanja.²⁵⁰ Pored toga, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda

u Beogradu pred kojim se odvijaju prvostepena suđenja, čiji bi tok mogao biti od interesa za javnost, postavlja značajna ograničenja pristupa javnosti suđenjima i sudskim dokumentima.

Na značaj šire društvene podrške procesuiranju ratnih zločina ukazao je Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje zločina u Srbiji, koji kao jedan od prioriteta utvrđuje „unapređivanje nivoa svesti i odnosa javnosti prema potrebi suđenja za ratne zločine”.²⁵¹ Ciljevi koje institucije Srbije treba da ostvare primenom strategije uključuju dostupnost informacija o suđenjima za ratne zločine, unapređivanje kapaciteta novinara za izveštavanje o suđenjima u predmetima ratnih zločina i uključivanje informacija o oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji u nastavne programe.²⁵² Međutim, aktivnosti koje su Nacrtom strategije predviđene za postizanje ovih ciljeva nisu dovoljno obuhvatne i uključuju samo unapređivanje internet prezentacije Višeg suda u Beogradu, redovno objavljivanje izveštaja o radu specijalizovanih institucija, periodične obuke za novinare, analizu nastavnog materijala i objavljivanje Strategije za procesuiranje ratnih zločina nakon njenog usvajanja.²⁵³

1.7.1. Uvid javnosti u sudske dokumente

Počevši od 2012. godine, Viši sud u Beogradu oglašivao se na zahtev FHP-a²⁵⁴ za dostavljanje nepravosnažnih presuda u predmetima ratnih zločina, uz obrazloženje da bi to narušilo vođenje sudskog postupka.²⁵⁵ Ova praksa je promenjena krajem 2013. godine, nakon što je Poverenik za

243 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 56.

244 Isto, str. 59-60.

245 Isto.

246 Isto, str. 60-61.

247 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

248 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 57.

249 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcion plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), mera 1.4.4.3.

250 FHP, „Medijski diskursi o suđenjima za ratne zločine u Srbiji 2003-2013“, novembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27672>; FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 29.

251 Ministarstvo pravde Republike Srbije, *Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji u periodu 2016-2020. godine* (2015), str. 18.

252 Isto, str. 37-38.

253 Isto.

254 FHP je jedina organizacija koja sistematski prati i izveštava javnost o suđenjima za ratne zločine u Srbiji.

255 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini“, januar 2013. godine, str. 12, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=22309>; FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 31.

informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti (Poverenik) naložio dostavljanje ovih presuda²⁵⁶. Međutim, Viši sud u Beogradu je ove presude, kao i transkripte u pojedinim predmetima, prethodno anonimizovao na taj način što su podaci o optuženima, svedocima i žrtvama bili u potpunosti zatamnjeni.²⁵⁷ U pojedinim slučajevima, anonimizovani su čitavi pasusi obrazloženja presude, što je onemogućavalo njeno razumevanje.²⁵⁸ Obrazloženje suda bilo je da je anonimizacija u službi zaštite ličnih podataka, u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. U martu 2014. godine Poverenik je ovakvu anonimizaciju proglasio nezakonitom, ukazujući da ona predstavlja prekomernu obradu podataka.²⁵⁹

Dostavljanje javnih sudskih dokumenata uskraćeno je i Balkanskoj istraživačkoj mreži (BIRN), koja je od Višeg suda u Beogradu u oktobru 2014. godine zatražila prvostepenu presudu u predmetu *Čuška*. Uprkos žalbama na ovakvu odluku Suda i odlukama Poverenika kojim se nalaže dostavljanje presude, Sud do danas nije postupio po zahtevu BIRN-a uz obrazloženje da bi to moglo "ugroziti, omesti ili otežati suđenje".²⁶⁰

Anonimizaciju sudskih odluka u predmetima ratnih zločina primenjivao je i Apelacioni sud u Beogradu, uprkos internom pravilniku koji zabranjuje redigovanje sudskih odluka u predmetima ratnih zločina.²⁶¹ U Višem sudu u Beogradu takav pravilnik još uvek nije usvojen.²⁶²

Eklatantan primer prekomerne anonimizacije predstavljaju presude u predmetima *Beli Manastir* i *Gnjilanska grupa*,

u kojima su bili zatamnjeni imena i prezimena optuženih i obrazloženje presude, što je potpuno onemogućilo informisanje o predmetu i utvrđenim činjenicama.²⁶³

1.7.2. Zabrana vizuelnih zapisa suđenja

Osim prakse preterane anonimizacije, novinarima i stručnoj i široj javnosti onemogućeno je da snimaju, odnosno imaju uvid u video zapise glavnog pretresa. Naime, Zakonom o procesuiranju ratnih zločina predviđeno je da snimanje glavnog pretresa u cilju javnog prikazivanja može odobriti predsednik suda po pribavljenom mišljenju stranaka. Međutim, predsednik suda ovakve zahteve mahom odbija, bez obrazloženja. Tako je u maju 2015. godine odbijen zahtev FHP-a da snimi objavljivanje presude u predmetu *Beli Manastir*. Predsednik Višeg suda je bez obrazloženja odbio zahtev FHP-a.²⁶⁴ Slično tome, Viši sud u Beogradu odbio je zahtev BIRN-a za snimanje presude u predmetu *Čuška*, upućen u februaru 2014. godine.²⁶⁵

Pri odeljenjima za ratne zločine Višeg i Apelacionog suda u Beogradu još uvek nisu formirana posebna odeljenja za odnose sa javnošću, koja bi javnost informisala o predmetima u kojima postupaju i sudski utvrđenim činjenicama od značaja za razumevanje nedavnih sukoba. U slučaju oba suda, informisanje javnosti o suđenjima odvija se putem jedinstvene službe za odnose sa javnošću, koja obaveštava javnost o svim predmetima koji su u postupku pred tim sudom.

Sudovi nisu unapredili ni postupak informisanja javnosti i medija o važnim podacima koji se tiču sudskih postupaka

256 Isto.

257 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 31.

258 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u 2013. godini“ (2014), str. 8-9.

259 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 31.

260 Odgovor mailom predstavnice BIRN-a na upit FHP-a, 9. maj 2016. godine; „Srpska ministarstva blokiraju javni pristup ratnim dosijeima“, BIRN, 8. april 2016. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/srpska-ministarstva-blokiraju-javni-pristup-ratnim-dosijeima-04-07-2016>, pristupljeno 9. maja 2016. godine.

261 FHP, „Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine“ (2014), str. 45.

262 FHP, „Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine“ (2016), str. 31.

263 Videti: Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K.Po2 br. 45/2010 od 19. juna 2012. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/12/Beli-Manastir-Prvostepena-presuda.pdf>; Presuda Odeljenja za ratne zločine višeg suda u Beogradu K-Po2-18/11 od 19. septembra 2012. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/01/Presuda_K_Po2_18-11.pdf.

264 Odgovor Višeg suda u Beogradu na zahtev FHP-a za snimanje objave presude u predmetu *Beli Manastir*, Su VIII br 42/15-93, 28. maj 2015. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/06/Odgovor_Viseg_suda_u_Beogradu_predmetu_Beli_Manastir.pdf.

265 Odgovor mailom predstavnice BIRN-a na upit FHP-a, 9. maj 2016. godine.

za ratne zločine. U slučaju Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, informisanje javnosti se svodi na izdavanje šturih i nedovoljno informativnih saopštenja, koja se po pravilu objavljuju isključivo povodom izricanja presuda.²⁶⁶ Ova saopštenja sadrže osnovne informacije o presudi, osuđenima i kaznama i osim što se dostavljaju medijima postavljaju se i na internet prezentaciju Suda. Na primer, saopštenje u vezi sa presudom u ponovljenom postupku u predmetu *Bijeljina* u svega dve rečenice prenosi informaciju o vrsti presude i pravnim lekovima koji su na raspolaganju.²⁶⁷ U slučaju osuđujuće presude, informacija uključuje i podatke o vrsti i dužini kazne.²⁶⁸ Internet prezentacija suda ne sadrži poseban odeljak za predmete ratnih zločina, već se informacije objavljuju zajedno sa informacijama u vezi sa drugim krivičnim predmetima, stavovima suda povodom napisa u medijima i javnim konkursima za zaposlenje u Sudu.²⁶⁹

Odeljenje Apelacionog suda ne izdaje saopštenja za javnost povodom presuda, već informaciju o predmetu postavlja u okviru posebnog odeljka na svojoj internet prezentaciji. Ovaj odeljak sadrži informacije o zakazanim suđenjima i donetim odlukama.²⁷⁰ Obaveštavanje o donetim odlukama je dovoljno informativno i, osim o drugostepenoj odluci i obrazloženju, sadrži i informaciju o prvostepenoj odluci i obrazloženju.²⁷¹ Međutim, dostupne su samo informacije koje se odnose na tekuću godinu i nedostaje arhiva odluka u vezi sa predmetima koji su se odvijali tokom prethodnih godina.

2. Reparacije

Ostvarivanje prava žrtava ratnih zločina i drugih povreda ljudskih prava tokom 1990-ih na materijalne reparacije u Srbiji krajnje je otežano brojnim zakonskim i institucionalnim preprekama. Od pada Miloševićevog režima, institucije Srbije, uz izuzetak usvojenog „Programa za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991-1999. godine“ (2012), nisu bile posvećene ispunjavanju obaveze pružanja reparacija žrtvama, u skladu sa međunarodnim standardima. Na polju simboličkih reparacija preovlađuju etnički pristrasne komemoracije događaja iz 1990-ih, poricanje zločina i odsustvo napora za izgradnju i negovanje društvene kulture sećanja na žrtve.

2.1. Materijalne reparacije

Žrtve ratnih zločina i drugih teških kršenja ljudskih prava tokom sukoba iz 1990-ih godina pravo na materijalne reparacije u Srbiji mogu ostvariti putem administrativnih i sudskih postupaka. Međutim, oba tipa postupka odlikuju se ozbiljnim i sistemskim problemima koji stvaraju nepremostive prepreke za ostvarivanje prava žrtava.

Uz to, Zakonik o krivičnom postupku predviđa i mogućnost podnošenja imovinsko-pravnog zahteva za naknadu materijalne i nematerijalne štete u okviru postupka koji se vodi u krivičnim predmetima. Međutim, u predmetima ratnih zločina koji se procesuiraju u Srbiji ovaj mehanizam do danas nije bio korišćen. Nema podataka o njegovom

266 Videti: Internet strana Višeg suda u Beogradu, odeljak „Služba za odnose sa javnošću“, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstenja/>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

267 Videti: „Presuda u ponovnom postupku koji se vodi protiv okrivljenog Miodraga Živkovića (predmet *Bijeljina*)“, Služba za odnose sa javnošću Višeg suda u Beogradu, 24. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstenja/presuda-u-ponovnom-postupku-koji-se-vodi-protiv-okrivljenog-miodraga-zivkovica-predmet-bijeljina.html>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

268 Videti: „Doneta i javno objavljena presuda u postupku koji se vodi protiv okrivljenog Zorana Vukšića i drugih (predmet *Beli Manastir*)“, Služba za odnose sa javnošću Višeg suda u Beogradu, 1. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstenja/doneta-i-javno-objavljena-presuda-u-postupku-koji-se-vodi-protiv-okrivljenog-zorana-vuksica-i-drugih-predmet-beli-manastir.html>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

269 Videti internet prezentaciju Višeg suda u Beogradu, odeljak „Vesti i saopštenja“, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstenja/>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

270 Videti internet prezentaciju Apelacionog suda u Beogradu, odeljci „Aktuelni predmeti/Ratni zločini“, dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/aktuelni-predmeti/ratni-zlocini/rz-donete-odluke/>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

271 Videti internet prezentaciju Apelacionog suda u Beogradu, odeljci „Aktuelni predmeti/Ratni zločini/Donete odluke u predmetima ratnih zločina“, dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/aktuelni-predmeti/ratni-zlocini/rz-donete-odluke/>, pristupljeno 26. aprila 2016. godine.

korišćenju u predmetima za kršenje ljudskih prava koja su počinjena u kontekstu oružanih sukoba iz 1990-ih godina.²⁷²

Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 ne sadrži preporuke o pravima žrtava ratnih zločina i kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih na reparacije. Zahtev za usklađivanje sa Direktivom o kompenzaciji za žrtve krivičnih dela²⁷³ bio je deo rane faze procesa skrininga²⁷⁴, od čega se u kasnijoj fazi bez obrazloženja odustalo²⁷⁵. Ova direktiva predviđa obaveznu kompenzaciju žrtvama krivičnih dela i uspostavljanje nacionalne šeme kompenzacije žrtvama.

Sa druge strane, Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u 2014. godini prvi put naglašava da „samo nekolicina žrtava ratnih zločina ima pristup delotvornoj naknadi unutar važećeg zakonodavnog okvira“.²⁷⁶ Istu preporuku sadrži i Izveštaj o Srbiji za 2015. godinu.²⁷⁷ Takođe, Rezolucije Evropskog parlamenta ističu „potrebu za hitnim usvajanjem sveobuhvatnog zakonodavstva koje bi garantovalo žrtvama i njihovim porodicama pravo na reparacije“²⁷⁸ i uspostavljanje šeme reparacija kao preduslov pomirenju.²⁷⁹

Na brojne probleme koji se tiču ostvarivanja materijalnih reparacija u Srbiji ukazivala su i druga relevantna međunarodna tela, kao i međunarodne institucije. Komitet UN za prisilne nestanke našao je da pravni sistem u Srbiji ne garantuje pravo na naknadu štete i pravične i adekvatne reparacije svim žrtvama prisilnog nestanka, pa je preporučio uspostavljanje sveobuhvatnog i rodno osetljivog sistema reparacija, kako bi se osiguralo da sve žrtve „ostvare pravo na dobijanje reparacije, uključujući medicinsku i psihološku

rehabilitaciju“.²⁸⁰ Komitet UN protiv torture pozvao je Srbiju da ukloni sve prepreke koje sprečavaju žrtve da ostvare svoje pravo na naknadu štete, da evidentira sve žrtve, uključujući i žrtve ratnih zločina i prisilno mobilisane izbeglice iz Hrvatske, kao i da proceni njihove potrebe, uključujući pravo na rehabilitaciju.²⁸¹

Komesar Saveta Evrope za ljudska prava izneo je nalaz da veliki broj žrtava zločina koje su tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji počinili pripadnici srpskih snaga nemaju pristup adekvatnim i efektivnim reparacijama.²⁸²

Ozbiljne nedostatke pravnog okvira za prava civilnih žrtava rata u Srbiji kritikovale su i NVO u Srbiji.²⁸³

2.1.1. Ostvarivanje materijalnih reparacija administrativnim putem

Države obezbeđuju poštovanje prava na reparacije putem usvajanja posebnih zakona i/ili podzakonskih akata kojima se propisuju postupak ostvarivanja, vrste i obim prava žrtava.²⁸⁴ Ostvarivanje prava na reparacije administrativnim putem za državljane Srbije regulisano je zakonskim okvirom uspostavljenim u vreme vlasti Slobodana Miloševića. Ovaj zakonski okvir nije u skladu sa međunarodno-pravnim principima i standardima u ovoj oblasti, te u praksi samo mali procenat žrtava, koje bi po svom svojstvu morale ostvariti pravo na reparacije po ovom zakonu, to pravo zapravo i ostvaruje. Nadležne institucije inicirale su u decembru 2014. godine njegovu izmenu, ali predlog novog zakonskog rešenja čak još više pogoršava postojeći pravni režim.

272 FHP, „Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava, Izveštaj za 2014/2015“, januar 2016. godine, str: 15-16, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=31034>.

273 Direktiva Evropskog saveta o kompenzaciji za žrtve krivičnih dela, 2004/80/EC.

274 European Commission, Explanatory Screening for Serbia, Agenda, Chapter 23 Judiciary and Fundamental Rights, 25-26. septembar 2013. godine, str. 7, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/03/EXP-Screening-Detailed-Agenda.pdf>.

275 Evropska komisija, *Izveštaj o skriningu za Srbiju*, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava (2014).

276 Evropska komisija, *Izveštaj o napretku Srbije u 2014. godini* (2014), str. 72.

277 Evropska komisija, *Izveštaj o Srbiji za 2015. godinu* (2015), str. 22.

278 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014.* (2015), stav 13.

279 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015.* (2016), stav 26.

280 Komitet UN za prisilne nestanke, *Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29 stav 1 Konvencije* (2015), stav 25.

281 Komitet UN protiv torture, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (2015), str. 6.

282 *Report by Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Following his Visit to Serbia from 16 to 20 March 2015* (2015), str. 7.

283 Videti saopštenje FHP-a „Država ne mari za civilne žrtve rata“ od 3. marta 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=26328>.

284 Pablo de Grejf, „Priručnik o reparacijama“, članak *Pravda i reparacije*, FHP, 2011. godine, str. 450.

Vlada Srbije je 2012. godine uspostavila prvi i jedini program reparacija za jednu izdvojenu kategoriju žrtava bošnjačke nacionalnosti u Sandžaku, na osnovu uredbe. Tokom perioda izveštavanja, ovaj program je u značajnoj meri sproveden.

i. Pravni okvir²⁸⁵

Pravni osnov za ostvarivanje reparacija administrativnim putem predstavlja Zakon o pravima civilnih invalida rata²⁸⁶, usvojen 1996. godine. Za njegovo sprovođenje nadležno je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja (u daljem tekstu: Ministarstvo rada), odnosno lokalne samouprave i Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju, koji ove poslove obavljaju kao poverene.²⁸⁷

Zakon prepoznaje tri kategorije žrtava: civilne invalide rata, porodice civilnih invalida rata i porodice civilnih žrtava rata (u daljem tekstu: civilne žrtve rata).²⁸⁸ Sticanjem statusa civilne žrtve rata, stižu se prava na finansijsku podršku (mesečno novčano primanje, invalidnina, dodatak za tuđu negu i pomoć), zdravstvenu i pojedine vrste socijalne zaštite, kao i povlastice u vožnji.²⁸⁹

Međutim, status civilne žrtve rata se ne priznaje osobama koje su stradale u vezi sa događajima van teritorije Srbije, onima koje u trenutku stradanja nisu bile državljani Srbije a danas žive u Srbiji, članovima porodica nestalih osoba, žrtvama koje su pretrpele nasilje od strane snaga pod

kontrolom države Srbije, žrtvama seksualnog nasilja i osobama sa psihičkim posledicama pretrpjenog nasilja. Zakon uspostavlja i dodatne uslove za ostvarivanje prava na mesečno novčano primanje koji se tiču materijalne neobebeđenosti, nesposobnosti za privređivanje i imovinskog cenzusa.²⁹⁰

Nacrt Zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica

U decembru 2014. godine Ministarstvo rada je objavilo Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica.²⁹¹ Nacrt nije ušao u skupštinsku proceduru do kraja 2015. godine.²⁹²

Radnu grupu koja je radila na Nacrtu zakona činili su predstavnici Ministarstva rada, Sekretarijata za socijalnu zaštitu Gradske uprave Grada Beograda, Ministarstva zdravlja, Ministarstva odbrane, Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, Upravnog suda, Pravnog fakulteta u Beogradu i Pravnog fakulteta u Novom Sadu.²⁹³

Nacrtom su kodifikovane sve norme koje regulišu postupak sticanja statusa i pravâ civilnih žrtava rata i vojnih žrtava (ratnih vojnih invalida i članova porodica poginulih boraca). Kada je reč o normama koje se odnose na civilne žrtve rata, predloženi tekst suštinski je identičan Zakonu koji je u primeni od 1996. godine. Istovremeno, vojnim žrtvama se obezbeđuje više prava i olakšana procedura za utvrđivanje i priznanje statusa.²⁹⁴

285 Za detaljnu analizu pravnog okvira videti: FHP, „Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava, Izveštaj za 2014/2015“ (2016).

286 Zakon o pravima civilnih invalida rata, *Službeni glasnik RS* br. 52/96.

287 Isto, član 11.

288 Isto, član 1.

289 Isto, član 4.

290 Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica, *Službeni glasnik SRS* br. 54/89 i *Službeni glasnik RS* br. 137/2004, član 7–15.

291 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, Poziv za javnu raspravu - Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica, 4. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/1591-poziv-za-javnu-raspravu-nacrt-zakona-o-pravima-boraca-vojnih-invalida-civilnih-invalida-rata-i-clanova-njihovih-porodica>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

292 Republički sekretarijat za javne politike, Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica, Put zakona, dostupno na: <http://www.rsip.gov.rs/m/Misljenje-na-AEP-Nacrt-zakona-o-pravima-boraca-vojnih-invalida/1205>, pristupljeno 4. maja 2016. godine.

293 Odgovor Ministarstva rada na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 26. novembra 2015. godine, broj 07-00-02150/2015-15.

294 O nepovoljnijem položaju civilnih žrtava rata u odnosu na borce, ratne vojne invalide i njihove porodice svedoče i druge zvanične mere. Ministarstvo rada potpisalo je u novembru 2015. godine Memorandum o saradnji sa 32 fakulteta u Srbiji, kojim se deci palih boraca, ratnih vojnih invalida i boraca omogućava besplatno studiranje na ovim fakultetima. O tome videti: <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/3904-besplatno-studiranje-za-decu-palih-boraca-na-32-fakulteta>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

Postupak izrade Nacrta zakona je od samog početka bio netransparentan. Sa izradom novog zakonskog rešenja nisu bila upoznata udruženja koja okupljaju civilne žrtve rata²⁹⁵ niti pojedine stručne nevladine organizacije²⁹⁶.

Nacrt zakona je i od završetka javne rasprave i tokom čitave 2015. godine držan u tajnosti. FHP je u decembru 2015. godine, na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, zatražio od Ministarstva rada uvid u Nacrt zakona. Ministarstvo rada je ovaj zahtev odbilo sa obrazloženjem da će tekst propisa moći da bude objavljen tek nakon što bude formulisan u Predlog zakona, te da se do tada radi o internom radnom tekstu Nacrta zakona.²⁹⁷ Ministarstvo nije objavilo ni izveštaj o održanoj javnoj raspravi, iako ga je u dokumentaciji neophodnoj za učešće na javnoj raspravi najavilo, i uprkos tome što je u zakonskoj obavezi da to učini²⁹⁸.

Zakonski okvir o pravima civilnih žrtava rata bio je predmet kritike i brojnih relevantnih međunarodnih tela. U svom izveštaju nakon posete Srbiji komesar za ljudska prava Saveta Evrope Nils Mužnieks naglasio je da Zakon prepoznaje samo ograničen broj žrtava, a da isključuje one žrtve koje su stradale od strane srpskih snaga, kao i žrtve prisilnih nestanaka.²⁹⁹ Komitet UN za prisilne nestanke kritikovao je Srbiju zbog toga što administrativni sistem reparacija nije dostupan žrtvama sve dok svog nestalog člana ne proglase umrlim i preporučio uspostavljanje nediskriminatornog pravnog okvira za pružanje administrativnih reparacija svim žrtvama prisilnog nestanka, „uključujući restituciju, rehabilitaciju i garancije neponavljanja“.³⁰⁰ Kao što je ranije navedeno, i skorašnji izveštaji Evropske komisije o napretku

Srbije takođe ukazuju na nedostatke u ovoj oblasti, dok Evropski parlament u poslednjoj rezoluciji o napretku Srbije preporučuje neodložno usvajanje novog zakona o civilnim invalidima rata, budući da postojeći ne prepoznaje nekoliko grupa žrtava.³⁰¹

Model zakona o pravima žrtava

Centar za unapređivanje pravnih studija i FHP su u aprilu 2015. godine objavili Model zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. godine.³⁰² Reč je o predlogu zakonskog rešenja koji bi na pravičan i nediskriminatorni način žrtvama kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih obezbedio uživanje prava na reparacije u skladu sa međunarodnim standardima i dobrim rešenjima iz iskustava drugih post-konfliktnih društava. Model je upućen Ministarstvu rada sa zahtevom za sastanak u vezi sa mogućnostima sprovođenja elemenata i principa ovog modela.³⁰³ Do kraja 2015. godine, Ministarstvo rada nije odgovorilo na ovaj zahtev.

ii. Broj korisnika

Prema Jedinstvenoj evidenciji podataka o korisnicima prava, koju vodi Ministarstvo rada, ukupan broj korisnika prava po Zakonu o pravima civilnih invalida rata je 1554. Ministarstvo rada ne raspolaže informacijama o broju lica koja su u predmetnom periodu zatražila priznavanje statusa civilne žrtve rata, o broju lica koja su ostvarila zahtev za priznanje statusa, niti o broju lica koja su izgubila ovaj status.³⁰⁴

295 „Nestale i njihove porodice država i dalje marginalizuje“, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetski stradalnici“, 5. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1449/nestale-i-njihove-porodice-drzava-i-dalje-marginalizuje>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

296 FHP, „Nacrt zakona o pravima civilnih žrtava rata se i dalje krije od javnosti“, 10. decembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=30851>.

297 Isto.

298 Poslovnik Vlade, *Službeni glasnik RS* br. 61 od 18.07.2006 – prečišćen tekst, 69 od 18.07.2008, 88 od 28.10.2009, 33 od 18.05.2010, 69 od 24.09.2010, 20 od 25.03.2011, 37 od 31.05.2011, 30 od 2.04.2013, član 41.

299 *Report by Nils Mužnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Following His Visit to Serbia from 16 to 20 March 2015* (2015), str. 7.

300 Komitet UN za prisilne nestanke, *Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29 stav 1 Konvencije* (2015), str. 5.

301 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015.* (2016), stav 25.

302 Saša Gajin (ur), „Model zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001“, Centar za unapređivanje pravnih studija i FHP, april 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=28764>.

303 Pismo FHP-a Ministarstvu za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, HlcIndexOut: 384-F110572, 18. maj 2015. godine.

304 Odgovor Ministarstva rada na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 3. februara 2016. godine, broj 07-00-00088/2016-15.

U aprilu 2013. godine Ministarstvo rada je pokrenulo postupak službenog nadzora zakonitosti upravnih rešenja kojima su prava priznata i onim licima koja su bila izložena kršenjima ljudskih prava van teritorije Srbije, odnosno članovima njihovih porodica.³⁰⁵ Do kraja 2015. godine Ministarstvo je u 14 slučajeva pokrenulo postupak ukidanja priznatih prava; postupak je okončan u osam slučajeva, dok se u pet još uvek vodi upravni spor. Ukupno 13 korisnika je izgubilo status civilne žrtve rata i prava koja im po njemu pripadaju.³⁰⁶ Ministarstvo rada je pokrenulo postupak nadzora nakon što je FHP uložio žalbu na odluku prvostepenog organa kojom je odbijen zahtev za dodelu statusa civilne žrtve rata porodicama žrtava otmice u Sjeverinu.³⁰⁷

iii. Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj

Vlada Republike Srbije usvojila je u martu 2012. godine „Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991–1999. godine“³⁰⁸. Osnovni cilj Programa je da omogući povratak Bošnjacima koje su tokom rata u BiH proterali pripadnici Vojske Jugoslavije iz domova u opštini Priboj. Za realizaciju Programa je do aprila 2014. godine bila nadležna Kancelarija Vlade Republike Srbije za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja. U skladu sa Zakonom o ministarstvima iz aprila 2014. godine, nadležnosti Kancelarije preuzelo je Ministarstvo privrede.³⁰⁹

Program predviđa mere za povratak i održivi ostanak povratnicima: obnovu kuća koje su uništene u kritičnom periodu, izgradnju i obnovu infrastrukture, davanje podsticajnih sredstava za razvoj poljoprivrede ili drugih vidova privredne delatnosti, otvaranje mesne zajednice,

škole, ambulante, policijske i vatrogasne stanice.³¹⁰

Program je predviđao formiranje Međuresorske komisije u čijem sastavu bi bila relevantna ministarstva i Kancelarija za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja, a čiji bi zadatak bio da izradi akcioni plan sprovođenja Programa i angažuje stručne institucije. Međutim, umesto Međuresorske komisije na nacionalnom nivou, predsednik opštine Priboj formirao je početkom 2013. godine lokalnu Komisiju za utvrđivanje činjeničnog stanja.³¹¹

Za realizaciju Programa planirano je oko 1,2 milijarde dinara, koje bi se obezbedile iz budžeta Republike Srbije i međunarodnih fondova. Od predviđenog ukupnog iznosa, za izgradnju putne mreže namenjeno je 450 miliona dinara, za obnovu i izgradnju kuća 483 miliona dinara, a za izgradnju trafo-stanica i električne i vodovodne mreže 320 miliona dinara.³¹²

U skladu sa Programom, do kraja 2015. godine isplaćene su novčane naknade na ime obnove stambenih i pomoćnih objekata u ukupnom iznosu od oko 41,5 miliona dinara, izgrađene su 22 montažne kuće na šta je potrošeno oko 63,5 miliona dinara, a urađena je i projektna dokumentacija za izgradnju puteva u ukupnom iznosu od 27 miliona dinara.³¹³

Jedan od problema u realizaciji Programa odnosi se na otežano korišćenje montažnih objekata, budući da su izgrađeni bez građevinske dozvole zbog čega ne mogu biti priključeni na elektro mrežu. U vezi sa ovim problemom, Udruženje za zaštitu prava proteranih i raseljenih iz opštine Priboj uputilo je u martu 2015. godine dopis Ministarstvu privrede.³¹⁴ Ministarstvo privrede odgovorilo je da se sami korisnici montažnih kuća moraju „maksimalno angažovati“

305 Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, Rešenje o odbijanju žalbe, 4. april 2013. godine, broj 580-02-01025/2012-11.

306 Odgovor Ministarstva rada na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 3. februara 2016. godine, broj 07-00-00088/2016-15.

307 FHP, „Pismo premijeru Ivici Dačiću“, 18. jul 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=23628>.

308 Vlada Republike Srbije, *Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991–1999. godine*, zaključak broj 019-2347/2012, 29. mart 2012. godine.

309 Zakon o ministarstvima, *Službeni glasnik RS* broj 44/14, član 37 i član 38.

310 Vlada Republike Srbije, *Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991–1999. godine*, str. 2-3.

311 Odgovor Ministarstva privrede na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, broj 3-00-19/2016-02, 14. mart 2016. godine.

312 Vlada Republike Srbije, *Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991–1999. godine*, str. 2-3.

313 Odgovor Ministarstva privrede na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, broj 3-00-19/2016-02, 14. mart 2016. godine.

314 Dopis Udruženja za zaštitu prava proteranih i raseljenih iz opštine Priboj upućen Ministarstvu privrede Republike Srbije 9. marta 2015. godine, HlcIndexIn: 25-F119751.

radi dobijanja neophodnih dozvola i infrastrukturnih priključaka.³¹⁵

2.1.2. Ostvarivanje reparacija sudskim putem

Pojedine žrtve kršenja ljudskih prava tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji pravo na materijalnu (novčanu) odštetu od Republike Srbije potražuju u postupcima za naknadu štete pred sudovima u Srbiji. Reč je o građanima drugih post-jugoslovenskih država koji zbog stranog državljanstva nemaju pravo na priznanje statusa civilne žrtve rata u Srbiji, ili o državljanima Srbije koji ne mogu ostvariti taj status zbog diskriminatornih normi Zakona o civilnim invalidima rata.

Ovi sudski postupci se odlikuju dugim trajanjem i neretko uočljivom pristrasnošću sudova na štetu žrtava.

i. Pravni okvir

Pravni okvir za potraživanje nadoknade štete zbog odgovornosti države za kršenje ljudskih prava u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji predstavlja Zakon o obligacionim odnosima (ZOO). ZOO propisuje da „pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija“³¹⁶ i da „za štetu nastalu smrću, telesnom povredom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičkog lica usled akata nasilja ili terora [...] odgovara država čiji su organi po važećim propisima bili dužni da spreče takvu štetu“.³¹⁷

Parnični postupci za nadoknadu materijalne štete odvijaju se pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu, Višim sudom u Beogradu, a u drugom stepenu pred Apelacionim sudom

u Beogradu. Procesni zakon koji se primenjuje u ovim postupcima je Zakon o parničnom postupku³¹⁸.

ii. Broj predmeta

U Srbiji ne postoji jedinstvena evidencija predmeta u kojima su žrtve podnale tužbe za naknadu štete protiv Republike Srbije zbog odgovornosti za nedela tokom 1990-ih. Naime, podatke o broju ovih postupaka i donetim presudama u predmetima koje su žrtve pokrenule preko privatnih advokata nadležni sudovi ne poseduju, odnosno nisu bili u mogućnosti da ih utvrde.³¹⁹ Sa druge strane, FHP, koji od 2003. godine zastupa žrtve zločina pred sudovima u Srbiji, poseduje samo podatke o predmetima u kojima pruža pravnu pomoć žrtvama.

Kada je reč o predmetima u kojima FHP zastupa žrtve, krajem 2015. godine u toku je bio 41 sudski postupak. Postupci su pokrenuti u ime preživelih i članova porodica žrtava ratnih zločina, torture, nezakonitog hapšenja, neosnovanog pritvora, uništenja imovine i nečovečnog postupanja.³²⁰ U predmetnom periodu okončano je pet postupaka. U dva slučaja pravnosnažno su odbijeni tužbeni zahtevi³²¹, dok su u tri slučaja tužbeni zahtevi delimično usvojeni³²². Takođe, FHP je u periodu od 2013. do 2015. godine, nakon iscrpljivanja svih pravnih lekova pred domaćim pravosuđem, pokrenuo osam postupaka pred Evropskim sudom za ljudska prava.

iii. Karakteristike sudskih postupaka

U praksi FHP-a, uočeno je više negativnih karakteristika ovih postupaka – predugo trajanje, pristrasnost sudija i neosetljivost na stradanje i potrebe žrtava.

315 Odgovor Ministarstva privrede na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, broj 3-00-19/2016-02, 14. mart 2016. godine.

316 Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ* br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ* br. 31/93 i *Službeni list SCG* br. 1/2003 - Ustavna povelja, član 172.

317 Isto, član 180.

318 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

319 Odgovor Prvog osnovnog suda u Beogradu na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, Posl.br.Su VIII 42-51/16, 11. april 2016. godine; Odgovor Višeg suda u Beogradu na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, VIII Su.br. 42/16-90, 14. april 2016. godine.

320 FHP, „Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava, Izveštaj za 2014/2015 (2016)“, str. 36-37.

321 Radi se o slučaju *Gigollaj Asman, Haki, Gani, Nymetullah, Lumnije i Ryva*, dece i supruge Behrama Gigollaja, koji je 24. marta 1999. stradao od brutalnog napada nepoznatih lica u Mataruškoj banji, kao i o slučaju *Šefket Hukić*, koji je bio žrtva policijske torture u Novom Pazaru 1993. godine.

322 Radi se o tužbenim zahtevima za naknadu štete zbog policijske torture: slučaj *Murat Pepić*, žrtva policijske torture u Tutinu 2002. godine i dva predmeta u kojima su kosovski Albanci držani nezakonito u pritvoru 1999. godine gde su bili podvrgnuti policijskoj torturi: slučaj *Ekrem Nebihu i Sulejman Bajgora* i slučaj *Ahmet Kukaj, Beqir Istogu, Beqir Gashi, Sabri Bekoli i Qamil Kastrati*.

Postupci za nadoknadu štete u najvećem broju slučajeva traju više od pet godina. Na primer, u predmetu koji je protiv Republike Srbije pokrenuo Šefčet Mehmedović (zbog torture koju su nad njim izvršili pripadnici MUP-a 1994. godine) postupak traje od 2006. godine.³²³ U predmetu *Sjeverin* Ustavni sud je 2013. godine našao da je podnosiocima tužbe povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, budući da proces traje od 2007. godine.³²⁴

Značajan broj zahteva za nadoknadu štete je odbijen, po osnovama zastarelosti prava na nadoknadu štete. Naime, kao i ranijih godina, sudovi su u najvećem broju slučajeva tumačili rokove zastarelosti koje propisuje ZOO na štetu žrtava i po pravilu nisu koristili zakonsku mogućnost da primene duže rokove zastarelosti.³²⁵ Tako je, na primer, zahtev preživelih i članova porodica žrtava ratnog zločina kojeg su počinili pripadnici MUP-a Srbije u Podujevu 1999. godine odbijen od strane Višeg suda u Beogradu a zatim i od Apelacionog suda zbog navodne zastarelosti, iako su oni tokom suđenja pred nadležnim sudom prilikom izricanja presude počinocima upućeni da svoje pravo na naknadu štete ostvare u parničnom postupku. Presudu je potvrdio i Vrhovni kasacioni sud 2011. godine.³²⁶ Međutim, Ustavni sud Srbije je usvojio njihovu ustavnu žalbu 2014. godine i vratio predmet na ponovno suđenje.³²⁷

Vidljivo je i da sudovi znatno češće poklanjaju veru argumentima i dokazima tužene strane – Republike Srbije. Istovremeno, dokazi tužioca odnosno žrtava se ne prihvataju sa arbitrarnim obrazloženjima, najčešće na štetu žrtava a u korist zastupnika države.³²⁸ U pojedinim slučajevima radilo se o dokazima koji bi nedvosmisleno uputili na odgovornost Srbije za nastalu štetu.³²⁹ U drugim slučajevima sudovi su odbijali predlog tužioca da se saslušaju određeni svedoci (bivši logoraši), dok bi saslušali sve svedoke koje bi predložio zastupnik države.³³⁰

Nastavljena je i praksa dodeljivanja odštete koja ne predstavlja adekvatnu kompenzaciju za kršenja ljudskih prava. Odštete se kreću od 70.000 do 380.000 dinara (570 – 3.100 evra).³³¹ Na primer, pravosnažnim presudama Apelacionog suda u Beogradu žrtvama policijske torture u nezakonitom pritvoru 1999. godine Sulejmanu Bajgori i Qamilu Kastratiju dosuđen je iznos od po 200.000 dinara (oko 1.600 evra), dok je žrtvi policijske torture u Tutinu 2002. godine Muratu Pepiću dosuđeno 150.000 dinara (oko 1.200 evra). Bivšim zatočenicima logora Šljivovica, Enesu Bogiloviću i Mušanu Džebu, dosuđeno je po 300.000 dinara (oko 2.400 evra).³³²

Praksu sudova u ovim postupcima kritikovali su Komitet UN protiv torture i komesar Saveta Evrope za ljudska prava, ukazujući da se odredbe o zastarelosti zahteva za nadoknadu štete tumače restriktivno, da se previsoko postavljaju standardi dokazivanja nastupele štete, dodeljuju mali iznosi odštete i da je očigledan nedostatak programa za rehabilitaciju žrtava.³³³

iv. Odšteta pravnom licu

Odlukom Apelacionog privrednog suda u Beogradu iz 2015. godine kosovskoj kompaniji „Bučaj“ („Bučaj“) dosuđena je naknada materijalne štete u iznosu od 32,47 miliona dinara (260.900 evra) za robu koju im je Vojska Jugoslavije oduzela tokom rata na Kosovu. Odluka je doneta nakon spora koji je trajao devet godina. Tužbu kompanije „Bučaj“ su od njenog podnošenja 2004. godine, odbile sve sudske instance u Srbiji. Tek odlukom Ustavnog suda Srbije 2011. godine, kojom je prihvaćena ustavna žalba kompanije jer je utvrđeno da je došlo do kršenja prava na imovinu garantovanog Ustavom, došlo je do ponavljanja postupka.³³⁴

323 FHP, „Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava, Izveštaj za 2014/2015“ (2016), str. 61.

324 Isto, str. 37.

325 Isto, str. 28-32.

326 Isto, str. 45-46.

327 Isto.

328 Isto, str. 27-28.

329 Slučaj *Sjeverin*. Isto, 40-42.

330 Slučaj *Enes Bogilović i Mušan Džebu*. Isto, str. 74-77.

331 Podatak se odnosi na pravosnažno rešene predmete u slučajevima koje u ime žrtava pokreće FHP.

332 Videti saopštenje FHP-a „Apelacioni sud u Beogradu: Srbija odgovorna za torturu i nečovečno postupanje nad Bošnjacima u logoru Šljivovica“, 10. septembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27376>.

333 Komitet UN protiv torture, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (2015), str. 6; *Report by Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Following his Visit to Serbia from 16 to 20 March 2015* (2015), str. 7.

334 Ustavni sud Srbije, Odluka o usvajanju, predmet UŽ446/2009, 10. mart 2011. godine.

Kompanija „Bučaj“ tužila je Ministarstvo odbrane zbog toga što je Vojska Jugoslavije u junu 1999. godine oduzela veliku količinu prehrambene robe ove kompanije smeštene u magacinu u Prištini. Kompanija je tvrdila da se u ovom slučaju radilo o „ratnom plenu“ i povреди imovinskog prava samo u odnosu na pripadnike albanske nacionalne manjine.³³⁵

2.1.3. Izbegla i raseljena lica

Srbija je zemlja sa najvećim brojem izbeglih i raseljenih lica u regionu bivše Jugoslavije. Tokom prethodnog perioda, regionalni program zbrinjavanja izbeglica i raseljenih je omogućio rešavanje stambenog pitanja za više stotina najugroženijih. Usvojen je novi strateški okvir za rešavanje problema sa kojima se suočavaju izbegla i raseljena lica ali on, prema mišljenju udruženja, nije sveobuhvatan.

i. Statistika

Prema podacima iz 2015. godine, u Srbiji boravi 43.763 lica sa statusom izbeglice i 204.049 lica sa statusom interno raseljenih.³³⁶ Većinu izbegličke populacije čine izbeglice iz Hrvatske, ukupno 32.371 lica, dok je izbeglih lica iz Bosne i Hercegovine 11.324.³³⁷ Srbija je zemlja sa najvećim brojem izbeglica i raseljenih u regionu bivše Jugoslavije, i četvrta u Evropi.³³⁸

U Srbiji je tokom perioda od 2013. do 2015. godine zatvoreno 11 kolektivnih centara.³³⁹ Aktivno je devet kolektivnih centara u kojima živi ukupno 560 lica, od kojih je 185 izbeglih i prognanih i 375 interno raseljenih lica.³⁴⁰

Udruženja koja okupljaju izbeglice u Srbiji proces povratka izbeglica u Hrvatsku i BiH i proces integracije izbeglica u Srbiji ocenjuju kao nedovoljno sveobuhvatne, navodeći da su tome doprineli propisi u zemljama porekla i prijema koji nisu sve izbeglice tretirali na ravnopravan način. Udruženja smatraju da je za unapređivanje statusa i položaja izbeglica neophodna politička volja i razumevanje unutar relevantnih institucija, te unapređivanje regulative u pravcu bolje zaštite prava izbeglica.³⁴¹

ii. Regionalni program stambenog zbrinjavanja

Srbija učestvuje u Regionalnom programu stambenog zbrinjavanja (RSP), čiji je cilj da obezbedi stambena rešenja za najugroženije izbeglice i raseljena lica, kao i povratnike u BiH i Hrvatsku, koji nakon oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji žive u kolektivnom smeštaju i/ili nemaju trajno stambeno rešenje u zemlji porekla ili prihvata.³⁴² RSP su 2011. godine pokrenule Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija sa ciljem trajnog i održivog rešavanja položaja izbeglica i interno raseljenih lica u regionu, a njegova primena počela je 2013. godine.³⁴³

335 „Vojska izgubila spor, mora da plati 32 miliona albanskoj firmi s Kosova“, Blic, 8. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/saznajemo-vojska-izgubila-spor-mora-da-plati-32-miliona-albanskoj-firmi-s-kosova/6ys4b6h>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

336 Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2015-2020. godine*, 10. jul 2015. godine, dostupno na: <http://slglasnik.info/sr/62-14-07-2015/29863-nacionalna-strategija-za-resavanje-pitanja-izbeglica-i-interno-raseljenih-lica-za-period-od-2015-do-2020-godine.html>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

337 Isto.

338 Podaci Kancelarije Ujedinjenih nacija za izbeglice iz 2014. godine. Prema ovim podacima u Srbiji se nalazi 271.246 izbeglih i raseljenih lica (podaci obuhvataju i lica na Kosovu), u BiH 144.107, u Crnoj Gori 20.981, u Hrvatskoj 19.593, u Makedoniji 3259, u Sloveniji 345. Podaci su dostupni na: http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=1.1766197.545343824.1464381183, pristupljeno 27. maja 2016. godine.

339 U 2013. godini zatvoreno je šest kolektivnih centara, u 2014. godini dva, a u 2015. godini tri kolektivna centra. Podaci preuzeti sa internet strane Komesarijata za izbeglice i migracije, dostupno na: <http://www.kirs.gov.rs/articles/centri.php?lang=SER>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

340 Isto.

341 Odgovor predstavnika Koalicije udruženja izbeglica u Republici Srbiji, 22. maj 2016. godine.

342 *Zajednička deklaracija o okončanju raseljavanja i obezbeđivanju trajnih rešenja za ugrožene izbeglice i interno raseljena lica*, 7. novembar 2011. godine, dostupno na: http://www.kirs.gov.rs/docs/regionalniproces/zajednicka_deklaracija201111.pdf; Internet strana Komesarijata za izbeglice i migracije, odeljak „Regionalni proces“, dostupno na: <http://www.kirs.gov.rs/articles/oregprocesu.php?type1=67&lang=SER&date=0>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

343 Isto.

U svrhu primene RSP-a uspostavljen je Fond regionalnog stambenog programa³⁴⁴ iz kojeg je Srbiji tokom perioda od 2013. do 2015. godine odobreno četiri projekta ukupne vrednosti 41.981.290 evra³⁴⁵. Ovim projektima bila je predviđena dodela 475 paketa građevinskog materijala, 300 montažnih kuća, 696 stambenih jedinica (u zakup sa mogućnošću kupovine i za socijalno stanovanje u zaštićenim uslovima), kao i 50 seoskih domaćinstava.³⁴⁶

iii. Strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica

U julu 2015. godine Vlada Srbije usvojila je novi strateški okvir za rešavanje problema sa kojima se suočavaju izbeglice i raseljena lica u Srbiji. Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica usmerena je na lica koja su „usled događaja od 1991. do 1998. godine i njihovih posledica izbegla ili prognana iz bivših jugoslovenskih republika na teritoriju Republike Srbije”³⁴⁷ i lica raseljena sa Kosova nakon oružanog sukoba u periodu od 1998. do 1999. godine.³⁴⁸ Ciljevi Strategije obuhvataju stvaranje uslova za održiv povratak izbeglica u Hrvatsku i BiH ili za njihovu integraciju u Srbiji, poboljšavanje uslova života najugroženijih kategorija interno raseljenih lica i zaštitu njihovih interesa u postupku ostvarivanja prava u mestu porekla. Strategija se odnosi na period od 2015. do 2020. godine.

Predstavnici izbeglica smatraju da mere koje Strategija predviđa nisu adekvatne za rešavanje problema sa kojima se susreću izbeglice u Srbiji jer se ne odnose na izbegličku

populaciju u celini i nisu pripremljene u konsultaciji sa izbeglicama i njihovim udruženjima. Naime, pojedine mere su nedovoljno jasno definisane i odnose se na određene kategorije izbeglica. Na primer, udruženja ukazuju da strategija ne prepoznaje u dovoljnoj meri probleme sa kojima se suočavaju izbeglice koje žive u privatnom (podstanarskom) smeštaju, kao i one koje su socijalno i ekonomski ugrožene.³⁴⁹ Stav Koalicije udruženja raseljenih lica sa KiM o merama koje predviđa strategija nije poznat.³⁵⁰

iv. Inicijativa za okončavanje izbegličkog statusa

U aprilu 2014. godine Komesarijat UN za izbeglice (UNHCR) izdao je preporuku državama koje su prihvatile izbeglice iz oružanog sukoba u Hrvatskoj tokom perioda od 1991. do 1995. godine da ovim licima okončaju izbeglički status.³⁵¹ UNHCR je ovo svoje mišljenje zasnovao na Konvenciji o statusu izbeglica, koja propisuje da se njene odredbe ne primenjuju u slučajevima kada se promene okolnosti usled kojih je lice bilo priznato za izbeglicu i zbog kojih ono „ne može i dalje da odbija zaštitu zemlje čije državljanstvo ima”³⁵², odnosno je „u stanju da se vrati u zemlju u kojoj je imalo uobičajeno mesto boravka”³⁵³. UNHCR je procenio da je u regionu uspostavljen mir, uz vidljiv politički i ekonomski napredak, te da su reforme koje je Hrvatska tokom prethodne dve decenije preduzela adresirale i kršenja ljudskih prava koja su i uzrokovala izbeglištvo. Takođe, za mnoge izbeglice iz Hrvatske koje su bile raseljene tokom i nakon oružanog sukoba iz perioda od 1991. do 1995. godine nađeno je trajno rešenje, a one danas uživaju efikasnu zaštitu države u kojoj su našle utočište ili u

344 Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice - Kancelarija u Srbiji, „Regionalni program stambenog zbrinjavanja“, brošura, dostupno na: http://www.unhcr.rs/media/SRB_final.pdf, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

345 Podaci preuzeti sa internet prezentacije Komisije za izbeglice i migracije koji je dostupan na www.kirs.gov.rs.

346 Isto.

347 Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2015-2020. godine* (2015); Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izbeglicama, *Službeni glasnik RS* 30/10, pristupljeno 2. marta 2016. godine.

348 Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2015-2020. godine* (2015).

349 Odgovor predstavnika Koalicije udruženja izbeglica u Republici Srbiji, 22. maj 2016. godine.

350 Krajem 2015. godine u Paraćinu je formirana Koalicija udruženja raseljenih lica sa Kosova i Metohije, videti: „Nova koalicija: Raseljeni s Kosova žele u Skupštinu Srbije”, *Blic*, 28. oktobar 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/nova-koalicija-raseljeni-s-kosova-zele-u-skupstinu-srbije/fttyfp>, pristupljeno 19. marta 2016. godine. Predstavnici Koalicije nisu odgovorili na upit FHP-a o ovim temama. Koalicija nema svoju internet prezentaciju.

351 UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Implementation of the Durable Solutions Process (Sarajevo Process) for refugees from Croatia displaced by the 91-95 conflict, including cessation of refugee status*, april 2014, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.refworld.org/docid/533d813f4.html>, pristupljeno 31 marta 2016. godine.

352 UNHCR, Konvencija o statusu izbeglica sa Završnim aktom Konferencije opunomoćenika Ujedinjenih nacija o statusu izbeglica i lica bez državljanstva (apatrida), sa priložima, Član 1c (5), 28. jul 1951. godine, dostupno na: <http://www.unhcr.rs/media/1951RefugeeConventionSer.pdf>, pristupljeno 20. marta 2016. godine.

koju su se vratile, te nemaju više potrebu za zaštitom koju pružaju međunarodni instrumenti. UNHCR je preporučio ukidanje izbegličkog statusa najkasnije do 2017. godine, a iz ovog postupka bi bili izuzeti samo oni koji i dalje imaju realnu opasnost od progona.

Ministarstvo spoljnih poslova Srbije izrazilo je nezadovoljstvo ovom preporukom i naglasilo da je ne prihvata, budući da je doneta „bez konsultacija i uz izričito protivljenje Srbije kao zemlje sa najvećim brojem izbeglica iz Republike Hrvatske“.³⁵⁴ Stav Republike Srbije bio je da nisu omogućena rešenja za položaj izbeglica i njihov održiv povratak u Hrvatsku, te da ovakva odluka može da dovede u pitanje aktuelne inicijative za trajno rešavanje izbegličkog pitanja, poput RSP.

Slično su reagovala i udruženja koja okupljaju izbeglice, smatrajući da nisu stvoreni uslovi za ukidanje izbegličkog statusa, jer za veliki broj izbeglica koje se nalaze u Srbiji nisu stvoreni uslovi za održiv povratak u Hrvatsku.³⁵⁵

v. Aktivnosti udruženja i nevladinih organizacija

Fondacija „Ana i Vlade Divac“ pruža podršku izbeglicama i raseljenim licima na teritoriji Srbije, projektima koji su usmereni na stambeno zbrinjavanje, pomoć u zapošljavanju, ekonomsko osnaživanje i podršku socijalnoj integraciji. Stambeno zbrinjavanje Fondacija osigurava dodelom seoskih domaćinstava i montažnih kuća i izgradnjom stanova za najranjivije kategorije izbeglica.

Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji realizuje aktivnosti koje su usmerene na unapređivanje položaja izbeglica u okviru procesa integracije u Srbiji i ostvarivanje

njihovih prava u zemljama porekla. Aktivnosti sprovode putem kampanja i javnog zagovaranja, kao i obeležavanjem značajnih datuma i događaja. Predstavnici Koalicije navode da do sada nisu učestvovali u izradi relevantnih propisa zbog nepostojanja volje unutar institucija Srbije da ih u ove procese uključe.³⁵⁶

Nije poznat stav Koalicije udruženja raseljenih lica sa KiM³⁵⁷ u vezi sa pitanjima od značaja za unapređivanje položaja raseljenih lica, niti koja udruženja ona okuplja.³⁵⁸

Osim ove Koalicije, u Srbiji deluje više udruženja koja okupljaju raseljene sa Kosova, ali su njihove aktivnosti prevashodno usmerene na utvrđivanje sudbine nestalih lica. Prema mišljenju predstavnika jednog od udruženja, institucije Srbije do danas nisu pokazale interes za rešavanje problema i unapređivanje položaja Srba koji su raseljeni sa Kosova. Sporadične aktivnosti koje preduzimaju odnose se uglavnom na rešavanje stambenih problema stanovnika kolektivnih centara, dok raseljeni u privatnom smeštaju ostaju izvan njihovog interesovanja. U pogledu ostvarivanja prava iz oblasti zapošljavanja i socijalno-zdravstvenih usluga, raseljeni nemaju nikakve povlastice u odnosu na ostale građane Srbije.³⁵⁹

2.2. Simboličke reparacije

Simboličkim reparacijama nazivaju se sve mere i gestovi kojima se priznaje istina i preuzima odgovornost za počinjene zločine, upućuju izvinjenja žrtvama i njihovim zajednicama, obeležavaju datumi počinjenja zločina, a čiji je cilj vraćanje dostojanstva žrtvama i njihova reintegracija u društvenu zajednicu.³⁶⁰

353 Isto, Član 1C (6).

354 Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, „Saopštenje MSP o ukidanju statusa za izbeglice iz R. Hrvatske“, 4. april. 2014. godine, dostupno na: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/arhiva-saopstenja/-2014-/12264-2014-04-04-14-21-10?lang=lat>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

355 Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji, „Pismo Visokom komesaru Ujedinjenih Nacija za izbeglice Antoniju Guterešu povodom preporuke UNHCR-a da se ukine izbeglički status prognanim Srbima iz Hrvatske“, 4. april 2014. godine, dostupno na: <http://koalicija.org.rs/pismo-visokom-komesaru-ujedinjenih-nacija-za-izbeglice-antoniju-guteresu-povodom-preporuke-unhcr-a-da-se-ukine-izbeglicki-status-prognanim-srbima-iz-hrvatske/>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

356 Odgovor predstavnika Koalicije udruženja izbeglica u Republici Srbiji, 22. maj 2016. godine

357 Koalicija je formirana krajem 2015. godine, videti fusnotu 350.

358 Predstavnici Koalicije nisu odgovorili na upit FHP-a o ovim temama. Koalicija nema svoju internet prezentaciju.

359 Razgovor sa predstavnicom Udruženja porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetki stradalnici“, 8. april 2016. godine.

360 *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, Resolution Adopted by the General Assembly on 16 December 2005, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>, pristupljeno 10. februara 2016. godine.

U periodu od 2013. do 2015. godine zabeležen je značajan broj primera simboličkih reparacija čiji su inicijatori predstavnici institucija, ali i civilno društvo. Gestovi koji su dolazili od strane sadašnjih ili bivših predstavnika institucija često su izazivali sumnju javnosti u njihovu verodostojnost jer su tim gestovima prethodili ili su im sledili postupci relativizacije zločina i negiranje sudski utvrđenih činjenica. Vlada je organizovala i podržavala komemoracije stradanja srpskih žrtava u ratovima u bivšoj Jugoslaviji, dok komemoracije zločina i žrtava za čije je stradanje odgovorna srpska strana u Srbiji organizuju skoro isključivo predstavnici civilnog društva.

2.2.1. Izvinjenja predstavnika institucija

U emisiji „Intervju 20“³⁶¹, koja je emitovana u maju 2013. godine na bosanskohercegovačkoj televiziji BTH1, predsednik Srbije **Tomislav Nikolić** izjavio je da „užas koji oseća kada se pomene Srebrenica nosi u duši“, te da „niko ne mora da me podseća kakav su zločin pripadnici mog naroda tamo izvršili“. Odgovarajući na komentar novinarkе da Srebrenica zbog broja i načina na koji su žrtve ubijene nosi određenu težinu, Nikolić je izjavio da zbog toga kleči i traži „pomilovanje za Srbiju zbog zločina koji je izvršen u Srebrenici [...] To su učinili predstavnici mog naroda, ali moja država u tome ni na koji način nije učestvovala“. Na pitanje novinarkе da li će uputiti izvinjenje za sve zločine koje su počinili neki Srbi u BiH Nikolić je rekao da će „na svojim leđima da ponese ono što drugi nisu hteli [...] Mogu uvek da vam kažem, iskreno i iz srca, da se izvinjavam, da se kajem i da tražim oprostaj za svaki greh koji je počinio pripadnik srpskog naroda ili građanin Srbije“.

Nikolić niti jednog trenutka nije okarakterisao zločin u Srebrenici kao genocid, konstatujući da „sve ono što se dešavalo u ratovima u bivšoj Jugoslaviji ima karakteristike genocida“.³⁶²

U intervjuu Dnevnom avazu, objavljenom početkom avgusta 2013. godine, predsednik Vlade Republike Srbije **Aleksandar Vučić** izjavio je da je „došlo dobro vrijeme za sve nas koji smo griješili u prošlosti, ne stidimo se da priznamo svoje političke greške“, kao i „da ne bude zabune, ne želim se skrivati iza bilo koga ko je lažno u ime naroda kojem pripadam počinio taj stravični zločin. Stravični, jezivi zločin, toliko strašan, da vas je sramota što neko ko je u tome učestvovao pripada vašem narodu [...] Odgovorni za te strašne zločine moraju odgovarati, a nama drugima će, nažalost, trebati mnogo, mnogo vremena da izgradimo međusobno poverenje.“³⁶³

U julu 2014. godine ministar spoljnih poslova Srbije **Ivica Dačić** osudio je napad JNA na Dubrovnik 1991. godine i bombardovanje grada.³⁶⁴

Tokom zvanične posete Crnoj Gori u junu 2015. godine, generalni sekretar NATO-a **Jens Stoltenberg** izrazio je žaljenje zbog nevinih žrtava NATO bombardovanja i uputio saučeeće porodicama žrtava. Stoltenberg je naglasio da je svrha NATO intervencije bila postizanje mira i stabilnosti, te da je NATO učinio sve što je bilo moguće da bi se sprečio gubitak nevinih života.³⁶⁵

2.2.2. Priznanja krivice

U januaru 2013. godine optuženik MKSJ³⁶⁶ i načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije u vreme oružanog sukoba

361 Gostujući u istoj emisiji krajem 2012. godine tadašnji predsednik Narodne skupštine Republike Srbije, Nebojša Stefanović, izjavio je sledeće: „Meni je izuzetno žao i osuđujem na najgori mogući način svakog pripadnika mog naroda koji je učinio bilo kakav zločin bilo gde u svetu, pa naravno i u Bosni i Hercegovini [...] Sramota me zbog ljudi koji su ime srpskog naroda doveli u vezu sa nekim od najstrašnijih zločina; jednostavno to je nešto što nikada nije smelo da se dogodi i užasno mi je krivo zbog toga“ - emisija „Interview 20“, integralni snimak, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=rU2V3soxB-M>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

362 Emisija „Interview 20“, integralni snimak, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=WF6bIXrzStg>, pristupljeno 8. februara 2016. godine.

363 „Aleksandar Vučić: Nemam problem sa tim, za nas postoji država BiH!“, Buka, 2. avgust 2013. godine, dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/41962/aleksandar-vucic-nemam-problem-sa-tim-za-nas-postoji-drzava-bih>, pristupljeno 8. februara 2016. godine.

364 „Dačić osudio napade na Dubrovnik“, Al Jazeera, 12. jul 2014. godine, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dacic-osudio-napade-na-dubrovnik>, pristupljeno 28. maja 2016. godine.

365 Konferencija za štampu Jensa Stoltenberga i Mila Đukanovića, 11. jun 2015. godine, integralni snimak dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=YXNQvPSGIG8>, pristupljeno 8. februara 2016. godine.

366 Ojdanić je proglašen krivim za pomaganje i podržavanje deportacije i prisilnog premeštanja albanskog stanovništva sa Kosova i osuđen na 15 godina zatvora. Videti: MKSJ, Podaci o predmetu *Šainović i drugi* (IT-05-87), dostupno na: http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/cis/bcs/cis_sainovic_et_al_bcs.pdf, pristupljeno 10. februara 2016. godine.

na Kosovu **Dragoljub Ojdanić** uputio je pismo Žalbenom veću Haškog tribunala u kojem navodi da odustaje od žalbe koju je uložio na presudu Pretresnog veća, da „u potpunosti prihvata sve nalaze presude“ i „izražava svoje iskreno žaljenje svima koji su patili zbog ishoda ponašanja za koje je osuđen“.³⁶⁷ Ojdanić je u avgustu iste godine nakon odsluženih 11 godina kazne pušten na prevremenu slobodu. Po izlasku iz zatvora i dolasku u Beograd Ojdanić je, suprotno izrečenom priznanju i žaljenju, izjavio da mu je savest mirna i čista i da nije „učinio ništa što bi moglo predstavljati krivično delo a kamoli ratni zločin“.³⁶⁸

U maju 2013. godine, na raspravi o žalbama na prvostepenu presudu Haškog tribunala, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Srbije i načelnik Resora javne bezbednosti u vreme oružanog sukoba na Kosovu **Vlastimir Đorđević**³⁶⁹ izjavio je da „duboko žali zbog svih žrtava na Kosovu i zbog patnji njihovih porodica“ i uputio „izvinjenje porodicama svih civila - kosovskih Albanaca koji su izgubili svoje živote i koji su bili raseljeni“.³⁷⁰ Đorđević je potvrdio da su na Kosovu počinjeni zločini, priznao umešanost u sakrivanje tela kosovskih Albanaca u masovne grobnice u Srbiji, ali i negirao svoje učešće u njima kao i da je znao „kada, gde i kako su zločini počinjeni“.³⁷¹ Priznao je i da se nije usprotivio zataškavanju zločina, niti je preduzeo mere u pravcu procesuiranja počinilaca.³⁷²

2.2.3. Komemoracije

Institucije u Srbiji imale su različit odnos prema obeležavanju godišnjica pojedinih zločina i događaja u prošlosti, u

zavisnosti od toga kojoj etničkoj zajednici pripadaju žrtve tih zločina.

i. NATO bombardovanje

Zvanično obeležavanje godišnjice NATO bombardovanja održano je tokom sve tri godine, širom Srbije i uz učešće visokih funkcionera vlasti.

U martu 2013. godine tadašnji predsednik Vlade Srbije Ivica Dačić prisustvovao je komemoraciji kod spomenika poginulim vojnicima na Straževici kod Beograda, dok je Aleksandar Vučić, tada u svojstvu prvog potpredsednika Vlade, položio venac na spomen obeležje poginulim pripadnicima Ratnog vazduhoplovstva i protivvazduhoplovne odbrane u Zemunu.³⁷³ Naredne, 2014. godine Dačić je učestvovao na komemoraciji kod straževačkog spomenika, a predsednik Srbije Tomislav Nikolić na komemoraciji u Varvarinu.³⁷⁴

Komemorativni skup 2015. godine je po svojoj masovnosti bio različit od prethodnih skupova. Održan je ispred ruševina zgrade bivšeg Generalštaba VS, uz učešće svih članova Vlade, predstavnika Skupštine i izaslanika predsednika Srbije, kao i uz obraćanje predsednika Vlade Aleksandra Vučića.³⁷⁵

Ministar za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja najavio je da će tokom 2016. godine biti podignut spomenik žrtvama bombardovanja Srbije 1999. godine.³⁷⁶

367 MKSJ, *Notice of withdrawal of Dragoljub Ojdanić's appeal against the judgement of Trial Chamber III dated 26 February 2009*, IT-05-87-A, 28. januar 2013. godine.

368 „Dragoljub Ojdanić se vratio iz Haga”, RTS, 29. avgust 2013. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1386268/Dragoljub+Ojdanić+se+vratio+iz+Haga.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

369 Vlastimir Đorđević pravosnažno je osuđen na 18 godina zatvora za deportacije i prisilno premeštanje kosovskih Albanaca, ubistvo i progone tokom rata na Kosovu 1998-1999. godine. Videti: MKSJ, Sažetak presude Žalbanog veća u predmetu Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića, (IT-05-87/1), 27. januar 2014. godine, dostupno na: <http://www.icty.org/x/cases/djordjevic/acjug/bcs/140127-summary.pdf>, pristupljeno 3. februara 2016. godine.

370 Predmet Đorđević (IT-05-87/1) - *Kosovo*, Žalbena rasprava, transkript, MKSJ, 13. maj 2013. godine, str. 154-156.

371 Isto.

372 Isto.

373 „Odata pošta žrtvama NATO bombardovanja”, Blic, 24. mart 2013. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/politika/odata-posta-zrtvama-nato-bombardovanja/n0xcn2y>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

374 „Sećanje na žrtve NATO bombardovanja”, Novi Magazin, 24. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.novimagazin.rs/vesti/obelezavanje-godisnjice-nato-bombardovanja>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

375 „Srbija ne zaboravlja žrtve NATO bombardovanja”, Vlada Republike Srbije, 24. mart 2015. godine, dostupno na: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=233914>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

376 „Spomenik žrtvama bombardovanja naredne godine”, Radio-televizija Vojvodine, 24. mart 2015. godine, dostupno na: http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/spomenik-zrtvama-bombardovanja-naredne-godine_581505.html, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

Svakog 23. aprila porodice žrtava, uz podršku novinara, nevladinih organizacija i građana, obeležavale su godišnjicu bombardovanja Radio-televizije Srbije (RTS), okupljanjem kod spomenika „Zašto?“ u Tašmajdanskom parku u Beogradu. Na komemoraciji 2015. godine učestvovao je i ministar kulture i informisanja Ivan Tasovac.³⁷⁷

ii. Bljesak i Oluja

Godišnjice operacija *Bljesak* i *Oluja* u Srbiji su se svake godine obeležavale religijskim obredom u Crkvi Svetog Marka u Beogradu, u organizaciji udruženja žrtava. Obeležavanju operacije *Bljesak* nisu prisustvovali predstavnici institucija, dok su obeležavanju godišnjice operacije *Oluja* uvek prisustvovali i visoki zvaničnici Srbije.³⁷⁸

Obeležavanje dvadesetogodišnjice operacije *Oluja* 2015. godine održano je u formi centralne državne manifestacije, u koju svrhu je formiran organizacioni odbor na čelu sa ministrom u Vladi Srbije Aleksandrom Vulinom³⁷⁹. Državna komemoracija operacije *Oluja* održana je na mostu u Sremskoj Rači u Srbiji, preko kojeg je izbeglička kolona Srba iz Hrvatske u avgustu 1995. godine prešla iz BiH u Srbiju. Učestvovali su članovi obe vlade, poslanici

skupštine Srbije i Republike Srpske, kao i predstavnici drugih državnih organa Srbije i Republike Srpske.³⁸⁰

Vlada Srbije proglasila je 5. avgust 2015. godine Danom žalosti povodom 20 godina od progona Srba u akciji *Oluja*³⁸¹, a organizacioni odbor inicirao je i proglašenje Dana sećanja na stradale i prognane Srbe u ratovima 1990-ih³⁸².

Neposredno nakon obeležavanja godišnjice operacije *Oluja* 2015. godine Srbija i Hrvatska razmenile su protestne note. Najpre je Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Hrvatske uputilo protest³⁸³ otpravnici poslova ambasade Srbije u Hrvatskoj zbog paljenja hrvatske zastave od strane članova Srpske radikalne stranke tokom protesta ispred Ambasade Republike Hrvatske u Beogradu 5. avgusta 2015. godine³⁸⁴. Istog dana, Ministarstvo spoljnih poslova Srbije uručilo je protestnu notu otpravniku poslova ambasade Republike Hrvatske u Srbiji „povodom neprihvatljivih izjava i postupaka prilikom obeležavanja“ godišnjice *Oluje*.³⁸⁵

Koalicija udruženja izbeglica organizovala je u prvoj polovini avgusta 2015. godine izložbu pod nazivom „*Oluja* – Zločin koji se pamti (stradanja Srba u Hrvatskoj)“, sa prikazom dokumenata i fotografija o stradanju Srba u Hrvatskoj i BiH tokom ratova 1990-ih.³⁸⁶

377 „Sećanje na stradale radnike RTS-a“, RTS, 23. april 2015. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1897562/Se%C4%87anje+na+stradale+radnike+RTS-a.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

378 Godišnjici 2013. godine prisustvovao je tadašnji prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić i predsednik Narodne skupštine Srbije Nebojša Stefanović; godišnjici 2014. godine prisustvovao je Stefanović.

379 Vlada Republike Srbije, Odluka o izmeni Odluke o obrazovanju Organizacionog odbora za obeležavanje 5. avgusta – Dana sećanja na stradanje i progon Srba, broj 02-8014/2015, 23. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.slglasnik.info/sr/65-24-07-2015aaaa/29969-odluka-o-izmeni-odluka-o-obrazovanju-organizacionog-odbora-za-obelezavanje-5-avgusta-dana-secanja-na-stradanje-i-progon-srba.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

380 Vlada Republike Srbije, „*Oluja* jedan od najvećih pogroma srpskog naroda“, 4. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=243957>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

381 Vlada Republike Srbije, Odluka o proglašenju Dana žalosti, broj 06-8156/2015, 29. jul 2015. godine, dostupno na: <http://slglasnik.info/sr/67-29-07-2015/30039-odluka-o-proglašenju-dana-zalosti.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

382 „Održana sednica Organizacionog odbora za obeležavanje 5. avgusta – Dana sećanja na stradanje i progon Srba“, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, 28. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/item/3045-odrzana-sednica-organizacionog-odbora-za-obelezavanje-5-avgusta-%E2%80%93dana-secanja-na-stradanje-i-progon-srba>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

383 Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Republike Hrvatske, „MVEP oštro osuđuje paljenje hrvatske zastave i govor mržnje“, 6. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/mediji/priopcenja/25434.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

384 „Šešelj ponovo zapalio zastavu Hrvatske“, N1, 5. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a82534/Vesti/Seselj-ponovo-zapalio-zastavu-Hrvatske.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

385 Ministarstvo spoljnih poslova Srbije, „Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije uručilo protestnu notu Ministarstvu vanjskih i evropskih poslova Republike Hrvatske“, 6. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/arhiva-saopštenja/-2015-15631-2015-08-06-16-22-40?lang=lat>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

386 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, „Ministar Vulin: Nema tog cilja zbog kojeg bismo zaboravili prognane“, 2. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/3101-ministar-vulin-nema-tog-cilja-zbog-kojeg-bismo-zaboravili-prognane>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

iii. Druge komemoracije stradanja srpskih žrtava

Predstavnici institucija organizuju i učestvuju u posetama spomen obeležjima srpskim policajcima koji su poginuli tokom sukoba na Kosovu³⁸⁷ i pripadnicima srpske vojske koji su poginuli tokom ratova u Hrvatskoj i BiH³⁸⁸.

Udruženja porodica žrtava obeležavala su stradanje Srba u Orahovcu³⁸⁹, Belačevcu³⁹⁰, Goraždevcu³⁹¹, Miljevačkom platou³⁹², Ravnom Kotaru³⁹³, Medačkom džepu³⁹⁴ i drugim mestima.

iv. Obeležavanje stradanja nesrpskih žrtava

Genocid u Srebrenici

Kao i proteklih godina, godišnjica genocida u Srebrenici je u periodu od 2013. do 2015. godine u Srbiji protekla bez zvaničnih programa obeležavanja. Srbija nije prihvatila preporuku Evropskog parlamenta svim državama na Zapadnom Balkanu, sadržanoj u Rezoluciji o Srebrenici iz 2009. godine, da 11. jul obeležava kao datum sećanja na genocid u Srebrenici.³⁹⁵

Komemoraciji u Srebrenici 2013. i 2014. godine nisu prisustvovali predstavnici institucija Srbije, dok je obeležavanju dvadesetogodišnjice od genocida u Srebrenici 2015. godine prisustvovao predsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić. Tokom njegove posete Memorijalnom centru u Potočarima došlo je do incidenta, kada su Vučiću upućeni zvižduci a on gađan kamenjem i drugim predmetima od strane grupe prisutnih. Prema rezultatima istraživanja javnog mnjenja, odluku da ode u Srebrenicu podržalo je 64% građana Srbije.³⁹⁶

Predsednik Republike Srbije Tomislav Nikolić odbio je učešće na komemoraciji srebreničkog genocida zbog toga što je od BiH izostao odgovor na njegov predlog da tom prilikom posete i mesta stradanja Srba.³⁹⁷

Poseti Vučića Srebrenici je prethodila inicijativa institucija Srbije da se spreči usvajanje rezolucije o genocidu u Srebrenici u Savetu bezbednosti UN, koju je u junu 2015. godine inicirala Velika Britanija. Nacrt rezolucije sadržao je osudu zločina genocida, genocida u Srebrenici i svih zločina koji su počinjeni tokom oružanog sukoba u BiH i njihovo poricanje, izraze

-
- 387 „Položeni venci poginulim pripadnicima MUP-a“, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, 14. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/item/3199-polozeni-venci-poginulim-pripadnicima-mup-a>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.
- 388 „U Priboju odata pošta poginulim borcima u ratovima od 1990. do 1999. godine“, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, 5. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/item/3897-u-priboju-odata-posta-poginulim-borcima-u-ratovima-od-1990-do-1999-godine>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.
- 389 Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, „Saopštenje za javnost – medijima“, 15. jul 2015. godine, dostupno na: http://www.udruzenjeporodica.org.rs/pages/saopstenja/saopstenje_15072015..pdf, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 390 „Masovno kidnapovanje Srba: Sudbina otetih rudara iz Belačevca još uvek je misterija“, Telegraf, 22. jun 2015, dostupno na: <http://www.telegraf.rs/vesti/1624599-masovno-kidnapovanje-srba-sudbina-otetih-rudara-iz-belacevca-jos-uvek-je-misterija>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 391 „Udruženje porodica kosmetških stradalnika obeležilo godišnjicu masakra u Goraždevcu“, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetški stradalnici“, 14. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1618/udruzenje-porodica-kosmetških-stradalnika-obeležilo-godišnjicu-masakra-u-gorazdevcu>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 392 Parastos povodom 22. godišnjice stradanja na Miljevačkom platou, Koordinacija srpskih udruženja porodica nestalih lica sa prostora bivše Jugoslavije, jun 2014. godine, dostupno na <http://koordinacija.rs/sr/saopstenje-za-javnost-povodom-susreta-prvih-ppb-srbije-i-hrvatske/>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 393 Udruženje porodica nestalih i poginulih lica „Suza“, „Dvadeset tri godine od zločina u akciji Maslenica“, <http://www.afmpkr.org.rs/?q=node/93>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 394 „Parastos žrtvama Medačkog džepa“, Udruženje porodica nestalih i poginulih lica „Suza“, dostupno na: <http://www.afmpkr.org.rs/?q=node/72>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.
- 395 *European Parliament Resolution on Srebrenica* (P6_TA(2009)0028), 15. januar 2009. godine, stav 2, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2009-0028&language=EN> (prevod rezolucije dostupan je na: <http://pescanik.net/rezolucija-evropskog-parlamenta-o-srebrenici/>), pristupljeno 10. februara 2016. godine.
- 396 „Istraživanje: Vučić treba da ide u Srebrenicu“, RTS, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1960058/Istra%C5%BEivanje%3A+Vu%C4%8Di%C4%87+treba+da+ide+u+Srebrenicu.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 397 „Nikolićev savjetnik: Predsjednik Srbije ne ide u Srebrenicu“, Radio Slobodna Evropa, 2. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/archive/news/latest/500/500.html?id=27106093>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

solidarnosti i empatije sa svim žrtvama rata u BiH i poziv institucijama da procesuiraju sve odgovorne za počinjene zločine a žrtvama obezbede pristup pravdi.³⁹⁸ Nacrt rezolucije naglašavao je važnost pomirenja koje je zasnovano na dijalogu, priznanju odgovornosti od strane svih učesnika u ratu i posvećenosti pravdi.³⁹⁹ Pored toga, svim članicama UN upućen je poziv da pokažu više posvećenosti u prevenciji budućih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, razvijanjem mehanizama za rano upozoravanje i sprečavanje, kao i obrazovanjem mladih generacija o zločinima iz prošlosti.⁴⁰⁰

Predstavnici institucija su tekst rezolucije ocenjivali kao neprihvatljiv⁴⁰¹, koji ne zadovoljava pravdu za sve žrtve⁴⁰² i koji „produbljuje ožiljke porodica stradalih i onemogućava pomirenje u regionu“⁴⁰³. Pojedini predstavnici institucija su čak prebrojavali navođenje reči „genocid“ u nekoliko verzija rezolucije⁴⁰⁴. Krajem juna održana je i sednica Vlade na kojoj su se ministri izjašnjavali o rezoluciji, ali su ovi razgovori označeni kao državna tajna.⁴⁰⁵

Krajem juna 2015. godine Ministarstvo spoljnih poslova uputilo je pismo stalnim članicama Saveta bezbednosti UN u kojem upozorava da će rezolucija izazvati destabilizaciju regiona umesto da doprinese pomirenju, te da „Srbija ne razume ni smisao ni cilj takve rezolucije“.⁴⁰⁶

Nakon što je Rusija ulaganjem veta sprečila usvajanje predloga rezolucije o Srebrenici, predsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da rezolucija „nije imala smisla za pomirenje“⁴⁰⁷, dok je predsednik Republike Srbije Tomislav Nikolić naglasio da je sprečeno bacanje ljage na ceo srpski narod.⁴⁰⁸

I pojedina udruženja srpskih žrtava osudila su inicijativu za usvajanje rezolucije o Srebrenici, smatrajući da zbog toga što razdvaja bošnjačke i srpske žrtve ne doprinosi pomirenju⁴⁰⁹, odnosno da u Srebrenici nije počinjen genocid⁴¹⁰. Takođe, grupa studenata beogradskog univerziteta zatražila je od predsednika i premijera Srbije da ne idu u Srebrenicu i da od Rusije zatraže veto na rezoluciju u UN.⁴¹¹

398 UN Security Council, Jordan, Lithuania, Malaysia, New Zealand, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America: draft resolution, 8 July 2015, tačke 1, 2, 3, 4 i 11, dostupno na engleskom jeziku na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/508, pristupljeno 4. maja 2016. godine.

399 Isto, tačka 6.

400 Isto, tačke 9, 10, 12 i 13.

401 Dačić: Neprihvatljiva i četvrta verzija rezolucije, N1, 3. jul 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a74031/Vesti/Dacic-Neprihvatljiva-i-cetvrta-verzija-rezolucije.html>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

402 Četvrti nacrt rezolucije o Srebrenici stigao u Srbiju, N1, 2. jul 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a73695/Vesti/Treca-verzija-rezolucije-o-Srebrenici.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

403 „Reagovanje“, Služba predsednika Republike Srbije za saradnju sa medijima, 29. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopštenja/reagovanje-29062015-godine>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

404 „Srbiji dostavljen Predlog rezolucije o Srebrenici“, N1, 14. jun 2016. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a69010/Vesti/Srbiji-dostavljen-predlog-Rezolucije-o-Srebrenici.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

405 „Glasanje o rezoluciji državna tajna“, RTV, 25. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/glasanje-o-rezoluciji-drzavna-tajna_613886.html, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

406 „Srbija ne razume ni smisao ni cilj britanske Inicijative“, Danas, 22. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/politika/srbija-ne-razume-ni-smisao-ni-cilj-britanske-inicijative.56.html?news_id=303651#sthash.ZXIlggpk.dpuf, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

407 „Vučić: Predstavljaju Srbiju u Srebrenici 11. jula“, N1, 7. jul 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a75203/Vesti/Vucic-ide-u-Srebrenicu-11.-jula.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

408 „Nikolić: Sprečeno bacanje ljage na ceo srpski narod“, RTS, 8. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1971552/Nikolic%C4%87%3A+Spre%C4%8Deno+bacanje+ljage+na+ceo+srpski+narod.html>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

409 Koalicija udruženja izbeglica, „Povodom nacrta Rezolucije Velike Britanije o Srebrenici kojim se osuđuje genocid u Srebrenici i svako poricanje ovog genocida i koju bi trebalo da usvoji Savjet Bezbednosti Ujedinjenih nacija početkom jula ove godine“, saopštenje za javnost, dostupno na: <http://koalicija.org.rs/povodom-nacrta-rezolucije-velike-britanije-o-srebrenici-kojim-se-osudjuje-genocid-u-srebrenici-i-svako-poricanje-ovog-genocida-i-koju-bi-trebalo-da-usvoji-savjet-bezbednosti-ujedinjenih-nacija-pocetko/>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

410 „U Srebrenici zločin, a u ‘Oluji’ genocid“, B92, 22. jun 2016. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=22&nav_category=12&nav_id=1007213, pristupljeno 11. februara 2016. godine.

Podršku usvajanju rezolucije pružili su pojedini predstavnici civilnog društva⁴¹² i opozicionih stranaka⁴¹³.

Evropski parlament usvojio je 9. jula 2015. godine Rezoluciju o sećanju na genocid u Srebrenici, sa gotovo identičnim sadržajem kao predložena rezolucija Velike Britanije.⁴¹⁴ Međutim, ova rezolucija je izazvala neuporedivo blaže reakcije predstavnika vlasti u Srbiji u poređenju sa reakcijama povodom predloga rezolucije u Savetu bezbednosti. Reagovali su pojedini političari⁴¹⁵ i udruženja žrtava⁴¹⁶.

Skupština grada Novog Pazara usvojila je početkom jula Odluku o osudi genocida u Srebrenici. Odlukom se osuđuje genocid i njegovo negiranje, a 11. jul proglašava danom sećanja na ovaj zločin.⁴¹⁷

Parlamentarne aktivnosti i rasprave o Srebrenici

Godišnjica genocida u Srebrenici nije bila deo parlamentarnih

rasprava. Izuzetak predstavlja govor poslanika Stranke demokratske akcije Sandžaka Enisa Imamovića na zasjedanju u julu 2014. godine, u kome je osudio ignorisanje godišnjice srebreničkog genocida od strane institucija Srbije i ukazao na njihovu nebrigu u odnosu na učestale relativizacije, negiranje i opravdavanje ovog zločina.⁴¹⁸

Godišnjica zločina u Srebrenici spomenuta je i u govoru poslanika Srpskog pokreta obnove Aleksandra Jugovića tokom zasjedanja u julu 2015. godine. On je tom prilikom izrazio „zahvalnost najvećeg broja građana Republike Srbije gospodinu predsedniku Vlade Republike Srbije gospodinu Aleksandru Vučiću za hrabro, rekao bih herojsko, kulturno, civilizacijsko i državničko držanje na komemoraciji žrtava zločina i napada na njegovu ličnost u Srebrenici 11. jula 2015. godine“.⁴¹⁹

Na dan 11. jula 2013. godine, Kolegijum Narodne skupštine Republike Srbije izdao je saopštenje u kojem

-
- 411 „Grupa studenata traži da Nikolić i Vučić ne idu u Srebrenicu“, N1, 23. jun 2016. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a71350/Vesti/Studenti-traze-da-Vucic-i-Nikolic-ne-idu-u>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 412 Videti: „Rezolucija o Srebrenici - pomak u civilizacijskom smislu“, N1, 10. jun 2016. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a67910/Vesti/Natasa-Kandic-o-rezoluciji-o-Srebrenici.html>; „Stojanović: Srebrenica je svetsko, a ne lokalno pitanje“, N1, 15. jun 2016. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a69178/Vesti/Dubravka-Stojanovic-o-Srebrenici.html>; „Srpski je čutati o srebreničkom genocidu“ Radio Slobodna Evropa, 15. jun 2016. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/beograd-o-srebrenici-poput-noja/27072734.html>; svim izvorima pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 413 Videti: „Drašković: Vlada Srbije mora podići memorijal za Srebrenicu“, N1, 16. april 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a52506/Vesti/Draskovic-u-Pressingu-Vlada-Srbije-mora-da-podigne-memorial-za-Srebrenicu.html>; „Priznati greške iz prošlosti, zločin se ne sme relativizovati“, Liberalno-demokratska partija, 15. jun 2015. godine, dostupno na: <http://istina.ldap.rs/Vesti/18956/Priznati-greske-iz-proslosti-zlocin-se-ne-sme.shtml>; svim izvorima pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 414 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 9. srpnja 2015. o obilježavanju sjećanja na Srebrenicu* (2015/2747(RSP)), dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0276+0+DOC+XML+V0//HR>, pristupljeno 4. maja 2016. godine.
- 415 Videti: „Palma: EP da donese rezoluciju i za Oluju“, Infocentrala, 9. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.infocentrala.rs/palma-ep-da-donese-rezoluciju-i-za-oluju/>; „Vulin: Srbija ne može da prihvati reč genocid“, Blic, 10. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/politika/vulin-srbija-ne-moze-da-prihvati-rec-genocid/s560z8x>; svim izvorima pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 416 „Povodom činjenice da je Evropski parlament usvojio Rezoluciju o Srebrenici na inicijativu hrvatskog poslanika Ivana Jakovčića“, saopštenje za javnost, Koalicija udruženja izbjeglica, 10. jul 2015. godine, dostupno na: <http://koalicija.org.rs/povodom-cinjenice-da-je-evropski-parlament-usvojio-rezoluciju-o-srebrenici-na-inicijativu-hrvatskog-poslanika-ivana-jakovcica-koalicija-udruzenja-izbjeglica-izdaje-saopstenje-za-javnost/>, pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 417 „Novi Pazar: Skupština osudila genocid u Srebrenici“, B92, 6. jul 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=07&dd=06&nav_id=1012429, pristupljeno 11. februara 2016. godine.
- 418 Šesto vanredno zasjedanje Narodne skupštine Republike Srbije u 2014. godini, stenografske beleške, 15. jul 2014. godine, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/%C5%A0esto%20vanredno%20zasjedanje%20Narodne%20skup%C5%A1tine%20Republike%20Srbije%20u%202014%20godini.21931.941.html>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.
- 419 Trinaesto vanredno zasjedanje Narodne skupštine Republike Srbije u 2015. godini, privremene stenografske beleške, 14. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/13.%20vanredno%20zasjedanje%20Narodne%20skup%C5%A1tine%20Republike%20Srbije%20u%202015%20godini.26396.941.html>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

„izražava duboki pijetet prema nevinim žrtvama bošnjačke nacionalnosti i saosećanje njihovim porodicama povodom godišnjice njihovog stradanja u Srebrenici”.⁴²⁰ U istom saopštenju Kolegijum je uputio saučesće i „porodicama nevinih civilnih žrtava srpske nacionalnosti u sukobima u Bosni i Hercegovini“, a izrazio je i nadu „da će svi narodi u Bosni i Hercegovini, kao i u drugim državama bivše Jugoslavije, nastaviti proces pomirenja i jačanja uslova za zajednički život zasnovan na ravnopravnosti nacija i punom poštovanju ljudskih i manjinskih prava i sloboda, da učinjeni zločini više nikada ne bi bili ponovljeni“.⁴²¹

Početkom jula 2015. godine, poslanici Stranke demokratske akcije Sandžaka, uz podršku Lige socijaldemokrata Vojvodine i poslanice Demokratske stranke Aide Čorović, podneli su Narodnoj skupštini predlog Rezolucije o genocidu u Srebrenici. Predlog rezolucije osuđuje genocid u Srebrenici i njegovo poricanje, proglašava 11. jul danom sećanja, izražava saosećanje za sve žrtve oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji i predviđa mere usmerene na procesuiranje odgovornih, reformu obrazovnog sistema i poštovanje međunarodnih propisa u ovoj oblasti.⁴²²

Istovremeno, dva poslanika sa liste vladajuće Srpske napredne stranke, Krstimir Pantić i Marijan Ristićević, podneli su Narodnoj skupštini predlog rezolucije o zločinima u i oko Srebrenice. Predlog osuđuje sve zločine u i oko Srebrenice u periodu od 1992. do 1995. godine i njihovo negiranje, predlaže da se 11. i 12. jul proglase danom sećanja na sve žrtve ratnih zločina na prostoru bivše Jugoslavije, osuđuje manipulisanje brojem žrtava ratnih zločina i „ozbiljnu manipulaciju“ u vezi sa zločinom u Srebrenici.⁴²³

Nijedan od navedenih predloga rezolucije nije uvršten u dnevni red zasedanja Narodne skupštine.

Aktivnosti civilnog društva

Pojedine nevladine organizacije nastavile su praksu redovnog obeležavanja godišnjice genocida u Srebrenici, putem otvorenih pisama sa zahtevom da se 11. jul proglasi danom sećanja na genocid u Srebrenici, aktivističkih akcija i saopštenja.

U znak sećanja na žrtve genocida u Srebrenici Žene u crnom su svake godine organizovale akciju „mirovni biciklizam“ na relaciji Beograd-Srebrenica, akcije uličnog stajanja, debate i performanse koji su se završavali prisustvom na obeležavanju godišnjice genocida u Potočarima i sahrani posmrtnih ostataka žrtava.⁴²⁴

Nekoliko nevladinih organizacija je povodom godišnjice genocida u Srebrenici 2013. godine organizovalo izložbu fotografija „Lavirint – Pamćenje i odgovornost“ u beogradskom Centru za kulturnu dekontaminaciju.⁴²⁵

U julu 2015. godine aktivisti organizacije PAOR iz Zrenjanina pešačili su od Šapca do Srebrenice, gde su 11. jula prisustvovali komemorativnom događaju.⁴²⁶ Helsinški odbor za ljudska prava prikazao je izložbu fotografija poznatog bosanskohercegovačkog fotoreportera Ahmeta Bajrića, pod nazivom „Srebrenički put“.⁴²⁷

Ideju novinara Dušana Mašića da se masovnom akcijom građana ispred Narodne skupštine Srbije 11. jula

420 Narodna skupština Republike Srbije, „Saopštenje za javnost Kolegijuma Narodne skupštine“, 11. jul 2013. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Saop%C5%A1tenje_za_javnost_Kolegijuma_Narodne_skup%C5%A1tine.19192.941.html, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

421 Isto.

422 Narodna skupština Republike Srbije, „Predlog Rezolucije o genocidu u Srebrenici“, br 02-1759/15, 2. jul 2015. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/akta_procedura/2015/1759-15.pdf, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

423 Narodna skupština Republike Srbije, „Predlog rezolucije o zločinima u i oko Srebrenice od 1992. do 1995. godine“, br. 02-1776/15, 8. jul 2015. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/akta_procedura/2015/07082015090149298.pdf, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

424 Videti: Internet prezetntacija organizacije Žene u crnom, odeljci „Aktivnosti i izveštaji“, dostupno na: www.zeneucrnrom.org, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

425 Izložba u Kući ljudskih prava, 9. jul 2013. godine, dostupno na: <http://kucaljudskihprava.rs/izlozba-u-kuci-ljudskih-prava/>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

426 „Pošta žrtvama rata“, Danas, 9. Jul 2015. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/srbija/vojvodina/posta_zrtvama_rata_41.html?news_id=304608, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

427 Centar za kulturnu dekontaminaciju, „Srebrenički put pakla – izložba fotografija Ahmeta Bajrića Blicka“, 8. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.czkd.org/srebrenicki-put-pakla-izlozba-fotografija-ahmeta-bajrica-blicka/>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

2015. godine obeleži godišnjica genocida u Srebrenici prihvatili su brojni pojedinci i nevladine organizacije. Cilj komemorativne akcije pod nazivom #sedamhiljada bio je da se tog dana u 11 časova uz podršku više hiljada građana Srbije izrazi saosećanje i solidarnost sa žrtvama i poruči da građani Srbije osuđuju genocid u Srebrenici.⁴²⁸ Na akciju su bili pozvani i poslanici Skupštine i predstavnici Vlade, ali je samo poslanik DS-a Borko Stefanović nedvosmisleno izrazio spremnost da u njoj učestvuje.⁴²⁹ Dan uoči održavanja akcije, Ministarstvo unutrašnjih poslova zabranilo je sve skupove ispred Narodne skupštine 11. jula, navodeći razloge bezbednosne prirode.⁴³⁰ Građani i organizacije okupljeni oko akcije #sedamhiljada su, umesto ispred Skupštine, godišnjicu genocida obeležili paljenjem sveća ispred parka kod zgrade Predsedništva Srbije. Pojedini mediji su ovu građansku akciju okarakterisali kao opasniju za Srbiju od predloga rezolucije koja je bila podneta Savetu bezbednosti, a sa ciljem da pokaže da su Srbi „genocidan narod”.⁴³¹ Krajem jula 2015. godine MUP Srbije podneo je zahtev za pokretanje prekršajnog postupka protiv direktorke Inicijative mladih za ljudska prava u Srbiji Anite Mitić, navodeći da je prekršila Zakon o okupljanju građana u delu koji zabranjuje pozivanje na okupljanje građana bez prethodne prijave.⁴³² U prijavi se navodi da je Mitić „u svojstvu sazivača“ okupila građane na platou ispred Predsedništva Srbije bez prethodne prijave skupa MUP-u, dok joj je usmeno rečeno da se smatra organizatorom skupa na osnovu objava na svom Facebook

profilu. Do kraja 2015. godine, postupak nije okončan.

FHP i Centar za tranzicijsku pravdu iz Pule su u septembru 2015. godine u Beogradu izložili audio-vizuelnu prezentaciju o sudski utvrđenim činjenicama o genocidu u Srebrenici pred MKSJ, koja je deo SENSE Dokumentacionog centra u Potočarima. Prezentacija je bila izložena sedam dana u prostoru Centra za kulturnu dekontaminaciju, tokom kojih je održano i nekoliko pratećih događaja i debata posvećenih sećanju na žrtve srebreničkog genocida.⁴³³

Muzej žrtava genocida iz Beograda održao je 4. jula 2015. godine okrugli sto „Srebrenica 1995-2015: činjenice, nedoumice, propaganda“, na kojem je genocid u Srebrenici negiran, relativizovan i doveden u vezu sa unapred planiranom zaverom pojedinih država.⁴³⁴

Drugi zločini

Svakog 27. februara nevladine organizacije su ispred glavnog ulaza u beogradsku Glavnu železničku stanicu obeležavale godišnjicu od otmice i ubistva putnika iz voza na stanici u Štrpcima 1993. godine.⁴³⁵ Bošnjačka kulturna zajednica i Bošnjačko nacionalno vijeće su svake godine održavale komemorativnu akademiju „Štrpci bez mezara“, nakon koje i „Mimohod šutnje“ ulicama Prijepolja do spomen obeležja žrtvama koje se nalazi u ovom gradu.⁴³⁶ Predstavnici Opštine Prijepolje već sedmu godinu za redom organizuju

428 „Mašić: Akcija #sedamhiljada - da se zločin nikad ne ponovi“, N1, 12. jun 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a68520/Vesti/Masic-o-akciji-sedam-hiljada.html>, pristupljeno 12. februara 2016. godine.

429 „Borko Stefanović jedini spreman da legne ispred Parlamenta“, Danas, 16. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/politika/borko-stefanovic-jedini-spreman-da-legne-ispred-parlamenta.56.html?news_id=303360, pristupljeno 13. februara 2016. godine.

430 MUP Srbije, „10.07.2015. MUP doneo odluku o zabrani svih javnih skupova 11. jula“, 10. jul 2015. godine, dostupno na: http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/aktivnosti.nsf/100715-zabrana-skupova.h, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

431 „Mašić iz Londona“, Novosti, 3. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:555895-Masic-iz-Londona>, pristupljeno 13. februara 2016. godine.

432 Inicijativa mladih za ljudska prava, „Negiranje genocida, slobode i zdravog razuma“, 21. januar 2016. godine, dostupno na: <http://www.yih.rs/bhs/negiranje-genocida-slobode-i-zdravog-razuma/>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

433 „Otvorena prezentacija 'Istraga, rekonstrukcija i procesuiranje srebreničkih zločina iz jula 1995. pred MKSJ'“, FHP, 18. septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=30011>.

434 „20-godišnjica od zbivanja u Srebrenici, Bosna i Hercegovina“, Muzej žrtava genocida, datum nepoznat, dostupno na: <http://www.muzejgenocida.rs/новости-актуелно/85-novosti/83-20-godina-srebrenic-2.html>; „Istina o Srebrenici tek treba da bude utvrđena“, Blic, 4. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/politika/istina-o-srebrenici-tek-treba-da-bude-utvrdena/eqsxexc>; svim izvorima pristupljeno 13. februara 2016. godine.

435 „Obeleženo 20 godina od zločina u Štrpcima“, FHP i drugi, 27. februar 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=22577>; FHP i drugi, „Štrpci – 21 godinu bez pravde i priznanja“, 27. februar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=26280>; FHP i drugi, „Povodom godišnjice zločina u Štrpcima“, 27. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=28375>; svim izvorima pristupljeno 15. februara 2016. godine.

prijem porodica devet oteatih i ubijenih građana Prijepolja, kojima tom prilikom uruče simboličnu novčanu pomoć, nakon čega posećuju spomen obeležje žrtvama.⁴³⁷

Svakog 22. oktobra nevladine organizacije su na centralnim lokacijama u Beogradu održavale akcije posvećene sećanju na žrtve otmice putnika iz autobusa u mestu Mioče (BiH), a njihovi predstavnici su prisustvovali komemoraciji u Sjeverinu.⁴³⁸ Predstavnici porodica žrtava, lokalne vlasti, Islamske zajednice u Priboju i nevladinih organizacija su se svake godine okupljali na mestu otmice u Mioču, odakle su u znak sećanja na žrtve bacali cveće u reku Lim.⁴³⁹ Povodom 22. godišnjice od stradanja Sjeverinaca postavili su kamen temeljac za izgradnju spomen obeležja žrtvama⁴⁴⁰, koji je otkriven na narednoj godišnjici, 2015. godine⁴⁴¹.

Svakog 18. novembra nevladine organizacije obeležavale su u centru Beograda godišnjicu pada Vukovara 1991. godine.⁴⁴²

Dana 24. jula 2013. godine na 18. godišnjicu od pada Žepe pod kontrolu Vojske Republike Srpske predstavnici nevladinih organizacija i udruženja žrtava posetili su nekadašnji logor u Šljivovici (Srbija) u kojem su tokom devet meseci 1995. i 1996. godine bili zatočeni Bošnjaci izbegli iz Žepe u Srbiju.⁴⁴³

U maju 2015. godine aktivisti Inicijative mladih za ljudska prava sprovedi su petodnevnu akciju upisivanja građana Srbije u knjigu žalosti povodom stradanja civila kod Tuzlanske kapije 25. maja 1995. godine. Knjigu sa porukama predali su gradonačelniku Tuzle prilikom komemoracije koja je održana na dan stradanja žrtava.⁴⁴⁴

Dan nestalih

Udruženja porodica nestalih osoba, okupljena u Koordinaciju srpskih udruženja porodica nestalih osoba,

-
- 436 "Komemorativna akademija 'Štrpci bez mezara' sa reisulemom Kavazovićem", Sandžak Press, 27. februar 2013. godine, dostupno na: <http://sandzakpress.net/komemorativna-akademija-strpci-bez-mezara-sa-reisulemom-kavazovicem-foto>; "Muftija u Prijepolju: 'Na mržnju nismo odgovorili mržnjom, već se borimo za promjene'", Sandžak Press, 28. februar 2014. godine, dostupno na: <http://sandzakpress.net/jovanovic-na-obilježavanju-strpca-moj-narod-je-pogriješio>; "U Prijepolju obeleženo 22 godine od zločina u Štrpcima", Blic, 27. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/u-prijepolju-obeleženo-22-godine-od-zlocina-u-strpcima/5t5v18q>, svim izvorima pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 437 "Obeležena godišnjica zločina u Štrpcima", Politika, 27. februar 2013. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/250265/Obeležena-godisnjica-zlocina-u-Strpcima>; "Čedomir Jovanović u Prijepolju: Moj narod je pogriješio", Oslobođenje, 27. februar 2014. godine, dostupno na: <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/cedomir-jovanovic-u-prijepolju-moj-narod-je-pogriješio>; "Obeleženo 22 godine od zločina u Štrpcima: Uskoro optužnica u predmetu 'Štrpci'", portal Prijepolje Online, 27. februar 2015. godine, dostupno na: <https://prijepoljeonline.wordpress.com/2015/02/27/obeleženo-22-godine-od-zlocina-u-strpcima-uskoro-optuznica-u-predmetu-strpci/>; svim izvorima pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 438 „Prošla je 21 godina od otmice i ubistva Bošnjaka iz Sjeverina“, portal Klix, 22. oktobar 2013. godine, dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/prosla-je-21-godina-od-otmice-i-ubistva-bosnjaka-iz-sjeverina/131022110>; „Da ne zaboravimo zločin u Sjeverinu“, Žene u crnom, 22. oktobar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27551>; „Sećanje na žrtve zločina: Sjeverin je državno, a ne lokalno pitanje“, Radio Slobodna Evropa, 22. oktobar 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/sjecanje-na-zrtve-sjeverina-ostala-samo-nada-da-nadju-smiraj/27319909.html>; svim izvorima pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 439 „Sećanje na ubijene iz Sjeverina: Da se zločin nikada više ne ponovi“, Radio Slobodna Evropa, 22. oktobar 2013. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/sjecanje-na-ubijene-iz-sjeverina/25144176.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 440 „Spomen-obeležje za ubijene Sjeverince“, Radio Slobodna Evropa, 22. oktobar 2014. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/spomen-za-ubijene-sjeverince/26650403.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 441 „Sjeverin: Otkriveno spomen obilježje za 17 oteatih Bošnjaka za čijim se posmrtnim ostacima još traga“, portal Klix, 22. oktobar 2015. godine, dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/sjeverin-otkriveno-spomen-obilježje-za-17-otetih-bosnjaka-za-cijim-se-posmrtnim-ostacima-jos-traga/151022124>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 442 „Godišnjica razaranja Vukovara obeležena u Beogradu“, BIRN, 19. novembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/godi%C5%A1njica-razaranja-vukovara-obe%C5%BEena-u-beogradu>; „Nikada nećemo zaboraviti zločine u Vukovaru“, Žene u crnom, 18. novembar 2014. godine, dostupno na: http://zeneucrnom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1061&lang=sr; „Godišnjica pada Vukovara obeležena u Beogradu“, BIRN, 18. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/godi%C5%A1njica-pada-vukovara-obe%C5%BEena-u-beogradu-11-18-2015>; svim izvorima pristupljeno 15. februara 2016. godine.
- 443 FHP, „Sećanje na stradanje Bošnjaka u logorima Šljivovica i Mitrovo Polje“, 22. jul 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=23704>.
- 444 „Heroji dana: Aktivisti iz Srbije Tuzlacima uručili Knjigu žalosti“, Tuzlanski.ba, 25. maj 2015. godine, dostupno na: <http://tuzlanski.ba/carsija/heroji-dana-aktivisti-iz-srbije-tuzlacima-urucili-knjigu-zalosti-foto/>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

svakog 30. avgusta obeležavala su Međunarodni dan nestalih osoba uz zahtev institucijama da reše sudbine nestalih osoba i procesuiraju odgovorne. Dan nestalih obeležavan je svečanim programom u Skupštini grada Beograda, konferencijom za štampu i polaganjem venaca na Spomenik srpskim žrtvama stradalim u ratovima od 1991. do 2000. godine na prostoru bivše Jugoslavije, smeštenom u beogradskom parku Tašmajdan.⁴⁴⁵

Na Međunarodni dan nestalih osoba 2015. godine udruženja su na Trgu Nikole Pašića u Beogradu postavila sedam silueta koje simbolizuju nestale osobe i od kojih svaka predstavlja po jedno od slova iz reči „nestali”.⁴⁴⁶

Dana 31. avgusta 2015. godine predstavnici srpskih i albanskih porodica nestalih i ubijenih na Kosovu održali su zajedničku simultanu konferenciju za novinare u Beogradu i Prištini, pod nazivom „Vremena za čekanje više nema“. Konferencije su počele u 12 časova i 16 minuta, što je simbolično trebalo da ukaže na to da porodice nestalih 16 godina tragaju za informacijama o sudbini svojih članova porodice.⁴⁴⁷ Tom prilikom oni su uputili zajedničke zahteve institucijama Srbije i Kosova, među kojima je procesuiranje odgovornih, provera pogrešnih identifikacija posmrtnih

ostataka, provera svih potencijalnih lokacija grobnica i uključivanje pitanja nestalih u dijalog o normalizaciji odnosa koji se posredstvom EU vodi između Srbije i Kosova.⁴⁴⁸

2.2.4. Memorijali

i. Pravni okvir

U Srbiji ne postoji nacionalni propis kojim se uređuje podizanje spomenika, već je ova materija prepuštena lokalnim samoupravama.⁴⁴⁹ Zakoni koji su na snazi odnose se na uređivanje grobalja boraca⁴⁵⁰ i pripadnika stranih vojski na teritoriji Srbije⁴⁵¹, a svi su doneti u vreme SFRJ. Na nivou lokalnih samouprava podizanje spomenika uređuje se aktima lokalnih vlasti.

Inicijativa da se usvoji nacionalna regulativa u ovoj oblasti pokrenuta je krajem 2014. godine, kada je Ministarstvo rada pripremlilo i otvorilo javnu raspravu o Nacrtu zakona o spomen obeležjima. Vlada Republike Srbije usvojila je 30. aprila 2014. godine Predlog zakona o spomen obeležjima⁴⁵² i uputila ga Narodnoj skupštini Republike Srbije na razmatranje. Predlog zakona propisuje da se u Srbiji mogu podizati samo obeležja koja su „u skladu sa tekovinama oslobodilačkih ratova Srbije”.⁴⁵³ Predlogom

445 Koordinacija srpskih udruženja porodica nestalih, „Dan sećanja i nade koja ne umire“, dostupno na: <http://koordinacija.rs/sr/dan-secanja-i-nade-koja-ne-umire/>; U organizaciji Srpske koordinacije u Beogradu obeležen Međunarodni dan nestalih, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, 2. septembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1384/u-organizaciji-srpske-koordinacije-u-beogradu-obelesen-medjunarodni-dan-nestalih>; Koordinacija srpskih udruženja u Beogradu tradicionalno obeležila Međunarodni dan nestalih, Udruženje porodica stradalih na KIM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, 1. septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1657/koordinacija-srpskih-udruzenja-u-beogradu-tradicionalno-obelezila-medjunarodni-dan-nestalih>; svim izvorima pristupljeno 10. maja 2016. godine.

446 Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, „Siluete kao podsećanje na neresavanje pitanja nestalih“, 24. septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1696/siluete-kao-podsecanje-na-neresavanje-pitanja-nestalih>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

447 „Vremena za čekanje više nema“, Pres centar, 31. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://presscentar.uns.org.rs/previous-events/986/vremena-za-cekanje-vise-nema.html>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

448 Udruženje porodica stradalih na KIM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, „Konferencija za novinare srpskih i albanskih porodica stradalih na Kosmetu povodom Međunarodnog dana nestalih“, 2. septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1670/konferencija-za-novinare-srpskih-i-albanskih-porodica-stradalih-na-kosmetu-povodom-medjunarodnog-dana-nestalih>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

449 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, Analiza efekata Nacrta zakona o spomen obeležjima, dostupno na: <http://www.rsjp.gov.rs/misljenja/981/ana/Analiza%20efekata%20sugestije%20RSJP%203.4.15.%20v.pdf>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

450 Zakon o uređivanju i održavanju grobalja boraca, *Službeni glasnik SRS* br. 22/94, 51/81 i 11/76.

451 Zakon o obeležavanju i održavanju grobalja i grobova pripadnika savezničkih armija i drugih stranih armija na teritoriji Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 60/75.

452 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, Predlog Zakona o spomen obeležjima, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/1225-15.pdf, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

će gotovo izvesno biti onemogućena i memorijalizacija stradanja kosovskih Albanaca na Kosovu, budući da predviđa zabranu podizanja spomenika „za događaj koji simbolizuje gubitak suvereniteta, teritorijalnog integriteta, celokupnosti i nezavisnosti ili slobode Republike Srbije“.⁴⁵⁴ Predlog sadrži i niz veoma širokih i arbitrarnih kriterijuma koji otvaraju prostor za ideološko tumačenje događaja iz prošlosti, poput odredbe po kojoj se zabranjuje podizanje spomenika ukoliko „ne odgovara istorijskim ili stvarnim činjenicama, ako se njime vredaju opšti i državni interesi, nacionalna ili verska osećanja, ili javni moral“.⁴⁵⁵ Predlog zakona je još uvek u skupštinskoj proceduri.⁴⁵⁶

ii. Izgrađeni memorijali i inicijative

U julu 2013. godine Grad Beograd je raspisao javni konkurs za izradu idejnog rešenja spomen obeležja stradalim radnicima RTS-a. U decembru iste godine održana je izložba radova koji su prijavljeni na konkursu. U avgustu 2015. godine predstavnici gradske vlasti najavili su izgled budućeg obeležja, koji podrazumeva konzerviranje dela zgrade RTS-a koja je bombardovana 1999. godine.⁴⁵⁷ Do kraja 2015. godine spomen obeležje nije podignuto, zbog problema u vezi sa dobijanjem neophodnih dozvola.⁴⁵⁸

U martu 2014. godine u Košutnjaku je otvoren spomen-park „Da se ne zaboravi“, u kojem je zasađeno 16 stabala, od kojih svako simboliše jednog stradalog radnika RTS-a.⁴⁵⁹ Kao i prethodnih godina, nastavljeno je održavanje memorijalnog turnira u malom fudbalu „Igrajmo za 16“, u organizaciji RTS-a.

U avgustu 2013. godine Udruga hrvatskih branitelja domovinskog rata '91. iz Koprivnice uputila je zvanični zahtev Gradu Novom Sadu da se u tom gradu postavi spomen obeležje poginulim hrvatskim braniteljima i civilima u Domovinskom ratu. Predstavnici gradskih vlasti odbili su ovaj predlog sa obrazloženjem da nije realan i da ne doprinosi dobrosusedskim odnosima.⁴⁶⁰ Mediji su ovaj zahtev povezali sa zahtevom Udruženja učesnika oružanih sukoba na prostorima bivše Jugoslavije da se nedaleko od Siska postavi spomenik za srpske žrtve stradale u izbegličkoj koloni tokom akcije *Oluja*.⁴⁶¹ Na ovaj zahtev udruženje iz Srbije nije dobilo odgovor od predstavnika opštine Dvor.⁴⁶²

Koalicija udruženja izbeglica inicirala je početkom 2014. godine izgradnju spomenika „srpskim žrtvama stradalim u ratovima 1991-2000. godine“, koji bi bio otkriven na dan obeležavanja operacije *Oluja* 2015. godine.⁴⁶³ Predlog je u februaru 2015. godine podržala Komisija za spomenike,

453 Isto, članovi 20 i 22.

454 Isto, član 22.

455 Isto.

456 Internet prezentacija Narodne skupštine Republike Srbije, odeljak „Zakoni u proceduri“, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

457 „Spomen-obeležje ispred RTS-a sa simboličnih 16 jedara“, Beoinfo vesti, 19. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1693368-spomen-obelezje-ispred-rtis-a-sa-simbolicnih-16-jedara/>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

458 „Uskoro izgradnja spomen-obeležja stradalim radnicima RTS-a“, Beoinfo vesti, 17. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1693058-uskoro-izgradnja-spomen-obelezja-stradalim-radnicima-rtis-a/>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

459 „Otvoren spomen-park 'Da se ne zaboravi', Igrajmo za 16, 24. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.igrajmoza16.rs/vesti/2014/spomen-park-da-se-ne-zaboravi/>, pristupljeno 14. februara 2016. godine.

460 „Gradonačelnik Novog Sada odbio spomenik hrvatskim braniteljima“, T Portal, 14. avgust 2013. godine, dostupno na: <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/280266/Gradonacelnik-Novog-Sada-odbio-spomenik-hrvatskim-braniteljima.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

461 „Žirovac: Parastos žrtvama Oluje“, B92, 10. avgust 2013. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=08&dd=10&nav_id=741340, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

462 Isto.

463 Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji, „Povodom činjenice da 19 godina od završetka rata na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine nije podignut spomenik srpskim žrtvama stradalim tokom devedesetih godina“, izjava za javnost, dostupno na: <http://koalicija.org.rs/povodom-cinjenice-da-19-godina-od-zavrsetka-rata-na-podrucju-hrvatske-i-bosne-i-hercegovine-nije-podignut-spomenik-srpskim-zrtvama-stradalim-tokom-devedesetih-godina-predsjednik-koalicije-udruzenja-i/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

nazive trgova i ulica Grada Beograda⁴⁶⁴, a Skupština Grada Beograda je ubrzo usvojila odluku o podizanju spomenika i formirala nadležni odbor.⁴⁶⁵ Odlukom je predviđeno da se sredstva za podizanje spomenika obezbede u budžetu Grada Beograda.⁴⁶⁶ Za mesto spomenika je izabran kompleks na kojem se nalazi spomenik „Večna vatra” na Ušću.⁴⁶⁷ Konkurs za izgradnju idejnog rešenja objavljen je početkom maja 2015, ali je krajem jula iste godine gradska vlast obavestila javnost da će ponoviti konkurs kako bi se dobilo adekvatnije rešenje, koje podrazumeva i imena svih žrtava na spomen obeležju.⁴⁶⁸ Spomenik do kraja 2015. godine nije bio podignut.

Na 23. godišnjicu od otmice 17 Bošnjaka, u Sjeverinu je posle više godina najavljivanja 2015. godine otkriveno spomen obeležje žrtvama ovog zločina. Podizanje spomenika finansirala je opština Priboj.⁴⁶⁹

Uklanjanje memorijala u Preševu

U januaru 2013. godine pripadnici Žandarmerije uklonili su spomenik pripadnicima Oslobođilačke vojske Preševa,

Medveđe i Bujanovca (OVPMB), koji su opštinske vlasti postavile u novembru 2012. godine ispred zgrade Opštine Preševo. Vlada Srbije zahtevala je od opštinskih vlasti da uklone spomenik, smatrajući ga neprihvatljivim zbog toga što je posvećen „onima koji su ubijali srpske vojnike i policajce na jugu Srbije”⁴⁷⁰, kao i zbog toga što je nezakonito podignut⁴⁷¹. U vezi sa pitanjem uklanjanja spomenika vođeni su i pregovori, u kojima su učestvovali predstavnici Vlade Srbije, opština Preševo, Bujanovac i Medveđa i međunarodnih organizacija⁴⁷². U aprilu iste godine, najavljena je izgradnja novog memorijalnog kompleksa stradalim pripadnicima OVPMB, u mestu Oraovica kod Preševa, ali su radovi nakon nekoliko meseci obustavljeni.⁴⁷³

Nakon uklanjanja spomenika u Preševu, predstavnici albanske zajednice na jugu Srbije zatražili su uklanjanje spomenika srpskim policajcima, stradalim na jugu Srbije u periodu 2000-2002. godine, iz mesta Gropa kod Bujanovca.⁴⁷⁴ Spomenik je u julu 2015. godine premešten u dvorište crkve Sveti Jovan u Bujanovačkoj banji, iz „ekonomskih, bezbednosnih i praktičnih razloga”.⁴⁷⁵

464 „Spomenik srpskim žrtvama u oružanim sukobima na prostoru bivše Jugoslavije biće podignut u Beogradu”, Beoinfo Vesti, 10. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1650750-spomenik-srpskim-zrtvama-u-oruzanim-sukobima-na-prostoru-bivse-jugoslavije-bice-podignut-u-beogradu/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

465 „Donete odluke o podizanju spomenika žrtvama stradalim u oružanim sukobima od 1991. godine i Mihajlu Pupinu”, Beoinfo Vesti, 25. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1652960-donete-odluke-o-podizanju-spomenika-zrtvama-stradalim-u-oruzanim-sukobima-od-1991-godine-i-mihajlu-pupinu/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

466 Isto.

467 „Goran Vesić: Javni konkurs za izgled spomenika žrtvama rata”, Beoinfo vesti, 9. mart 2015. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1655181-goran-vesic-javni-konkurs-za-izgled-spomenika-zrtvama-rata/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

468 „Ponavlja se konkurs za prvu nagradu za spomenik žrtvama ratova”, RTS, 31. jul 2015. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1994004/Ponavlja-se-konkurs-za-prvu-nagradu-za-spomenik-%C5%BErtvama-ratova.html>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

469 „Obilježene 23 godine od otmice 16 Bošnjaka iz Sjeverina”, SanaPress, 22. oktobar 2015. godine, dostupno na: <http://sanapress.info/?p=24734>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

470 Koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa (KT-PBM), „Posle postavljanja spomenika teroristima na jugu Srbije oglasio se premijer Dačić”, 22. novembar 2012. godine, dostupno na: <http://www.kt.gov.rs/sr/news/arhiva-vesti/posle-postavljanja-spomenika-teroristima-na-jugu-srbije-oglasio-se-premijer-dacic/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

471 KT-PBM, „Prijava inspekciji zbog spomenika u Preševu”, 26. novembar 2012. godine, dostupno na: <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/prijava-inspekciji-zbog-spomenika-u-presevu/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

472 KT-PBM, „Problem spomenika rešiti u skladu sa zakonom”, 9. januar 2013. godine, dostupno na: <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/problem-spomenika-resiti-u-skladu-sa-zakonom/>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

473 „Za spomenik planirali da potroše 100.000 evra”, Vranje Press, 12. avgust 2013. godine, dostupno na: <http://www.vranjepres.rs/sh/sajt/vesti/28769/Za-spomenik-planirali-da-potro%C5%A1e-100000-evra.htm>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

474 „Albanci protestuju zbog spomenika policiji”, BIRN, 1. februar 2013. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/albanci-protestuju-zbog-spomenika-policiji>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

475 Saopštenje MUP-a Srbije od 7. jula 2015. godine, broj: 606/15, dostupno na: http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/saopstenja.nsf/arhiva-saopstenja-MUP-2015, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

2.2.5. Ostali primeri i inicijative za simboličko obeležavanje događaja iz ratova 1990-ih

U februaru 2015. godine Skupština Grada Beograda proglasila je austrijskog književnika Petera Handkea za počasnog građanina Beograda. Handke je poznat kao podržavalac režima Slobodana Miloševića tokom 1990-ih, uključujući i period tokom oružanih sukoba u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu 1998-1999. godine.⁴⁷⁶

Početkom 2013. godine pokrenuta je građanska inicijativa za imenovanje ulice u Beogradu po Srđanu Aleksiću, koji je u januaru 1993. godine ubijen od strane pripadnika Vojske Republike Srpske u nastojanju da zaštiti sugrađanina bošnjačke nacionalnosti.⁴⁷⁷ U oktobru 2013. godine Skupština grada Beograda donela je odluku da se deo Ulice dr Ivana Ribara na Novom Beogradu preimenuje u Ulicu Srđana Aleksića.⁴⁷⁸ Međutim, do kraja 2015. godine ova odluka nije bila realizovana.

Početkom avgusta 2015. godine predsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić objavio je da će liderima država naslednica bivše Jugoslavije predložiti zajedničko obeležavanje dana sećanja na sve žrtve ratova u bivšoj Jugoslaviji. Prema njegovim rečima, zajednički dan sećanja pomogao bi prihvatanje da su na svim stranama postojale žrtve.⁴⁷⁹ Zvanična inicijativa, međutim, nije bila upućena.

3. Utvrđivanje i kazivanje činjenica

Tokom perioda od 2013. do 2015. godine, nosioci inicijativa i aktivnosti za utvrđivanje i javno iznošenje činjenica o kršenjima ljudskih prava koja su počinjena tokom i u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji bile su pretežno nevladine organizacije. Najznačajnija od njih, potekla iz civilnog društva post-jugoslovenskih država – Inicijativa za osnivanje REKOM-a, uprkos dobijenoj političkoj podršci u većini ovih država, još uvek nije rezultirala osnivanjem regionalne komisije za utvrđivanje i kazivanje činjenica. Utvrđivanje sudbine nestalih lica napreduje sporo, delom i zbog nepostojanja zakonskog okvira kojim bi se uredio proces traženja nestalih osoba. Pravni položaj porodica nestalih još uvek nije usklađen sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

3.1. Zvanične inicijative

Odbor Narodne skupštine za Kosovo i Metohiju usvojio je u aprilu 2015. godine predlog Zaključka o rasvetljavanju i procesuiranju odgovornih za zločine počinjene na Kosovu, „sa posebnim osvrtnom na zločine nad pripadnicima srpskog naroda i snaga bezbednosti“.⁴⁸⁰ Na osnovu ovog Zaključka, Odbor je u oktobru 2015. godine formirao Radnu grupu za prikupljanje činjenica i dokaza u rasvetljavanju zločina nad pripadnicima srpskog naroda i ostalih nacionalnih zajednica

476 “Stand up if you support the Serbs”, The Guardian, 21. april 1999. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.theguardian.com/theguardian/1999/apr/21/features11.g28>, pristupljeno 5. maja 2016. godine.

477 Ulica Srđana Aleksića u Beogradu, portal Peticije 24, dostupno na: http://www.peticije24.com/signatures/ulica_srdjana_aleksica_u_beogradu, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

478 „Novi Beograd dobio ulicu Srđana Aleksića“, Beoinfo vesti, 15. oktobar 2013. godine, dostupno na: <http://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1571604-novi-beograd-dobio-ulicu-srdjana-aleksica>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

479 Vlada Republike Srbije, „Predlog da se ustanovi zajednički dan sećanja na žrtve sukoba“, 7. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=244207>, pristupljeno 15. februara 2016. godine.

480 Zapisnik Sedme sednice Odbora za Kosovo i Metohiju održane 24. aprila 2015. godine, broj 06-2/170-15, 28. april 2015. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Sedma_sednica_Odbora_za_Kosovo_i_Metohiju.25175.941.html, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

na Kosovu i Metohiji.⁴⁸¹ U radu Radne grupe učestvuju članovi Odbora, predstavnici TRZ-a, SORZ-a, Komisije Vlade Republike Srbije za nestala lica i Kancelarije Vlade Republike Srbije za Kosovo i Metohiju⁴⁸², a njen zadatak je da prikuplja činjenice i dokaze od značaja za rasvetljavanje zločina nad Srbima i ostalim zajednicama, koji će potom biti dostavljeni Specijalnom sudu za ratne zločine na Kosovu⁴⁸³, čije je uspostavljanje inicirala Evropska unija sa ciljem da procesuiru krivična dela koja se navode u izveštaju Saveta Evrope iz 2011. godine⁴⁸⁴.

Do kraja 2015. godine Radna grupa je održala dva sastanka, na kojima su utvrđene smernice, plan i metodologija rada⁴⁸⁵ i razgovarano je sa predstavnicima Bezbednosno-informativne agencije, Vojnobezbednosne agencije i Vojnoobaveštajne agencije radi dobijanja "stručne pomoći za prikupljanje činjenica i dokaza"⁴⁸⁶.

Na osnovu osnivačke odluke i izjava predsedavajućeg Radne grupe Milovana Drecuna, može se zaključiti da je ovo telo isključivo usmereno na prikupljanje dokaza o zločinima

počinjenim od strane OVK, dok zločini počinjeni od strane srpskih snaga neće biti u fokusu njenog rada.⁴⁸⁷

3.1.1. Utvrđivanje sudbine nestalih

Srbija još uvek nema zakonski okvir kojim bi se uredio proces traženja nestalih osoba i pravni status porodica nestalih. Rad Komisije za nestala lica odlikuje se nedovoljnom transparentnošću i reaktivnim pristupom u radu. Porodice nestalih osoba koje trenutno žive u Srbiji nemaju pravni status usklađen sa Konvencijom za zaštitu svih lica od prisilnih nestanaka.

i. Statistika

Prema podacima Komisije za nestala lica, u Srbiji danas živi najmanje 789 porodica osoba nestalih tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji u periodu od 1991. do 2000. godine.⁴⁸⁸

Prema podacima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta iz marta 2016. godine, na prostoru bivše Jugoslavije traga se za 10.698 osoba koje su nestale tokom oružanih sukoba u

481 Narodna skupština Republike Srbije, Odbor za Kosovo i Metohiju, Odluka o obrazovanju Radne grupe, br. 02-2679/15, 19. oktobar 2015. godine.

482 Ispred Odbora za Kosovo i Metohiju u radu Radne grupe učestvuju Milovan Drecun u svojstvu predsednika i Momir Stojanović, Miljana Nikolić, Zvonimir Stević i Goran Bogdanović u svojstvu članova. Članovi Radne grupe iz drugih institucija su: zamenik tužioca za ratne zločine Dragoljub Stanković (TRZ), načelnik SORZ-a Dejan Marinković, predsednik Komisije za nestala lica Veljko Odalović, savetnica u Komisiji za nestala lica Vesna Bošković i rukovodilac Grupe za pravosuđe, ljudska prava i imovinsko-pravna pitanja u Kancelariji za Kosovo i Metohiju Igor Popović. Isto, stav 1.

483 Isto, stav 2.

484 Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo*, Report, Rapporteur: Mr Dick Marty, Switzerland, Alliance of Liberals and Democrats for Europe, 7. januar 2011. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.sitf.eu/images/110107CoEReport.pdf>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

485 Prva sednica Radne grupe za prikupljanje činjenica i dokaza u rasvetljavanju zločina nad pripadnicima srpskog naroda i ostalih nacionalnih zajednica na Kosovu i Metohiji, 5. novembar 2015. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Prva_sednica_Radne_grupe_za_prikupljanje_%C4%8Dinjenica_i_dokaza_u_rasvetljavanju_zlo%C4%8Dina_nad_pripadnicima_srpskog_naroda_i_ostalih_nacionalnih_zajednica.27546.941.html, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

486 Drugi sastanak Radne grupe za prikupljanje činjenica i dokaza u rasvetljavanju zločina nad pripadnicima srpskog naroda i ostalih nacionalnih zajednica na Kosovu i Metohiji, 12. novembar 2015, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Drugi_sastanak_Radn%D0%B5_grup%D0%B5_za_prikupljanje_%C4%8Dinjenica_i_dokaza_u_rasvetljavanju_zlo%C4%8Dina_nad_pripadnicima_srpskog_naroda_i_ostalih_nacionalnih_zajednica.27655.941.html, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

487 "Drecun: Javite se ako znate nešto o zločinima na Kosovu", N1, 5. novembar 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a106603/Vesti/Drecun-o-zlocinima-na-Kosovu.html>, pristupljeno 27. marta 2016. godine; „Drecun: Neprihvatljivo da se procesuiraju samo zločini nad Albancima“, Novi magazin, 4. februar 2016. godine, dostupno na: <http://www.novimagazin.rs/vesti/drecun-neprihvatljivo-da-se-procesuiraju-samo-zlocini-nad-albancima>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

488 Podatak o broju porodica nestalih iznet je na sesiji Komiteta UN za prisilne nestanke 5. februara 2015. godine. Videti: Komitet UN za prisilne nestanke, „Committee on Enforced Disappearances examines report of Serbia“, 5. februar 2015. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15547&LangID=E>, pristupljeno 25. marta 2016. godine.

Hrvatskoj, BiH i na Kosovu. Na Kosovu se kao nestalo vodi 1.665 osoba, u Hrvatskoj 2.111, a u BiH 6.922.⁴⁸⁹

ii. Institucionalni okvir

Potragu za osobama koje su nestale tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji u Srbiji obavlja Komisija Vlade Republike Srbije za nestala lica, uz stručno-administrativnu podršku Odseka za nestala lica pri Komesarijatu Vlade Republike Srbije za izbeglice i migracije.⁴⁹⁰

Komisija za nestala lica osnovana je 2006. godine odlukom Vlade Srbije, kao međuresorno telo sa zadatkom da „prati, proučava i utvrđuje predloge za rešavanje pitanja lica sa teritorije Republike Srbije koja su nestala u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ“, kao i da „učestvuje u izvršavanju obaveza koje proizlaze iz međunarodnih sporazuma koji se odnose na pitanja nestalih lica, koordinira rad nadležnih organa u traženju nestalih lica, ekshumaciji i identifikaciji“ i slično.⁴⁹¹ Na čelu Komisije nalazi se predsednik, a u njenom radu učestvuju predstavnici Ministarstva spoljnih poslova, Ministarstva odbrane,

Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva finansija, Ministarstva pravde, Ministarstva za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja, Kancelarije za Kosovo i Metohiju, Tužilaštva za ratne zločine, Komesarijata za izbeglice i Crvenog krsta Srbije.⁴⁹²

Funkciju predsednika Komisije od njenog osnivanja 2006. godine obavlja Veljko Odalović, uz niz drugih funkcija koje je vršio paralelno sa funkcijom predsednika Komisije za nestala lica. Tokom perioda od 2013. do 2015. godine Odalović je uz ovu funkciju obavljao još najmanje osam drugih funkcija (generalni sekretar Vlade Republike Srbije⁴⁹³ a potom generalni sekretar Ministarstva spoljnih poslova⁴⁹⁴, predsednik Nadzornog odbora Javnog preduzeća „Službeni glasnik“,⁴⁹⁵ član Saveta Univerziteta u Prištini⁴⁹⁶, član Odbora za implementaciju sporazuma između Beograda i Prištine⁴⁹⁷, član Komisije za davanje saglasnosti za novo zapošljavanje i dodatno radno angažovanje kod korisnika javnih sredstava⁴⁹⁸, predsednik Mešovite komisije privrednog društva Dipoš⁴⁹⁹, član Predsedništva i Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije⁵⁰⁰, zamjenik sekretara

489 Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

490 Internet prezentacija Komesarijata za izbeglice i migracije, odeljci „Nestali/O Komisiji“, dostupno na: <http://www.kirs.gov.rs/articles/komisijao.php?type1=37&lang=SER&date=0>, pristupljeno 15. marta 2016. godine.

491 Odluka o obrazovanju Komisije za nestala lica, stav 2, *Službeni glasnik RS* broj 49/06, 73/06, 116/06 i 53/10.

492 Vlada Republike Srbije, *Inicijalni izveštaj Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka*, septembar 2013. godine, str. 12, tačka 20, dostupno na: <http://ljudskaprava.gov.rs/index.php/ljudska-prava/konvencije/64-konvencija-o-zastiti-svih-lica-od-prisilnih-nestanaka>, pristupljeno 15. marta 2016. godine.

493 Vlada Republike Srbije, Rešenje o postavljenju generalnog sekretara Vlade, br. 119-4712/2012, od 27. jula 2012. godine; Vlada Republike Srbije, Rešenje o prestanku dužnosti generalnog sekretara Vlade, br. 119-3496/2014, od 1. maja 2014. godine.

494 Vlada Republike Srbije, Rešenje o postavljenju generalnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova, br. 119-3520/2014, od 1. maja 2014. godine.

495 Vlada Republike Srbije, Rešenje o imenovanju predsednika i članova nadzornog odbora Javnog preduzeća „Službeni glasnik“, br. 119-4777/2013, od 4. juna 2013. godine; Agencija za borbu protiv korupcije, Registar o imovini i prihodima funkcionera, dostupno na: <http://www.acas.rs/pretraga-registra>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

496 Vlada Republike Srbije, Rešenje o imenovanju članova Saveta Univerziteta u Prištini, broj: 119-4593/2013, od 29. maja 2013. godine; Internet strana Univerziteta u Prištini, dostupno na: <http://www.pr.ac.rs/univerzitet/organi-univerziteta/14-organi-univerziteta/54-savet>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

497 „Formiran odbor za primenu sporazuma“, B92, 29. maj 2016. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=29&nav_category=11&nav_id=718027, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

498 Odluka o obrazovanju Komisije za davanje saglasnosti za novo zapošljavanje i dodatno radno angažovanje kod korisnika javnih sredstava, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 113/2013 od 20. decembra 2013. godine; Vlada Republike Srbije, Rešenje o razrešenju i imenovanju predsednika i članova Komisije za davanje saglasnosti za novo zapošljavanje i dodatno radno angažovanje kod korisnika javnih sredstava, broj 119-8968/2014, od 14. avgusta 2014. godine.

499 Podaci iz registra Agencije za borbu protiv korupcije o imovini i prihodima funkcionera, dostupno na: <http://www.acas.rs/pretraga-registra>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

500 Videti: Internet prezentacija Socijalističke partije Srbije, odeljak „Organizacija“, dostupno na: <http://www.sps.org.rs/>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.

Republičke izborne komisije⁵⁰¹, član Skupštine Fudbalskog kluba Partizan⁵⁰²).

Komisija nije odgovorila na pitanje FHP-a o oceni da li imaju dovoljno stručnih i materijalnih kapaciteta za rad.⁵⁰³

Udruženja porodica nestalih naglašavaju važnost profesionalizacije Komisije za nestala lica, naročito u pogledu rukovodeće funkcije. Oni ukazuju da je za efikasnu potragu za nestalim licima ključna stalna i fokusirana rukovodilačka funkcija, uz svakodnevnu saradnju sa udruženjima porodica žrtava. Saradnju sa Komisijom za nestala lica pozitivno ocenjuju, uz napomenu da je nedovoljna i često *ad hoc*.⁵⁰⁴

Rad Komisije za nestale osobe nedovoljno je vidljiv stručnoj i široj javnosti. Komisija se javnosti predstavlja u okviru internet prezentacije Komesarijata za izbeglice i migracije. Prezentacija je štura i sadrži podatke o mandatu Komisije, osnovnim kontakt podacima i načinima za pokretanje postupka traženja nestalih lica, dok izostaju podaci o procesu potrage za nestalim licima i načinima dostavljanja saznanja o potencijalnim lokacijama grobnica ili o drugim informacijama koje bi mogle pomoći u potrazi za nestalim licima.⁵⁰⁵

Odsek za nestala lica obavlja stručne i administrativne poslove za potrebe Komisije za nestala lica. Odsek vodi evidenciju nestalih lica i podataka o identifikovanim, ekshumiranim i neidentifikovanim posmrtnim ostacima, kao i o mestima masovnih i pojedinačnih grobnica, i obavlja druge poslove iz delokruga rada Komisije za nestala lica. U Odseku se pohranjuju sva dokumentacija i arhiva Komisije.⁵⁰⁶ U Odseku za nestala lica zaposleno je 5 osoba.⁵⁰⁷

U potrazi za nestalim licima učestvuju i udruženja porodica žrtava, dostavljanjem informacija za koje se veruje da mogu da pomognu u pronalasku nestalih, kao i informisanjem porodica i šire javnosti o potrazi za nestalim licima.⁵⁰⁸

iii. Pravni okvir

U Srbiji još uvek nije usvojen zakon o nestalim licima koji bi regulisao poseban status i prava porodica nestalih, iako su njegovo usvajanje preporučila relevantna međunarodna tela⁵⁰⁹ i organizacije⁵¹⁰, kao i udruženja porodica nestalih osoba⁵¹¹. Stav institucija u vezi sa usvajanjem zakona je konfuzan. U Inicijalnom izveštaju Srbije o primeni Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka

-
- 501 Videti: Internet prezentacija Republičke izborne komisije, odeljak „Sastav Komisije“, dostupno na: <http://www.rik.parlament.gov.rs/komisija-sastav.php>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.
- 502 „Polovina novih članova u Skupštini Partizana“, SOS Kanal, 25. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://soskanal.net/fudbal-superliga/polovina-novih-%C4%8Dlanova-u-skup%C5%A1tini-partizana>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.
- 503 FHP, Istraživanje za izveštaj o tranzicionoj pravdi, pitanja za Komisiju Vlade Republike Srbije za nestala lica, HlcIndexOut: 170-F122555, 18. mart 2016. godine; Odgovor Komisije Vlade Republike Srbije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.
- 504 Razgovor sa Draganom Pjevačem, predsednikom Koordinacije srpskih udruženja porodica nestalih lica sa prostora bivše Jugoslavije, 18. maj 2016. godine.
- 505 Uprava Republike Hrvatske za zatočena i nestala lica, sa kojim Komisija za nestala lica sarađuje, ima proaktivniji pristup u traženju nestalih osoba. Uprava je objavila informativni letak sa osnovnim informacijama o procesu traženja nestalih na području Hrvatske i pozivom građanima da se uključe u proces. Hrvatska je opredelila i poseban anoniman broj za davanje informacija o nestalim licima.
- 506 Vlada Republike Srbije, *Inicijalni izveštaj Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka* (2013), str. 15, tačka 30.
- 507 Komesarijat za izbeglice i migracije, Informator o radu, str. 17, decembar 2015. godine, dostupno na: http://www.kirs.gov.rs/docs/informatori/informator_KIRS.pdf, pristupljeno 15. marta 2016. godine.
- 508 Razgovor sa Draganom Pjevačem, 18. maj 2016. godine; Internet prezentacije Udruženja porodica nestalih i poginulih lica „Suza“, dostupno na: <http://www.afmpkr.org.rs/>, Udruženja porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/>, Koordinacije srpskih udruženja porodica nestalih lica sa prostora bivše Jugoslavije, dostupno na: <http://koordinacija.rs/sr/>, Udruženja porodica kidnapovanih i nestalih lica sa Kosova i Metohije, dostupno na: <http://www.udruzenjeporodica.org.rs/index.html>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.
- 509 Komitet UN za nestala lica, Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29 stav 1 Konvencije (2015), stav 30.
- 510 Amnesty International, „Serbia: Submission to the Committee on Enforced Disappearances“, 20. januar 2015. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR70/001/2015/en/>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.
- 511 „Nestale i njihove porodice država i dalje marginalizuje“, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, 5. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1449/nestale-i-njihove-porodice-drzava-i-dalje-marginalizuje>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.

nedostatak zakonskog okvira prepoznat je kao problem sa kojim se suočavaju porodice nestalih⁵¹². Međutim, odgovarajući na dodatna pitanja Komiteta UN na Inicijalni izveštaj a koja se tiču namere Srbije da usvoji zakon o nestalim licima, izbegnut je eksplicitan odgovor⁵¹³, dok je na sesiji ovog Komiteta 12. februara 2015. godine predsednik Komisije za nestala lica na sličan upit odgovorio da „Srbija nikada nije rekla da neće da usvoji takav zakon” i da, sasvim suprotno tome, „radi na pripremi sveobuhvatnog zakona koji će obuhvatiti sve slučajeve u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu”.⁵¹⁴

U 2010. godini Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja iniciralo je izradu dokumenta kojim bi se regulisao pravni status porodica nestalih.⁵¹⁵ Formirana je i radna grupa za izradu ovog dokumenta, u kojoj su učestvovala i udruženja porodica nestalih. Proces je, međutim, nakon nekoliko meseci obustavljen bez rezultata, a usaglašen predlog dokumenta nije bio razmatran pred nadležnim telima.⁵¹⁶

U skladu sa aktuelnim zakonskim okvirom, članovi porodica nestalih osoba mogu ostvariti određena prava, s tim što su članovi porodice nestalog civila u neravnopravnom položaju u odnosu na porodice palih boraca. Naime, Zakonom o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca član porodice palog borca može ostvariti pravo na

porodičnu invalidninu, zdravstvenu zaštitu i povlastice u vožnji⁵¹⁷. Takođe, prema tumačenju Ministarstva rada, članovi porodica nestalih mogu da ostvare i određena prava koja propisuje Zakon o pravima civilnih invalida rata.⁵¹⁸ Međutim, dok članovi porodice palog borca prethodno moraju da zadovolje imovinski i starosni cenzus⁵¹⁹, uslov koji se postavlja pred porodice nestalog civila jeste da svog nestalog člana porodice proglase umrlim.⁵²⁰

Nacrt strategije za procesuiranje ratnih zločina predviđa mere za unapređivanje normativnog okvira „od značaja za rešavanje sudbine nestalih lica“, institucionalnih i administrativnih kapaciteta državnih organa koji su uključeni u potragu za nestalima, kao i međunarodne saradnje u ovoj oblasti.⁵²¹ Jedan od predviđenih indikatora uspešnog sprovođenja strategije je „smanjen broj nestalih lica čija sudbina nije razjašnjena”.⁵²²

iv. Nalazi Komiteta UN za prisilne nestanke

U svom poslednjem nalazu iz februara 2015. godine, Komitet UN za prisilne nestanke apostrofirao je propust Srbije da preuzme obaveze iz Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (Konvencija o prisilnim nestancima).⁵²³ U skladu sa tim, Komitet je Srbiji uputio niz preporuka, među kojima su: (i) primena instituta odgovornosti nadređenog

-
- 512 Vlada Republike Srbije, *Inicijalni izveštaj Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka*, str. 51, tačka 145.
- 513 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, *Odgovori na dodatna pitanja Komiteta za prisilne nestanke UN u vezi sa Inicijalnim izveštajem Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka*, stav 23, str. 25, januar 2015. godine, dostupno na: <http://ljudskaprava.gov.rs/index.php/ljudska-prava/konvencije/64-konvencija-o-zastiti-svih-lica-od-prisilnih-nestanaka>, pristupljeno 16. marta 2016. godine.
- 514 Komitet UN za prisilne nestanke, „Committee on Enforced Disappearances examines report of Serbia“, 5. februar 2015. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15547&LangID=E>, pristupljeno 25. marta 2016. godine.
- 515 „Nestale i njihove porodice država i dalje marginalizuje“, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetki stradalnici“, 5. januar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1449/nestale-i-njihove-porodice-drzava-i-dalje-marginalizuje>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.
- 516 Razgovor sa Draganom Pjevačem, 18. maj 2016. godine. Na početku izrade dokumenta bilo je predviđeno da se on formuliše u obliku zakona, ali se kasnije od toga odustalo uz odluku da bude usvojen u formi uredbe Vlade Republike Srbije.
- 517 Zakon o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca, *Službeni list SRJ* br. 24/98, 29/98 - ispr. i 25/2000 - odluka SUS i *Službeni glasnik RS* br. 101/2005 - dr. zakon i 111/2009 - dr. zakon, članovi 13 i 22.
- 518 Odgovor Ministarstva rada na upit FHP-a, br. 07-00-00564/2015-15, 17. mart 2015. godine.
- 519 Zakon o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca, *Službeni list SRJ* br. 24/98, 29/98 - ispr. i 25/2000 - odluka SUS i *Službeni glasnik RS* br. 101/2005 - dr. zakon i 111/2009 - dr. zakon, član 30.
- 520 Odgovor Ministarstva rada na upit FHP-a, br. 07-00-00564/2015-15, 17. mart 2015. godine.
- 521 Ministarstvo pravde Republike Srbije, *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina u periodu 2016-2020. godine*, nacrt (2015), str. 30-31.
- 522 Isto, str. 10.
- 523 Komitet UN za nestala lica, *Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29 stav 1 Konvencije* (2015), stav 9.

za počinjenje krivičnog dela prisilnog nestanka; (ii) sprovođenje temeljne i nepristrasne istrage svih slučajeva prisilnog nestanka koje su eventualno počinila ovlašćena lica ili osobe ili grupe lica koja su dejstvovala sa njihovim ovlašćenjem, podrškom ili saglasnošću u kontekstu ranijih oružanih sukoba; (iii) kažnjavanje odgovornih, uključujući komandante i nadređene civile; (iv) pun pristup relevantnim arhivima; (v) obezbeđivanje dovoljnih personalnih, tehničkih i finansijskih resursa za TRZ i druge nadležne organe; (vi) suspendovanje državnih ovlašćenih lica koja su osumnjičena „za krivično delo prisilnog nestanka” i isključivanje iz istrage svih lica koja su osumnjičena za izvršenje dela prisilnog nestanka tokom trajanja istrage; (vii) sprovođenje „temeljne i nepristrasne istrage pretnji i zastrašivanja svedoka u sudskim postupcima za ratne zločine i prisilne nestanke”; (viii) izmene zakona „radi utvrđivanja definicije žrtve” u skladu sa Konvencijom o prisilnim nestancima; (ix) garantovanje prava na naknadu štete svim „licima koja su pretrpela štetu kao direktan rezultat prisilnog nestanka, bez obzira na to kada je delo počinjeno i čak i ako nije pokrenut krivični postupak [...] ili ako počinio nisu identifikovani”; (x) pravno regulisanje statusa nestalih osoba i članova njihovih porodica.⁵²⁴

Komitet je, takođe, konstatovao da u Srbiji još uvek niko nije pozvan na odgovornost za prikrivanje stotina tela pronađenih u masovnim grobnicama u Srbiji.⁵²⁵ U vezi sa ovim pitanjem delegacija Srbije je na sesiji na kojoj je predstavljen Inicijalni izveštaj o primeni konvencije o prisilnim nestancima informisala Komitet da su nadležni organi počeli da tragaju za očevicima sakrivanja tela kosovskih Albanaca u masovne grobnice u Batajnici, budući da je „akcija sprovedena u tajnosti i bez pisanog traga”.⁵²⁶

Istom prilikom delegacija Srbije obavestila je Komitet da je

za 789 porodica nestalih osoba obezbeđena psihosocijalna podrška, kao i da Srbija godišnje izdvaja 13 miliona evra namenjenih potrebama porodica nestalih osoba.⁵²⁷ Odgovarajući na upit FHP-a kojim se traže precizniji podaci o stavkama na koje se troše ova sredstva, Komisija za nestala lica odgovorila je da se radi o „pretpostavljenom iznosu” na osnovu informacija koje su Komisiji dostavljene iz Ministarstva rada.⁵²⁸ Na isti zahtev upućen Ministarstvu rada, FHP je dobio odgovor da je u pitanju „pretpostavljeni iznos” dobijen množenjem broja evidentiranih nestalih osoba u Ministarstvu (448) sa pretpostavljenim brojem od 2,5 članova domaćinstva i iznosom mesečne naknade.⁵²⁹ Drugim rečima, Ministarstvo rada ne poseduje tačan broj porodica nestalih - korisnika pomoći, već je reč o mogućem broju korisnika.

v. Nalazi drugih međunarodnih tela

Komesar Saveta Evrope za ljudska prava je ocenio da u Srbiji ne postoji sistematski i na ljudskim pravima zasnovan pristup za utvrđivanje sudbine nestalih osoba i zaštite prava njihovih porodica. Problemi koji otežavaju potragu za nestalima su nedovoljno informacija o lokacijama masovnih grobnica, problemi u identifikaciji posmrtnih ostataka i nepostojanje zakonskog okvira koji bi prava i potrebe članova porodica nestalih osoba rešavao na efikasan način. Komesar je posebno naglasio važnost otvaranja vojnih i policijskih arhiva koje sadrže vredne informacije.⁵³⁰

Izveštaji Evropske komisije o napretku Srbije objavljeni u periodu od 2013. do 2015. godine problem nestalih tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji ocenjuju kao humanitarno pitanje⁵³¹ od velike važnosti za pomirenje i regionalnu stabilnost⁵³². Ključni problemi koji otežavaju potragu za nestalima jesu nedostatak snažne i kontinuirane

524 Isto, tačke 11, 13, 14, 16, 18, 24, 26, 30.

525 Isto, tačka 13.

526 Komitet UN za prisilne nestanke, „Committee on Enforced Disappearances examines report of Serbia”, 5. februar 2015. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15547&LangID=E>, pristupljeno 25. marta 2016. godine.

527 Isto.

528 Odgovor Komisije za nestala lica na upit FHP-a, br. 021-01-01/2015-01/11, 25. februar 2015. godine.

529 Odgovor Ministarstva rada na upit FHP-a, br. 07-00-00564/2015-15, 17. mart 2015. godine.

530 *Report by Nils Muižnieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to Serbia, from 16 to 20 March 2015* (2015), str. 8-9.

531 Evropska komisija, *Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu* (SWD(2013) 412 final), Radni dokument osoblja Komisije, oktobar 2013. godine, prevod, str. 14, dostupno na: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

532 Evropska komisija, *Republika Srbija - 2014 Izveštaj o napretku*, Radni dokument Komisije, prevod (2014), str. 21.

političke podrške⁵³³, nedovoljno informacija o potencijalnim grobnicama i teškoće u identifikaciji ekshumiranih posmrtnih ostataka.⁵³⁴

U svojoj poslednjoj rezoluciji o napretku Srbije Evropski parlament je naglasio da je rešavanje sudbine nestalih osoba preduslov pomirenja i pozvao nadležne institucije u Srbiji da otvore i sprovedu temeljnije pretrage arhiva bivše JNA, da ulože veće napore u potrazi za nestalima, identifikaciji posmrtnih ostataka i lociranju masovnih grobnica, da pripreme šemu reparacija za porodice nestalih osoba i da osiguraju pravo porodica da znaju sudbinu svojih nestalih.⁵³⁵

vi. Otkrivanje masovnih grobnica

U decembru 2013. godine na teritoriji Srbije pronađena je masovna grobnica, u napuštenom kamenolomu Rudnica kod Raške, sa posmrtnim ostacima 53 osobe. Sve žrtve su bile civili – kosovski Albanci koji su ubijeni od strane srpskih snaga tokom aprila i maja 1999. godine na Kosovu.⁵³⁶ Lokacija je pretraživana i ranije, tokom 2007, 2010. i 2011. godine, ali bez rezultata.⁵³⁷ Grobnica se nalazila uz magistralni put i u neposrednoj blizini kasarne Vojske Jugoslavije.⁵³⁸

Postojanje masovne grobnice u Rudnici i otkrivanje njene lokacije rezultat je rada institucija na Kosovu koje su ovu informaciju ustupile institucijama u Srbiji.⁵³⁹ Institucije Srbije imale su tehničku ulogu utvrđivanja mikrolokacije grobnice i njenog iskopavanja.⁵⁴⁰

Prema istraživanju FHP-a, vojne i policijske vlasti učestvovala

su u operaciji skrivanja tela u masovnu grobnicu u Rudnici, i ta operacija je dokumentovana u zvaničnim dokumentima institucija u kritičnom periodu koja se nalaze u zvaničnim arhivama.⁵⁴¹ Odsustvo angažovanja Komisije za nestale i drugih organa nadležnih za utvrđivanje okolnosti o zločinima da te arhive tokom 10 godina istraže i samostalno utvrde postojanje ove masovne grobnice, ukazuje na pasivnost i reaktivan pristup u radu, odnosno na odsustvo inicijative u pronalasku masovnih grobnica u Srbiji.

U periodu od 2013. do 2015. godine na teritoriji Srbije pretraživano je još šest lokacija koje su od strane kosovskih institucija označene kao potencijalne lokacije masovnih grobnica, ali bez rezultata (Medveđa, Brežuljak-Rudnica, Batajnica, Petrovo Selo, Novi Pazar, Kiževak).⁵⁴²

vii. Regionalna saradnja

Saradnja sa Hrvatskom

U skladu sa bilateralnim sporazumima o saradnji koji su potpisani 1995. i 1996. godine, saradnja između Srbije i Hrvatske u potrazi za nestalim licima odvija se između Komisije Vlade Republike Srbije za nestala lica i Uprave Republike Hrvatske za zatočena i nestala lica.⁵⁴³

Nadležne institucije u Srbiji vode evidenciju o državljanima Srbije i državljanima Hrvatske srpske nacionalnosti koji su nestali tokom oružanih sukoba u Hrvatskoj u periodu od 1991. do 1995. godine. Prema ovoj evidenciji, Srbija traga za 373 državljana Srbije i 728 državljana Hrvatske srpske

533 Evropska komisija, *Republika Srbija – 2015 Izveštaj o napretku*, Radni dokument Komisije, prevod, (2015), str. 22.

534 Evropska komisija, Izveštaji o napretku Srbije u 2013, 2014. i 2015. godini.

535 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvješću o napretku Srbije za 2013.* (2014), stav 10; *Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014.* (2015), stav 15-16; *Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015* (2016), stav 25.

536 FHP, Dosije „Rudnica“ (2015), str. 9-11.

537 Isto, str. 14.

538 Isto.

539 Isto.

540 „Sutra iskopavanja u Rudnici“, Blic, 22. april 2014. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/sutra-iskopavanja-u-rudnici/wffdh3>, pristupljeno 17. maja 2016. godine.

541 FHP, Dosije „Rudnica“ (2015), str. 11-14.

542 Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

543 Sporazum o saradnji Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske u traženju nestalih lica od 17. novembra 1995. godine; Protokol o saradnji između Komisije Savezne Vlade Savezne Republike Jugoslavije za humanitarna pitanja i nestala lica i Komisije za zatočene i nestale Vlade Republike Hrvatske, potpisan 17. aprila 1996. godine.

nacionalnosti.⁵⁴⁴ Uz to, Komisija za nestale vodi i tzv. operativnu listu sa imenima 699 lica koja nisu evidentirana prema kriterijumima Međunarodnog komiteta crvenog krsta (MKCK), odnosno koji nisu prijavljeni Crvenom krstu Hrvatske ili MKCK već samo Crvenom krstu Srbije. Ovu listu Komisija je u decembru 2013. godine predala Upravi za zatočene i nestale, uz dogovor da oba tela nastave dalje provere u vezi sa njenom sadržinom. Prema navodima Komisije za nestala lica, podaci o pojedinim osobama sa operativne liste Komisije uključeni su u poslednje izdanje „Knjige nestalih lica na prostoru Hrvatske“, objavljeno u novembru 2015. godine.⁵⁴⁵

U Srbiji je u periodu od 2013. do 2015. godine izvršena identifikacija posmrtnih ostataka osam pripadnika bivše JNA, koji su se nalazili na listi nestalih Srbije, a čiji posmrtni ostaci su ekshumirani na mesnim grobljima u Srbiji i lokacijama u Hrvatskoj, kao i ekshumacija posmrtnih ostataka 26 osoba sa groblja u Indiji, Šidu i Kovinu, koje osobe su se nalazile na listi traženja Hrvatske. Posredstvom Komisije za nestala lica, članovi porodica nestalih prisustvovali su identifikaciji posmrtnih ostataka žrtava koje su pronađene na lokacijama u Hrvatskoj.⁵⁴⁶

Tokom 2014. godine Komisija za nestale i Uprava za zatočene i nestale izvršile su zajedničko izviđanje mesta moguće masovne grobnice u mestu Prvča (opština Nova Gradiška, Hrvatska) i mestu Petrovci, blizu Vukovara (opština Bogdanovci, Hrvatska) kao i mesta ukopa jednog lica u selu Slakovci, blizu Vukovara. Pretraga lokacije Petrovci nije dala rezultate⁵⁴⁷, dok rezultati pretrage druge dve lokacije nisu poznati⁵⁴⁸.

Prema mišljenju predstavnika nadležnih institucija u Hrvatskoj, otvorena pitanja između dve države uključuju podatke o lokacijama masovnih grobnica koje su premeštene 1995. godine, kao i o lokacijama grobnica koje su nastale 1991. i 1992. godine a koje nisu premeštene.⁵⁴⁹ Predstavnici institucija Srbije, sa druge strane, smatraju da je potraga za nestalim Srbima u Hrvatskoj zapostavljena.⁵⁵⁰ Udruženja koja okupljaju porodice nestalih osoba među ključne probleme ubrajaju zanemarenost potrage za nestalim Srbima i spore identifikacije.⁵⁵¹ Oni takođe navode i da su mnoga grobna mesta poznata ali da se proces ekshumacije nepotrebno odugovlači.⁵⁵²

Prema oceni EK, saradnja Srbije i Hrvatske u potrazi za nestalim licima je spora i zahteva snažnije političko opredeljenje i resurse⁵⁵³, a tokom 2015. godine tekla je bez vidljivog napretka⁵⁵⁴. EP takođe kao jedan od bilateralnih problema u odnosima dve države prepoznaje nedostatak posvećenosti u traženju nestalih lica.⁵⁵⁵

Saradnja sa BiH

U potrazi za licima koja su nestala tokom oružanih sukoba u BiH Srbija saraduje sa Institutom za nestale osobe BiH. U novembru 2015. godine Vlada Republike Srbije i Savet ministara BiH potpisali su Protokol o saradnji u traženju nestalih lica. Protokolom su se obe strane obavezale na unapređivanje međusobne saradnje radi rešavanja svih slučajeva nestalih osoba, kao i na razmenu informacija i dokumentacije o postojanju grobnih mesta, ekshumacijama, identifikacijama i primopredaji posmrtnih ostataka. BiH

544 Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

545 Isto.

546 Isto.

547 Isto.

548 Komisija za nestale nije odgovorila na upit FHP-a u vezi sa ovim pitanjem.

549 „Hrvatska-Srbija: Posve različiti podaci o nestalima u ratu“, Al Jazeera Balkans, 16. februar 2015. godine, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hrvatska-srbija-posve-razliciti-podaci-o-nestalima-u-ratu>, pristupljeno 10. aprila 2016. godine.

550 „Odalović: Hrvatsko društvo nije spremno da primi Srbe“, RTS, 5. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1997863/Odalovi%C4%87%3A+Hrvatsko+dru%C5%A1tvo+nije+spremno+da+primi+Srbe+.html?tts=yes>, pristupljeno 10. aprila 2016. godine.

551 Koordinacija srpskih udruženja porodica nestalih lica sa prostora bivše Jugoslavije, „Orden za zločin“, 2. februar 2014. godine, dostupno na: <http://koordinacija.rs/sr/orden-za-zlocin-intervju-sa-d-pjevacem/>, pristupljeno 10. maja 2016. godine.

552 Razgovor sa Draganom Pjevačem, 18. maj 2016. godine.

553 Evropska komisija, *Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu*, Radni dokument osoblja Komisije, prevod (2013), str. 14.

554 Evropska komisija, *Republika Srbija – 2015 Izveštaj o napretku*, Radni dokument Komisije, prevod (2015), str. 22.

555 Evropska komisija, *Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvješću o napretku Srbije za 2013. (2014)*, stav 9.

je ratifikovala Protokol krajem marta 2016. godine⁵⁵⁶, dok Srbija još uvek nije ratifikovala Protokol.⁵⁵⁷

Nadležne institucije u Srbiji vode evidenciju o državljanima Srbije i državljanima BiH čije porodice su izbegle i trajno se naselile u Srbiji. U ovoj evidenciji nalazi se 97 državljana Srbije i 350 državljana BiH.⁵⁵⁸

U periodu od 2013. do 2015. godine, Srbija je od BiH preuzela posmrtnu ostatke dva pripadnika bivše JNA radi njihove sahrane u Srbiji, predala BiH posmrtnu ostatke pet lica koja su bila sahranjena na grobljima u Srbiji, i postupala po zahtevima BiH, koji su se odnosili na lociranje mesta ukopa lica sa liste traženja BiH.⁵⁵⁹

Saradnja sa Kosovom

U okviru potrage za licima koja su nestala tokom oružanog sukoba na Kosovu, Komisija za nestala lica oslanja se na podatke MKCK. Prema podacima iz marta 2016. godine, kao nestalo se vodilo 1.125 Albanaca i 540 Srba i drugih nealbanaca.⁵⁶⁰

Saradnja sa Kosovom se od 2004. godine odvija posredstvom Radne grupe za nestala lica, koju čine delegacije iz Srbije i sa Kosova uz predsedavanje MKCK. U svojstvu posmatrača u radu Radne grupe učestvuju i predstavnici Međunarodne komisije za nestala lica, OEBS-a, diplomatskih misija, NATO-a, EU i udruženja porodica nestalih. Delegaciju iz Srbije imenuje Vlada a čine je predsednik Komisije za nestala lica, predstavnik Kabineta predsednika Srbije, predstavnik Kancelarije za Kosovo i Metohiju i forenzičar.⁵⁶¹

U periodu od 2013. do 2015. godine Komisija za nestala lica primila je 12 zahteva od strane delegacije Kosova u Radnoj grupi, a postupala je po sedam.⁵⁶² U slučaju pet zahteva radilo se o pretragama lokacija koje, prema stavu Komisije za nestala lica, zbog njihove veličine nije bilo moguće pretražiti u celini (lokacije Banja, Novi Pazar, Jalovište, Raška, Jezero).⁵⁶³

Prilikom pretrage lokacije kamenolom Rudnica u opštini Raška od oktobra do decembra 2013. godine pronađeni su posmrtni ostaci 53 žrtve. Pretrage šest drugih lokacija bile su bez rezultata. Ove pretrage odnosile su se na lokacije Svirce, opština Medveđa (avgust 2013), Brežuljak, kamenolom Rudnica (mart-jul 2014), Padine 1 i 2, kamenolom Rudnica (avgust 2014), Batajnica, opština Zemun (oktobar 2014), Petrovo Selo, opština Kladovo (decembar 2014), selo Kozarevo, opština Novi Pazar (april 2015. i avgust 2015), Kiževak, opština Raška (novembar-decembar 2015 - u toku).

Prema predstavnicima institucija Srbije, problemi koji sprečavaju efikasnu potragu za licima koja su nestala tokom oružanog sukoba na Kosovu jesu nepostupanje po zahtevima Srbije, smanjen obim i usporena dinamika aktivnosti, zastoj u procesu ekshumacija na Kosovu i sporost u procesu identifikacija.⁵⁶⁴ Sa druge strane, predstavnici kosovskih institucija ukazuju na nevoljnost Srbije da otvori arhive i dostavi sve relevantne informacije o lokacijama tajnih grobnica sa telima Albanaca.⁵⁶⁵ Udruženja porodica nestalih smatraju da efikasnu potragu za nestalim licima ometa nepostojanje političke volje i u Srbiji i na Kosovu, o čemu govori i sve sporija dinamika ekshumacija i identifikacija

556 Parlament BiH, Odluka o davanju saglasnosti za ratifikaciju Protokola o saradnji u traženju nestalih lica između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Srbije, broj: 01.02-05-2-541/16, 22. mart 2016. godine, dostupno na: https://www.parlament.ba/sadrzaj/ostali_akti/ratificirani/default.aspx?id=63840&langTag=bs-BA&pril=b, pristupljeno 18. maja 2016. godine.

557 Internet prezentacija Narodne skupštine Republike Srbije, odeljak „Doneti zakoni“, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/akti/doneti-zakoni/doneti-zakoni.1033.html>, pristupljeno 18. maja 2016. godine.

558 Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

559 Isto.

560 Isto.

561 Komisija za nestala lica, „Izveštaj za 2013. godinu“, str. 7; Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

562 Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

563 Isto.

564 Prema informacijama dobijenim od Komisije za nestala lica, Kosovo nije odgovorilo na zahteve koji se odnose na pretragu pet lokacija na Kosovu, kao i na obavljanje razgovora sa nekadašnjim zatočenicima logora u Lapušniku. Oni ukazuju i na višegodišnje odugovlačenje potpunog deminiranja lokacije na Košarama, koja bi omogućila pretragu terena u potrazi za telima još sedam pripadnika Vojske Jugoslavije. Izvor: Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

565 „Kosovo traži od Srbije da otvori vojnu arhivu“, BIRN, 3. februar 2016. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/kosovo-tra%C5%BEi-od-srbije-da-otvori-vojnu-arhivu-02-03-2016>; Prek Gjetaj: „Serbia must tell the grave of 1600 Albanians killed during the war“, Gazeta Express, 1. februar 2016. godine, dostupno na: <http://www.gazetaexpress.com/en/news/prek-gjetaj-serbia-must-tell-the-grave-of-1600-albanians-killed-during-the-164432/>; pristupljeno 18. maja 2016. godine.

posmrtnih ostataka i pronalaska lokacija sa posmrtnim ostacima žrtava.⁵⁶⁶

Kosovo insistira da se problem nestalih uključi u dijalog o normalizaciji odnosa koji se pod pokroviteljstvom Evropske službe za spoljne poslove vodi između Srbije i Kosova.⁵⁶⁷ Ovaj zahtev podržavaju udruženja žrtava iz Srbije i sa Kosova⁵⁶⁸, dok institucije Srbije još uvek nisu zauzele jasan stav⁵⁶⁹.

Intenzitet saradnje Srbije i Kosova u potrazi za nestalima EK ocenjuje kao spor.⁵⁷⁰

Deklaracija o nestalima

U avgustu 2014. godine predsednici Hrvatske, Srbije, BiH i Crne gore potpisali su Deklaraciju o ulozi države u rešavanju pitanja osoba nestalih usled oružanog sukoba i povreda ljudskih prava (Deklaracija o nestalima).⁵⁷¹ Cilj Deklaracije o nestalima je da istakne „primarnu odgovornost državnih vlasti u rešavanju pitanja nestalih“, kao i da „osigura trajno poštovanje prava članova porodica nestalih i mogućnost da preživeli i civilno društvo takođe mogu ostvariti pristup

informacijama o sudbini nestalih osoba, mestu na kome se nalaze, kao i okolnostima nestanka“.⁵⁷²

Potpisivanjem Deklaracije o nestalima predstavnici četiri države obavezali su se na posvećenu potragu za nestalim osobama i poštovanje prava članova porodica nestalih, jačanje kapaciteta nacionalnih institucija koje su nadležne za utvrđivanje sudbine nestalih, razmenu informacija i omogućavanje pristupa informacijama o potencijalnim lokacijama sa telima žrtava, efikasnu regionalnu i međunarodnu saradnju, utvrđivanje istine o okolnostima nestanka i podržavanje *svih* procesa koji su usmereni na sprečavanje „trajne nekažnjivosti“, uključujući suđenja za ratne zločine.⁵⁷³

Nakon potpisivanja Deklaracije o nestalima predsednik Srbije Tomislav Nikolić izjavio je da će Srbija „osigurati pun angažman svih svojih institucija na pronalasku nestalih i kažnjavanju odgovornih“, te da će „učiniti sve što može da se svaki pojedinačni slučaj nestanka reši, [a] počinioči budu kažnjeni“.⁵⁷⁴ Nekoliko meseci kasnije, tema susreta između Nikolića i predstavnika udruženja porodica nestalih bila je

566 „Konferencija za novinare srpskih i albanskih porodica stradalih na Kosmetu, povodom Međunarodnog dana nestalih“, Udruženje porodica stradalih na KiM od 1998. do 2000. godine „Kosmetiski stradalnici“, 2. septembar 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1670/konferencija-za-novinare-srpskih-i-albanskih-porodica-stradalih-na-kosmetu-povodom-medjunarodnog-dana-nestalih>, pristupljeno 18. maja 2016. godine.

567 „Nestali na Kosovu nemaju nacionalnu pripadnost“, Vesti Online, 24. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/391299/Nestali-na-Kosovu-nemaju-nacionalnu-pripadnost>, pristupljeno 5. maja 2015. godine.

568 Zajedničko pismo srpskih i albanskih porodica nestalih lica predstavnicima aktuelnih vlasti u Beogradu i Prištini, 31. avgust 2015. godine, dostupno na: <http://www.kosmetiskistradalnici.org.rs/vesti/aktuelno/1670/konferencija-za-novinare-srpskih-i-albanskih-porodica-stradalih-na-kosmetu-povodom-medjunarodnog-dana-nestalih>, pristupljeno 5. maja 2016. godine.

569 „Rasvetliti sudbine nestalih na KiM“, B92, 17. mart 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=17&nav_category=640&nav_id=969762, pristupljeno 5. maja 2016. godine.

570 Evropska komisija, *Republika Srbija - 2014 Izveštaj o napretku*, Radni dokument Komisije, prevod (2014), str. 22.

571 *Declaration on the role of the state in addressing the issue of persons missing as a consequence of armed conflict and human rights abuses*, Mostar, BiH, 28. avgust 2014. godine, dostupno na: <http://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/signed-declaration-2.pdf>. Verzija Deklaracije na BHS jezicima dostupna je ovde: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Procitajte-tekst-Deklaracije-o-nestalim/260488>; svim izvorima pristupljeno 30. marta 2016. godine.

572 Međunarodna komisija za nestale osobe, *Deklaracija o ulozi države u rešavanju pitanja osoba nestalih usled oružanog sukoba i povreda ljudskih prava - Obrazloženje*, dostupno na: <http://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/final-explanatory-note-bcs.pdf>, pristupljeno 30. marta 2016. godine.

573 „Procitajte tekst Deklaracije o nestalim“, Nezavisne novine, 29. avgust 2014. godine, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Procitajte-tekst-Deklaracije-o-nestalim/260488>, pristupljeno 30. marta 2016. godine.

574 „Predsjednici zemalja regije potpisali Deklaraciju o rešavanju pitanja nestalih“, Nova sloboda, 29. avgust 2004. godine, dostupno na: <http://novasloboda.ba/predsjednici-zemalja-regije-potpisali-deklaraciju-o-rjesavanju-pitanja-nestalih/>, pristupljeno 30. marta 2016. godine.

isključivo potraga za nestalim Srbima⁵⁷⁵, dok je tužiocu za ratne zločine Srbije upućivao pretnje u jeku javne debate o odgovornosti za sakrivanje tela kosovskih Albanaca u masovnu grobnicu na teritoriji Srbije.⁵⁷⁶

Nakon potpisivanja Deklaracije o nestalima, do marta 2016. godine rešena je sudbina 1.223 nestale osobe.⁵⁷⁷

Važnost bilateralne i regionalne saradnje u potrazi za nestalim osobama bila je u fokusu i institucija EU, koje su pozivale Srbiju da intenzivira saradnju sa državama u regionu i ojača napore u potrazi za nestalima, te da u potpunosti podeli sve relevantne podatke i otvori arhive JNA.⁵⁷⁸

Proces potrage za nestalim licima širom regiona udruženja porodica žrtava ocenjuju kao stagnirajući, uz sve veće zanemarivanje i politizaciju žrtava. Porodice su veoma nezadovoljne odnosom institucija Srbije prema njihovim problemima i naglašavaju da su za njih sve manje vidljive.⁵⁷⁹

3.1.2. Pristup arhivama

Tokom perioda od 2013. do 2015. godine, arhive vojske i policije, koje sadrže građu relevantnu za utvrđivanje činjenica o oružanim sukobima tokom 1990-ih, bile su uglavnom nedostupne zainteresovanim pojedincima, nevladinim organizacijama i široj javnosti. Ministarstvo

odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova često su opstruirali pokušaje da se ostvari uvid u dokumenta koja su u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji, uprkos zakonskoj obavezi da omoguće pristup informacijama o kojima „javnost ima opravdan interes da zna“⁵⁸⁰. U nastojanju da sakriju informacije, ove dve institucije su kršile Zakon o pristupu informacijama od javnog značaja i oglašivale se o odluke Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja o obavezi dostavljanja traženih informacija.⁵⁸¹

Institucije su ograničavanje pristupa javnosti arhivama pravdale poverljivošću arhivske građe, iako su neke dokumente iz te građe proglašavale poverljivim tek nakon interesovanja javnosti. Primera radi, početkom 2015. godine obelodanjena je odluka tadašnjeg ministra odbrane Bratislava Gašića kojom je celokupnu arhivsku građu 37. motorizovane brigade Vojske Srbije proglasio državnom tajnom, najvišim stepenom tajnosti podataka u Republici Srbiji.⁵⁸² Time je javnosti onemogućen uvid u ovu arhivu na period od 30 godina od trenutka nastanka.⁵⁸³ Odluka ministra je doneta neposredno nakon zahteva FHP-a da Ministarstvo odbrane dostavi više dokumenata o delovanju ove brigade u vreme i na mestima počinjenja zločina na Kosovu 1999. godine. FHP je u junu 2015. godine podneo prekršajnu prijavu protiv ministra odbrane Gašića zbog toga što je ovom odlukom prekršio Zakon o tajnosti podataka.⁵⁸⁴

Nekoliko domaćih i međunarodnih institucija⁵⁸⁵ i

575 Kabinet predsednika Republike Srbije, „Sistemiški rešiti pitanje nestalih Srba“, 10. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/sistemiški-resiti-pitanje-nestalih-srba>, pristupljeno 30. marta 2016. godine.

576 „Orkestar za rušenje Vučića odavno se uštimovao“, Politika, 15. februar 2015. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/319151/Orkestar-za-rusenje-Vucica-odavno-se-ustimovao>, pristupljeno 20. januara 2016. godine.

577 Vlada Republike Srbije, *Inicijalni izveštaj Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka* (2013), str. 7; Odgovor Komisije za nestala lica, br. 021-01-02/2016-26, 4. maj 2016. godine.

578 Evropska komisija, Izveštaji o napretku Srbije u 2013, 2014. i 2015. godini; Evropski parlament, Rezolucije o napretku Srbije u 2013, 2014. i 2015. godini.

579 Razgovor sa Draganom Pjevačem, 18. maj 2016. godine.

580 Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, član 2, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010.

581 Videti: FHP, „Pristup dokumentima o zločinima protiv međunarodnog prava u posedu institucija Srbije: državna tajna jača od prava na istinu“, april 2016, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=31572>.

582 Zakon o tajnosti podataka, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 104/2009, član 14 i 19.

583 Rešenje Ministarstva odbrane o odbijanju zahteva za pristup informacijama od javnog značaja, 31. jul 2014. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/06/Odgovor_Resenje_Ministarstva_odbrane.pdf; „Gašić arhivu 37. motorizovane brigade proglasio tajnom“, Radio Slobodna Evropa, 12. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/fhp-gasic-arhivu-37-motorizovane-brigade-proglasio-tajnim/27068479.html>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

584 FHP, „Ministar odbrane dokumente o aktivnostima 37. motorizovane brigade VJ na Kosovu proglasio državnom tajnom“, saopštenje, 12. jun 2015. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=29345>.

585 *Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvešću o napretku Srbije za 2013.* (2014), stav 10; *Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014* (2015), stav 15, pristupljeno 5. februara 2016. godine.

organizacija⁵⁸⁶ zahtevala su od Srbije da otvori arhive bivše JNA. Evropski parlament je u dve rezolucije o napretku Srbije pozvao Srbiju da otvori⁵⁸⁷ i temeljno istraži⁵⁸⁸ ove arhive radi utvrđivanja istine o oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji.

3.2. Nezvanične inicijative

3.2.1. Proces REKOM⁵⁸⁹

Koalicija za REKOM je nastavila da zagovara osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava počinjenim na teritoriji nekadašnje SFRJ (REKOM). U periodu od 2013. do 2015. godine dobijena je politička podrška od većine post-jugoslovenskih država, ali do kraja 2015. godine nije bila doneta zajednička odluka predstavnika ovih država o osnivanju komisije. Na to su uticale političke okolnosti poput izbora i nestabilnih regionalnih odnosa, kao i pad interesovanja političara za razrešenje nasleđa oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.⁵⁹⁰

Većina predsednika država naslednica bivše Jugoslavije je tokom 2013. godine imenovala svog izaslanika u Regionalnu ekspertsku grupu za REKOM.⁵⁹¹ Predsednik

Srbije Tomislav Nikolić imenovao je 30. juna 2013. godine sudiju Apelacionog suda u Beogradu Sinišu Važića za svog izaslanika u ekspertskoj grupi.

Zadatak ekspertске grupe bio je da analizira Predlog statuta REKOM-a⁵⁹² iz ugla ustavnih, pravnih i političkih mogućnosti za osnivanje REKOM-a u svakoj zemlji pojedinačno. Ekspertska grupa je započela rad u septembru 2013. godine, a u oktobru 2014. godine predložila je Koaliciji za REKOM izmene Predloga statuta REKOM-a.⁵⁹³ Koalicija za REKOM je ove izmene podržala na VII sednici Skupštine, 14. novembra 2014. godine.⁵⁹⁴

U julu 2015. godine Vlada Republike Srbije ponovo je iskazala svoju podršku osnivanju REKOM-a.⁵⁹⁵

Rezolucije Evropskog parlamenta o napretku Srbije u 2013, 2014. i 2015. godini ponavljaju podršku osnivanju REKOM-a koju je Evropski parlament iskazao i tokom prethodnih godina, a Rezolucija iz 2013. godine i „snažno podstiče sve države bivše Jugoslavije da osnuju međuvladinu komisiju sa zadatkom utvrđivanja činjenica o žrtvama i nestalim osobama u ratovima 1991-2001“.⁵⁹⁶ Evropska komisija je u svim godišnjim izveštajima o napretku Srbije nastalim u

586 “Žene u crnom: Srbija mora otvoriti arhive JNA o nestalima u Vukovaru”, Jutarnji list, 18. novembar 2014. godine, dostupno na: www.jutarnji.hr/zene-u-crnom-trazi-da-srbijanska-vojska-otvori-arhive-o-vukovaru/1237487/; “Otvorite arhive JNA o nestalima”, B92, 5. jun 2015. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=05&nav_category=64&nav_id=1001126; svim izvorima pristupljeno 28. marta 2016. godine.

587 Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014. (2015), stav 15; Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015 (2016), stav 24.

588 Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvješću o napretku Srbije za 2013. (2014), stav 10.

589 Više o procesu REKOM na <http://www.recom.link/sr/>.

590 “Žrtvama priznanje moraju dati države”, portal Impuls, 5 mart 2016. godine, dostupno na: <http://www.impulsportal.net/index.php/razgovori/intervju/2989-intervju-natasa-kandic-zrtvama-priznanje-moraju-dati-drzave>, pristupljeno 27. marta 2016. godine.

591 Izaslanike nisu imenovali predsednik Slovenije i član Predsedništva BiH iz reda srpskog naroda. Takođe, iako je predsednik Makedonije imenovao svog izaslanika, on nije učestvovao u radu Regionalne ekspertске grupe za REKOM.

592 Koalicija za REKOM, „Predlog statuta Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava na području nekadašnje SFRJ“, 26. mart 2011. godine, dostupno na: <http://www.recom.link/sr/predlog-statuta-rekom-a/>, pristupljeno 15. marta 2016. godine.

593 Koalicija za REKOM, „Izmene statuta Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava na području bivše SFRJ, na osnovu predloga Izaslanika predsednika/Predsedništva BiH za REKOM“, 28. oktobar 2014. godine, dostupno na: <http://www.recom.link/wp-content/uploads/2014/11/SR-Izmene-Statuta-FINAL-12.11.2014-ff.pdf>, pristupljeno 15. marta 2016. godine.

594 Koalicija za REKOM, „Izmene Statuta REKOM-a“, 14. novembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.recom.link/sr/izmene-statuta-rekom-28-oktobar-2014-2/>, pristupljeno 15. marta 2016. godine.

595 Vlada Republike Srbije, „Podrška Vlade inicijativi za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima“, saopštenje, dostupno na: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=241701>, pristupljeno 21. februara 2016. godine.

596 Rezolucija Evropskog parlamenta od 16. siječnja 2014. o Izvješću o napretku Srbije za 2013. (2014), stav 35; Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. ožujka 2015. o izvješću o napretku Srbije za 2014. (2015), stav 13; Rezolucija Evropskog parlamenta od 4. veljače 2016. o izvješću o Srbiji za 2015 (2016), stav 25.

periodu od 2013. do 2015. godine konstatovala postojanje političke podrške u Srbiji osnivanju REKOM-a.⁵⁹⁷

U zajedničkoj izjavi od 19. marta 2013. godine predstavnici Evropskog parlamenta i Narodne skupštine Republike Srbije pozvali su države bivše Jugoslavije da nastave da podržavaju Inicijativu za REKOM kao važan mehanizam za međusobno pomirenje i pozvali predsednike država da proces zvaničnog osnivanja REKOM-a privedu kraju.⁵⁹⁸

U Koaliciji za REKOM učestvuje blizu 700 organizacija i pojedinaca iz Srbije.⁵⁹⁹

3.2.2. Popis ljudskih gubitaka

Počev od 2004. godine, grupa od četiri nevladine organizacije iz Srbije, Hrvatske, BiH i sa Kosova (Fond za humanitarno pravo, Centar za suočavanje s prošlošću - Documenta, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Istraživačko-dokumentacioni centar) rade na popisu žrtava oružanih sukoba u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i na Kosovu. Istraživačko-dokumentacioni centar je 2012. godine završio istraživanje o ljudskim gubicima u BiH koje je početkom 2013. godine objavljeno u publikaciji „Bosanska knjiga mrtvih“.⁶⁰⁰

FHP je 2013. godine završio rad na popisu ljudskih gubitaka od posledica NATO bombardovanja u periodu od 24. marta do 9. juna 1999. godine. Prema ovom popisu, život je na teritoriji Srbije, Crne Gore i Kosova izgubilo 758 osoba, i to:

453 civila, 275 pripadnika Vojske Jugoslavije i MUP-a Srbije i 30 pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova. Poimenični registar je stavljen na uvid javnosti.⁶⁰¹

Početkom februara 2015. godine, međunarodni stručni tim kojeg su sačinjavali eksperti iz oblasti baza podataka i statistike objavili su svoje nalaze o Bazi podataka Kosovske knjige pamćenja (KKP), koja sadrži podatke o ljudskim gubicima tokom i u vezi sa sukobom na Kosovu u periodu od 1998. do 2000. godine.⁶⁰² Evaluacija je pokazala da je Baza podataka KKP pouzdana i potpuna, budući da su podaci o svakoj žrtvi potkrepljeni sa nekoliko izvora i da su dokumentovani svi ljudski gubici u vezi sa oružanim sukobom na Kosovu.⁶⁰³

Prema Bazi podataka KKP, čiji su autori FHP i FHP Kosovo, na Kosovu je tokom ili u vezi sa ratom ubijeno ili je nestalo 13.554 osoba, i to: 10.825 Albanaca, 2.199 Srba i 530 drugih nealbanaca (Roma, Bošnjaka, Crnogoraca).⁶⁰⁴

3.2.3. Ženski sud

Nevladine organizacije iz regije pokrenule su 2010. godine inicijativu pod nazivom Ženski sud, koja predstavlja feministički pristup tranzicionoj pravdi i uključuje razmatranja pravde iz ugla žena žrtava. Iz Srbije u radu Ženskog suda učestvuju Centar za ženske studije i Žene u crnom, koje i koordiniraju aktivnosti organizacija učesnica inicijative. Ključnu aktivnost Ženskog suda predstavlja

597 Evropska komisija, Izveštaji Evropske komisije o napretku Srbije za 2013, 2014. i 2015. godinu.

598 Koalicija za REKOM, "Delegacije EP i Komiteta za evropske integracije Republike Srbije pozivaju predsednike država u regionu da otpočnu proces osnivanja REKOM", 20. mart 2013. godine, dostupno na: <http://www.rekom.link/sr/delagacije-ep-i-komiteta-za-evropske-integracije-republike-srbije-pozivaju-predsednike-drzava-u-regionu-da-otpocnu-proces-osnivanja-rekom/>, pristupljeno 21. februara 2016. godine.

599 Podaci iz septembra 2015. godine, izvor: Koalicija za REKOM.

600 Mirsad Tokača, „Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995“, Sarajevo, Istraživačko-dokumentacioni centar, oktobar 2012. godine.

601 FHP, „Ljudski gubici bombardovanja Srbije i Crne Gore od strane NATO snaga“, 23. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rcd.org/?p=26413>.

602 Jule Kruger and Patrick Ball, "Evaluation of the Database of the Kosovo Memory Book", Human Rights Data Analysis Group, 10. decembar 2014. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.kosovskaknjigapamcenja.org/wp-content/uploads/2015/01/Patrick-Ball-and-Jule-Kruger-Evaluation-of-the-Database-KMB.pdf>; Michael Spagat, "A Triumph of Remembering: Kosovo Memory Book", Department of Economics, Royal Holloway, University of London, 10. decembar 2014. godine, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.kosovskaknjigapamcenja.org/wp-content/uploads/2015/02/Michael-Spagat-Evaluation-of-the-Database-KMB-December-10-2014.pdf>; FHP (ur), "Evaluacija baze Kosovske knjige pamćenja: nalazi i preporuke", 10. decembar 2014. godine, dostupno na: <http://www.kosovskaknjigapamcenja.org/wp-content/uploads/2015/01/Evaluacija-baze-KKP-nalazi-i-preporuke-Ball-Kruger-Spagat.pdf>.

603 Isto.

604 Podaci FHP-a.

javno svedočenje žena žrtava ratnih zločina i drugih vrsta nasilja.⁶⁰⁵

U Sarajevu je od 7. do 10. maja 2015. godine održan prvi Ženski sud, na kojem je organizovano dvodnevno svedočenje žena žrtava rata i nasilja. Više od 30 žena je svedočilo o etničkom, vojnom i rodnom nasilju nad ženama tokom oružanog sukoba, seksualnim zločinima u ratu, otporu žena i drugim oblicima nasilja u mirnodopsko vreme.⁶⁰⁶ Nakon svedočenja, Međunarodno sudsko veće, koje čine aktivistkinje, istraživačice i profesorke na univerzitetima iz država regije i sveta, dale su preporuke u skladu sa feminističkim pristupom pravdi.⁶⁰⁷

4. Institucionalne reforme

Od sredine 2013. godine u Srbiji ne postoji pravni okvir za utvrđivanje odgovornosti pripadnika civilnih, vojnih i policijskih službi za ratne zločine i kršenje ljudskih prava tokom 1990-ih. Inicijative pojedinih političkih partija da se usvoje nova zakonska rešenja bile su bez rezultata. Takođe, javnosti je poznat samo jedan slučaj suspenzije državnog službenika, usled sprovođenja istrage o njegovoj umešanosti u ratne zločine na Kosovu. Na neophodnost sprovođenja institucionalnih reformi ukazuju isključivo nevladine organizacije, dok državne institucije i nadležne službe u većini slučajeva ignorišu njihove zahteve.

Izuzev u nekolicini slučajeva, teme iz oblasti tranzicione pravde još uvek nisu uključene u zvanične nastavne programe. Obrazovanje mladih o prošlosti i sudski utvrđenim činjenicama kroz različite programe sprovode prevashodno nevladine organizacije.

4.1. Lustracija

Od početka procesa tranzicije u Republici Srbiji (oktobar 2000), institucije nisu sprovele procedure zvaničnih provera ratne prošlosti pojedinaca koje rade u institucijama i njihovog uklanjanja sa javnih funkcija zbog utvrđene odgovornosti za kršenja ljudskih prava. U periodu od 2013. do 2015. godine, inicijative političkih partija iz opozicije da se takve procedure uspostave prošle su bez uspeha. Nasuprot tome, predstavnici državnih institucija upućivali su podršku osobama u vezi sa kojima su nevladine organizacije i drugi akteri iznosili navode o učešću u masovnim kršenjima ljudskih prava počinjenim tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji 1990-ih.

4.1.1. Pravni okvir

Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, koji je usvojen 2003. godine, prestao je da važi u junu 2013. godine, nakon isteka deset godina važenja.⁶⁰⁸ Tokom perioda važenja, nije primenjen niti u jednom slučaju.

Zakon je predviđao proveru odgovornosti nosilaca ili kandidata za najznačajnije državne i političke funkcije⁶⁰⁹ za kršenja ljudskih prava koja predviđaju Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Ustav SFRJ iz 1974. godine, Ustav SRJ iz 1992. godine i Ustav Srbije iz 1990. godine, a koja su izvršena nakon stupanja na snagu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima 1976. godine. Postupak utvrđivanja odgovornosti trebalo je da sprovodi posebna komisija, čije članove bira Narodna skupština, ali ona nikada nije bila u potpunosti formirana.⁶¹⁰ Mere koje je Zakon predvideo u slučaju utvrđene odgovornosti za kršenje ljudskih prava odnosile su se na javno saopštenje

605 Internet prezentacija Ženskog suda, odeljak „O ženskom sudu“, dostupno na: <http://www.zenskisud.org/o-zenskom-sudu.html>, pristupljeno 22. februara 2016. godine; Isto, odeljak „Pravila ženskog suda“, dostupno na: http://www.zenskisud.org/pdf/Pravila_zenskog_suda_BHS.pdf.

606 Ženski sud: feministički pristup pravdi - kratka informacija, http://www.zenskisud.org/pdf/zenski_sud_kratka_informacija.pdf, pristupljeno 22. februara 2016. godine.

607 Sudsko veće, Ženski sud, Preliminarne odluke i preporuke, Sarajevo 9. maj 2015. godine, dostupno na: http://www.zenskisud.org/pdf/Odluke_i_preporuke_zs_sarajevo_bhs.pdf, pristupljeno 22. februara 2016. godine, pristupljeno 22. februara 2016. godine.

608 Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, *Službeni glasnik Republike Srbije* broj 58/2003 i 61/2003.

609 Reč je o nosiocima najvažnijih nacionalnih, pokrajinskih i funkcija na lokalnom nivou, pravosudnim institucijama, funkcionerima javnih preduzeća i javnih ustanova, guverneru Narodne banke, funkcionerima i inspektorima poreske uprave, funkcionerima i ovlašćenim službenim licima u bezbednosnim službama, direktorima i rukovodećim radnicima u zavodskoj ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija, šefu diplomatske misije u stranoj državi i međunarodnoj organizaciji, načelniku Generalštaba i načelniku kontraobaveštajne službe. Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, član 10.

610 „Ipak ništa od lustracije“, *Danas*, 31. maj 2013. godine, dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/ipak_nista_od_lustracije_.55.html?news_id=261755, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

nalaza i uklanjanje, odnosno onemogućavanje zauzimanja javnih funkcija.

Krajem 2013. godine poslanička grupa Lige socijaldemokrata Vojvodine podnela je Narodnoj skupštini Srbije Predlog zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, koji je podržalo 85 poslanika iz redova Demokratske stranke, Liberalno-demokratske partije, Ujedinjenih regiona Srbije, kao i par manjih parlamentarnih partija.⁶¹¹ Predlog je sadržao ista rešenja kao i prethodni Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, osim što je za primenu zakona predvideo duži vremenski period (20 godina). Predlog zakona nikada nije bio uvršten u dnevni red sednice Narodne skupštine. U junu 2015. godine Liga socijaldemokrata Vojvodine najavila je podnošenje novog Predloga zakona⁶¹², ali do kraja 2015. godine ovaj dokument nije ušao u skupštinsku proceduru.⁶¹³

4.2. Vetting

Tokom pripreme pregovora o pristupanju EU, Vlada Srbije je u Akcioni plan za Poglavlje 23 uvrstila nekoliko mera koje predviđaju mogućnost provere ratne prošlosti zaposlenih u dve policijske službe angažovane u procesuiranju ratnih zločina.⁶¹⁴ Prema Akcionom planu, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Komisija za sprovođenje Programa zaštite učesnika u krivičnom postupku pripremiće analizu rada Službe za otkrivanje ratnih zločina⁶¹⁵ i Jedinice za zaštitu svedoka⁶¹⁶, koja će obuhvatiti i pitanje potrebe za uvođenjem procedura za proveru angažmana pripadnika tih jedinica u sukobima na prostoru bivše Jugoslavije.⁶¹⁷ Istovetne mere sadrži i

Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina za period od 2016. do 2020. godine.⁶¹⁸

U predmetnom periodu usvojene su izmene i dopune Zakona o policiji i Zakona o vojsci, ali one nisu uključile i proveru ratne prošlosti pripadnika ili kandidata za posao u MUP-u i Vojsci Srbije.⁶¹⁹ Oba zakona predviđaju bezbednosne provere kandidata za prijem u profesionalnu službu, ali nije poznato da li se u okviru njih vrše i provere njihovog angažmana za vreme oružanih sukoba i u kom obimu.⁶²⁰

4.2.1. Privremeno uklanjanje pojedinaca iz državne službe

Na potrebu da se sa javnih funkcija u vojnoj, policijskoj i civilnoj službi uklone pojedinci za koje postoji osnovana sumnja da su odgovorni za kršenja ljudskih prava tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji i dalje ukazuju prevashodno nevladine organizacije.

U martu 2014. godine komandant Žandarmerije Srbije suspendovao je pripadnika ove jedinice Vladana Krstovića nakon što je protiv njega podignuta optužnica zbog ratnih zločina na Kosovu 1999. godine.⁶²¹ Krstović je u vreme oružanog sukoba na Kosovu bio pripadnik Vojske Jugoslavije, a optužen je za ubistvo najmanje 46 civila – kosovskih Albanaca u selu Ljubenić. Krstović je suspendovan na zahtev FHP-a iz decembra 2013. godine⁶²², po osnovu Zakona o policiji koji predviđa mogućnost suspenzije pripadnika

611 Poslanička grupa Liga socijaldemokrata Vojvodine, „Predlog zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava“, 31. decembar 2013. godine, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/011-5066_13_grupa%20od%2085%20narodnih%20poslanika%2031.12.2013..pdf, pristupljeno 2. marta 2016. godine.

612 Liga socijaldemokrata Vojvodine, „LSV podnosi novi Predlog zakona o lustraciji“, saopštenje, 7. jun 2015. godine, dostupno na: <http://lsv.rs/vesti/saopstenja/lsv-podnosi-novi-predlog-zakona-o-lustraciji-13458/>, pristupljeno 3. marta 2016. godine.

613 Izvor: Internet prezentacija Narodne skupštine Republike Srbije, odeljak „Zakoni u proceduri“, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>, pristupljeno 3. marta 2016. godine.

614 Ove mere predložene su od strane FHP-a tokom procesa izrade Akcionog plana za Poglavlje 23.

615 Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcionni plan za Poglavlje 23*, nacrt (2015), mera 1.4.1.7.

616 Isto, mera 1.4.4.2.

617 O dinamici realizacije ovih mera videti priloge 1 i 3.

618 Ministarstvo pravde Republike Srbije, *Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina za period 2016-2020. godine* (2015), str. 22 i 25.

619 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 064/2015.

620 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vojsci Srbije, *Službeni glasnik RS* 010/2015.

621 Dopis Žandarmerije FHP-u od 21. marta 2014. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/03/Odgovor_Zandarmerije_Republike_Srbije_na_Saopstenje_FHP_133-F89488_od_09_12_2013_-_godine-Krstovic_Vladan-26_03_2014.pdf.

622 FHP, „Optuženi za ratne zločine u policijskoj uniformi“, saopštenje, 9. decembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=25759>.

MUP-a koji su pod istragom ili optuženi za krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti.⁶²³

FHP je u novembru 2013. godine isti zahtev podneo načelniku Generalštaba Vojske Srbije Ljubiši Dikoviću, u vezi sa dvojicom pripadnika Vojske Srbije, Rajkom Kozlinom i Pavlom Gavrilovićem, koji su optuženi za ubistvo najmanje 27 civila – kosovskih Albanaca u selu Trnje na Kosovu 1999. godine.⁶²⁴ Prethodno je FHP od Ministarstva odbrane zatražio informacije o tome da li su Kozlina i Gavrilović i nakon podizanja optužnice TRZ-a u službi Vojske Srbije i na kom su položaju. Ministarstvo odbrane je odbilo da dostavi tražene informacije.⁶²⁵

4.2.2. Navodi o umešanosti nosilaca javnih funkcija u ratne zločine tokom 1990-ih

U periodu od 2013. do 2015. godine, u fokusu javnosti bila su dva visoka vojna oficira zbog snažnih indicija da su tokom sukoba na Kosovu učestvovali u kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. FHP je u januaru 2015. godine objavio Dosije „Rudnica“, u kojem su izneti dokazi o zločinima koje je na Kosovu 1999. godine počinila 37. motorizovana brigada kojom je komandovao sadašnji načelnik Generalštaba Vojske Srbije Ljubiša Diković, kao i dokaze o sakrivanju tela u masovnoj grobnici u Rudnici kod Raške.⁶²⁶ Nakon objavljivanja Dosijea, Dikoviću su javnu podršku pružili predsednik Vlade, ministar odbrane, ministar inostranih poslova i predsednik Srbije koji ga je i odlikovao Ordenom belog orla.⁶²⁷

U oktobru 2015. godine FHP je objavio dokaze o odgovornosti

poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije i šefa skupštinskog Odbora za kontrolu službi bezbednosti Momira Stojanovića za ubistvo najmanje 350 civila – kosovskih Albanaca u selu Meje na Kosovu 1999. godine.⁶²⁸ U vezi sa istim zločinima, Interpol je početkom 2015. godine raspisao međunarodnu poternicu protiv Momira Stojanovića.⁶²⁹ Reakcije nadležnih institucija nije bilo, osim izjave tužioca za ratne zločine da Stojanović nije predmet istrage.⁶³⁰

4.2.3. Preporuke međunarodnih tela

Komiteta UN za prisilne nestanke preporučio je Srbiji usvajanje regulative koja će nalagati suspenziju bilo kog pripadnika bezbednosnih snaga ili civilnih institucija koji je osumnjičen da je odgovoran za prisilni nestanak, tokom trajanja istrage, kao i da se uspostavi mehanizam koji će garantovati da ovi pojedinci ne učestvuju u istrazi.⁶³¹

Komiteta protiv torture preporučio je usvajanje mera koje bi osigurale suspenziju svih zvaničnika protiv kojih se sprovodi krivična ili disciplinska istraga, sve do okončanja istrage.⁶³²

4.3. Obrazovanje o prošlosti

Formalni programi obrazovanja u visokoškolskim ustanovama u neznatnoj meri sadrže teme iz oblasti tranzicione pravde, dok one u potpunosti izostaju u obrazovnim sadržajima koji su namenjeni učenicima osnovnih i srednjih škola. Obrazovanju mladih o mehanizmima tranzicione pravde i sudski utvrđenim činjenicama o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji pristupaju prevashodno nevladine organizacije.

623 Zakon o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 101/2005, 63/2009, član 165.

624 FHP, „Udaljiti oficire optužene za zločine nad civilima u Trnju iz Vojske Srbije“, saopštenje, 20. novembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=25527>.

625 FHP, „Pristup dokumentima o zločinima protiv međunarodnog prava u posedu institucija Srbije: državna tajna jača od prava na istinu“ (2016), str. 53.

626 FHP, Dosije „Rudnica“ (2015).

627 Videti odeljak 1. ovog izveštaja pod nazivom *Krivična pravda*.

628 FHP, Dosije „Operacija Reka“ (2015).

629 Internet prezentacija Interpola, dostupno na: <http://www.interpol.int/notice/search/wanted/2015-8413>, pristupljeno 18. januara 2015. godine.

630 „Vukčević: Mi nemamo dokaze protiv Stojanovića“, N1, 5. mart 2015. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a40339/Vesti/Vukcevic-Nemamo-dokaze-protiv-poslanika-SNS-Momira-Stojanovica.html>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

631 Komitet UN za prisilne nestanke, *Zaključna zapažanja o izveštaju koji je podnela Srbija u skladu sa članom 29, stav 1 Konvencije* (2015), stav 16.

632 Komitet UN protiv torture, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (2015), stav 10

4.3.1. Formalni obrazovni program

i. Sadržaj udžbenika

Period oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji obrađuje se u nastavnim materijalima za predmet Istorija, namenjenim učenicima osmog razreda osnovne škole i učenicima završnih godina srednjih škola. U osnovnim školama korišćeni su udžbenici sedam izdavača⁶³³, dok su u srednjim korišćeni udžbenici tri izdavača⁶³⁴. Sadržaj udžbenika bitno odudara od sudski utvrđenih činjenica o počinjenim zločinima i karakteru sukoba, pruža šture i selektivno odabrane informacije o događajima tokom oružanih sukoba, uz pristrasno prikazivanje stradanja srpskog naroda u odnosu na ostale narode.⁶³⁵

ii. Osnovne škole

Udžbenici u izdanju Zavoda za udžbenike i izdavačke kuće Freska oružane sukobe u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH definišu kao „građanske ratove“⁶³⁶ koji su označili formalni raspad Jugoslavije⁶³⁷. Kao razlog za izbijanje sukoba autori navode odluke ovih država da proglase nezavisnost. Tok oružanih sukoba prikazuju uglavnom šturo, bez navođenja zločina koje su počinile srpske snage, izuzev „masovnog zločina“⁶³⁸ odnosno „masakra“ u Srebrenici⁶³⁹. Oba udžbenika ilustruju sukobe u Hrvatskoj i BiH fotografijom koja prikazuje „hrvatske nacionaliste na ulicama Splita“⁶⁴⁰, odnosno „napad

hrvatskih ekstremista na pripadnike JNA u Splitu“⁶⁴¹. Oba udžbenika oružani sukob na Kosovu nazivaju „krizom“ i svode ga isključivo na vojnu intervenciju NATO-a. Udžbenik Zavoda za udžbenike pruža kvantitativne podatke o ljudskim gubicima i materijalnoj šteti, kao i tabelu sa prikazom incidenata u kojima su od NATO bombardovanja stradali civili.⁶⁴² Udžbenik ne navodi podatke o ratnim zločinima koje su pripadnici srpske vojske i policije počinili nad kosovskim Albancima. Fotografije koje ilustruju sukob na Kosovu prikazuju „srpske izbeglice sa Kosova“ i „bombardovanje Beograda“.

U odnosu na prethodna dva udžbenika, udžbenik izdavačke kuće Eduka daje najšturiji prikaz oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Autori ne kvalifikuju oružani sukob, već ga nazivaju „ratnim sukobom“.⁶⁴³ Autori u udžbeniku ne spominju genocid u Srebrenici, ali upućuju učenike da više istraže o operacijama Medački džep i Oluja. Udžbenik ne sadrži lekciju o žrtvama srpskih snaga bezbednosti na Kosovu, dok oružani sukob na Kosovu ilustruje jedino fotografijom oborenog NATO aviona.

iii. Srednje škole

Udžbenici za učenike srednjih škola oružane sukobe u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH nazivaju građanskim ratom i ne prikazuju tok oružanog sukoba.⁶⁴⁴ Udžbenik izdavačke kuće Klett navodi zločine počinjene u Pakracu, Gospiću, Ovčari,

633 Radi se o sledećim izdavačima: Bigz školstvo, Zavod za udžbenike, Klett, Narodna knjiga-Alfa, Freska i Eduka. Izvor: Ministarstvo prosvete, Odobreni udžbenici po školskim godinama, dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/udžbenici/>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

634 Radi se o sledećim izdavačima: Zavod za udžbenike, Klett i Freska. Izvor: Ministarstvo prosvete, Odobreni udžbenici po školskim godinama, dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/udžbenici/>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

635 FHP, „Analiza sadržaja udžbenika istorije u Srbiji o ratovima u bivšoj Jugoslaviji, u svetlu utvrđenih činjenica pred MKSJ“, predstavljena 24. aprila 2015. godine, objavljena u publikaciji Forum za tranzicionu pravdu #5, str. 11, FHP, decembar 2015. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/03/Forum_5.pdf.

636 Radoš Ljušić i Ljubiša Dinić, „Istorija za osmi razred osnovne škole sa čitankom i radnom sveskom“, Freska, 2010, str. 239-240; Đorđe Đurić i Momčilo Pavlović, „Istorija za osmi razred osnovne škole“, Zavod za udžbenike, 2010, str. 184.

637 Đorđe Đurić i Momčilo Pavlović, „Istorija za osmi razred osnovne škole“, Zavod za udžbenike (2010), str. 184.

638 Radoš Ljušić i Ljubiša Dinić, „Istorija za osmi razred osnovne škole sa čitankom i radnom sveskom“, Freska (2010) str. 240.

639 Đorđe Đurić i Momčilo Pavlović, „Istorija za osmi razred osnovne škole“, Zavod za udžbenike (2010), str. 185.

640 Isto, str. 184.

641 Radoš Ljušić i Ljubiša Dinić, „Istorija za osmi razred osnovne škole sa čitankom i radnom sveskom“, Freska (2010) str. 238.

642 Đorđe Đurić i Momčilo Pavlović, „Istorija za osmi razred osnovne škole“, Zavod za udžbenike (2010), str. 187.

643 Dunja Svilar Dujković i Goran Dujković, „Istorija 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole“, Eduka, 2013, str. 187.

644 Mira Radojević, „Istorija“, Udžbenik za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar i birotehničar, Klett, 2014, str. 375-380; Kosta Nikolić, Nikola Žutić, Momčilo Pavlović, Zorica Špadijer, „Istorija 3/4 za III razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i IV razred gimnazije društveno-jezičkog smera“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 227-230.

Kravicama, Skelanama, Bratuncu, Medačkom džepu, Ahmićima, Goraždu i Srebrenici kao primere etničkog čišćenja i masovnih zločina koji su počinjeni tokom rata.⁶⁴⁵ Udžbenik sadrži i ispovest nekadašnje stanovnice mesta Drniš u Hrvatskoj, koja je tokom Oluje izbegla u Srbiju.⁶⁴⁶ Udžbenik Zavoda za udžbenike ne navodi niti jedan počinjeni ratni zločin, već samo operacije Bljesak i Oluja.⁶⁴⁷ Lekcije o oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji udžbenici ilustruju fotografijama razrušenog Vukovara sa natpisom „rat u Hrvatskoj“, zarobljenih vojnika tokom operacije Oluja, srušene pravoslavne crkve u Pakracu i sukoba sa JNA tokom demonstracija u Splitu 1991. godine. U potpunosti su izostale lekcije o oružanom sukobu na Kosovu i zločinima nad kosovskim Albancima, već se „kriza na Kosovu“⁶⁴⁸ sagledava u kontekstu NATO bombardovanja. Fotografije koje ilustruju lekciju prikazuju kolonu srpskih izbeglica sa Kosova nakon okončanja NATO bombardovanja i molitvu u Hramu Svetog Save u Beogradu tokom bombardovanja Srbije.

iv. Univerziteti

Tranziciona pravda još uvek nije postala samostalni predmet, odnosno modul univerzitetskih programa. Pojedini njeni mehanizmi izučavali su se u okviru određenog programa ili kao tema u okviru predmeta.

Studenti Fakulteta za medije i komunikacije su na četvrtom semestru programa „Studije politike: svet, odnosi, zajednice“ izučavali predmet Kultura sećanja i studije konflikta. Cilj predmeta je da studente upozna sa „značajem teorijskog polja kulture sećanja za studije konflikta“, podstakne „razumevanje uloge kolektivnog sećanja u naučno-istraživačkom, interdisciplinarnom proučavanju studija konflikta“ i omogući „ovladavanje osnovnim pojmovima i konceptima koji omogućavaju analizu dinamike kolektivnog

i individualnog sećanja u konfliktnim i postkonfliktnim društvima“.⁶⁴⁹

Kao vannastavni program u okviru istraživačko-obrazovnog Centra za komparativne studije konflikta (Center for Comparative Conflict Studies), koji deluje pri Fakultetu za medije i komunikacije, kao jedna od relevantnih tema izučava se koncept i praksa kulture sećanja. Fokus Centra je komparativna analiza konflikata, sa naglaskom na oružane sukobe u bivšoj Jugoslaviji i izraelsko-palestinskom sukobu. Centar je svake godine realizovao letnju školu, koja je uključivala i teme iz oblasti tranzicione pravde uglavnom u vezi sa memorijalizacijom. Letnja škola 2014. godine sadržala je poseban modul „Ponovno promišljanje tranzicione pravde: lekcije sa Balkana i šire“.⁶⁵⁰

Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu akreditovao je 2015. godine master program Pravo ljudskih prava, koji sadrži i predavanja o konceptu i pravnim mehanizmima tranzicione pravde i međunarodnom humanitarnom pravu.⁶⁵¹

Fakultet političkih nauka u Beogradu nastavio je da realizuje master studije Međunarodno humanitarno pravo i pravo ljudskih prava, koji sadrži predmete Zaštita žrtava i Pravila ratovanja.⁶⁵²

4.3.2. Neformalni programi obrazovanja

Nekoliko nevladinih organizacija realizovalo je programe neformalnog obrazovanja koji su uključivali teme iz oblasti tranzicione pravde. FHP je realizovao četiri regionalne škole tranzicione pravde, jedinog obrazovnog programa u Srbiji koji se isključivo odnosi na mehanizme tranzicione pravde i sudski utvrđene činjenice o oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji.

645 Mira Radojević, „Istorija“, Udžbenik za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar i birotehničar, Klett (2014), str.379.

646 Isto, str. 380.

647 Kosta Nikolić, Nikola Žutić, Momčilo Pavlović, Zorica Špadijer, „Istorija 3/4 za III razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i IV razred gimnazije društveno-jezičkog smera“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (2005) str. 229.

648 Isto.

649 Internet prezentacija Fakulteta za medije i komunikacije, dostupno na: <http://www.fmk.singidunum.ac.rs/smer-program/osnovne-studije/59-studije-politike-svet-odnosi-zajednice/4/571/>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

650 Internet prezentacija Centra za komparativne studije konflikta, dostupno na: <http://www.cfccs.org/>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

651 Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Master Program in Human Rights Law, dostupno na: <http://www.pravnifakultet.rs/studije/master-human-rights-law.html>, pristupljeno 28. marta 2016. godine.

652 Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Master Međunarodne studije, Modul Međunarodno humanitarno pravo i pravo ljudskih prava, dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/node/5604>, pristupljeno 1. marta 2016. godine.

Organizacija **Civil Rights Defenders** realizovala je 2015. godine sedmomesečnu Školu za branitelje i braniteljke ljudskih prava, koja je bila namenjena studentima, pravnicima, novinarima i aktivistima nevladinih organizacija. Program Škole je sadržao poseban modul Tranziciona pravda. Školu je pohađalo 50 polaznika, mahom iz Niša i Beograda.⁶⁵³ U oktobru 2015. godine organizacija je raspisala konkurs za drugu generaciju polaznika Škole, čije je održavanje planirano za početak 2016. godine.

Tokom 2013. godine **Misija OEBS u Srbiji** sprovela je niz aktivnosti koje su bile usmerene na obrazovanje mladih o međunarodnom humanitarnom pravu, tranzicionoj pravdi i činjenicama u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. Održana su dva predavanja o suđenjima za ratne zločine za studente Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, kao i seminar o međunarodnim institucijama pravde i suđenjima za ratne zločine za studente Fakulteta političkih nauka u Beogradu i tri seminara o suočavanju sa prošlošću i mehanizmima tranzicione pravde za omladinu političkih partija, studente i aktiviste nevladinih organizacija.⁶⁵⁴ U okviru dva studijska putovanja, studenti iz Srbije posetili su pravosudne institucije, nevladine organizacije, udruženja žrtava i mesta stradanja u BiH.⁶⁵⁵ Na ovim događajima učestvovalo je oko 150 studenata, aktivista, službenika i političara.⁶⁵⁶

U saradnji sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta, Misija OEBS je u 2013. godini održala tri seminara o međunarodnom humanitarnom pravu za oko 90 profesora građanskog obrazovanja u srednjim školama u Srbiji.⁶⁵⁷

U saradnji sa Pravnim fakultetom Univerziteta u Beogradu,

Misija OEBS je u 2013. godini na ovom fakultetu realizovala akademski kurs o međunarodnom humanitarnom pravu i međunarodnom krivičnom pravu koji je pohađalo 30 studenata.⁶⁵⁸ Kurs nije bio deo zvaničnog studijskog programa Pravnog fakulteta i studenti nisu dobijali bodove za pohađanje.

U septembru 2015. godine Misija OEBS je održala seminar o mehanizmima tranzicione pravde za 35 studenata osnovnih i post-diplomskih studija, podmladak političkih partija, mlade državne službenike, novinare i aktiviste iz organizacija za ljudska prava.⁶⁵⁹

Inicijativa mladih za ljudska prava održala je šest višednevnih treninga namenjenih mladima koji žele da se angažuju na zaštiti ljudskih prava. Program je uključivao i predavanja o mehanizmima za suočavanje s prošlošću, a pohađalo ga je oko 100 učesnika.⁶⁶⁰

FHP je u periodu od 2013. do 2015. godine održao četiri regionalne škole tranzicione pravde⁶⁶¹, uz učešće 100 polaznika. Prve tri škole pohađali su studenti, članovi političkih partija, aktivisti organizacija civilnog društva i mladi profesionalci zaposleni u državnoj upravi iz Bosne i Hercegovine, Srbije i sa Kosova, dok su na poslednjoj, četvrtoj po redu regionalnoj Školi učestvovali i polaznici iz Hrvatske i Crne Gore. Škola predstavlja desetodnevni program o sudski utvrđenim činjenicama u vezi sa ratnim zločinima koji su počinjeni tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, vansudskim mehanizmima za utvrđivanje činjenica o zločinima iz prošlosti, pravu žrtava na reparacije, ulozi arhiva i medija, kao i o očuvanju sećanja na stradanje žrtava.

653 Odgovor predstavnice organizacije Civil Rights Defenders emailom, od 11. marta 2016. godine.

654 Razgovor sa predstavnikom Misije OEBS u Srbiji, 28. mart 2016. godine.

655 Isto.

656 Isto.

657 Isto.

658 Isto.

659 Misija OEBS u Srbiji, Otvoreni poziv za učešće, Seminar o tranzicionoj pravdi u Novom Pazaru, dostupno na: <http://www.osce.org/sr/serbia/177741?download=true>, pristupljeno 3. marta 2016. godine.

660 Odgovor predstavnice Inicijative mladih za ljudska prava emailom, od 11. marta 2016. godine.

661 I Regionalna škola tranzicione pravde, januar 2013; II Regionalna škola tranzicione pravde, novembar 2013; III Regionalna škola tranzicione pravde, novembar 2014; IV Regionalna škola tranzicione pravde, oktobar 2015. godine. Videti internet prezentaciju FHP-a, odeljak „Obrazovanje/Regionalna škola tranzicione pravde“, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=288>.

Prilog 1

Preporuke iz Izveštaja o skriningu za Poglavlje 23 - otkrivanje i istraga ratnih zločina

Preporuka 1.4.1: Obezbediti da sve optužbe budu adekvatno istražene, a okrivljeni potom procesuirani i izvedeni pred sud

1.4.1.1. 1.4.3.1.	
Aktivnost	Donošenje i efikasno sprovođenje Nacionalne strategije za istraživanje i procesuiranje ratnih zločina.
Nadležna institucija	Radna grupa koju čine predstavnici svih institucija koje imaju nadležnosti u oblasti ratnih zločina i akademske zajednice; stručna javnost i civilno društvo; Vlada Republike Srbije.
Rok za realizaciju	IV kvartal 2015. godine (za usvajanje) Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine (za sprovođenje)
Status	Nacrt Nacionalne strategije objavljen je u novembru 2015. godine; javna rasprava okončana je 31. decembra iste godine.

1.4.1.2.	
Aktivnost	Razmatranje mera i procedura štednje predviđenih od strane Vlade Republike Srbije kao i dinamike prenošenja predmeta, postepeno jačanje kapaciteta TRZ-a izborom zamenika javnog tužioca i kroz zapošljavanje/premeštaj tužilačkih saradnika: - dva zamenika tužioca i jednog pomoćnika/savetnika tokom III kvartala 2015. godine.
Nadležna institucija	Državno veće tužilaca; TRZ; Ministarstvo pravde.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od III kvartala 2015. godine
Status	Krajem decembra 2015. godine u toku je bio konkurs za izbor dva zamenika tužioca. ⁶⁶²

1.4.1.3. 1.4.3.2.	
Aktivnost	Izrada radnog teksta Tužilačke strategije za istragu i gonjenje ratnih zločina u Srbiji, imajući u vidu Izlaznu strategiju MKSJ i radni tekst Nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina uz učešće i podršku MKSJ, MMKS i MKS, regionalnih tužilaštva i nevladinih organizacija.
Nadležna institucija	TRZ
Rok za realizaciju	III kvartal 2015. godine
Status	Aktivnost u toku. ⁶⁶³

662 Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

663 Isto.

1.4.1.4. 1.4.3.3.	
Aktivnost	Diskusija o Tužilačkoj strategiji na ekspertskom sastanku na kom učestvuju domaće sudije, pripadnici policije, advokati uključeni u postupke za ratne zločine i predstavnici MKSJ, MMKS i MKS, regionalnih tužilaštva i nevladinih organizacija. Usvajanje i početak primene Tužilačke strategije, čiji je finalni tekst usklađen sa relevantnim sugestijama iznetim na ekspertskom sastanku.
Nadležna institucija	TRZ
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine
Status	Aktivnost će uslediti nakon realizacije aktivnosti 1.4.1.3.

1.4.1.5.	
Aktivnost	Potpun uvid i istraživanje arhive MKSJ i MMKS, analiza otkrivenih dokumenata, identifikovanje materijala i dokaza koji su relevantni za prioritne slučajeve u okviru aktivnosti 1.4.1.3. i predavanje pronađenih dokumenata i dokaza iz MKSJ i MMKS TRZ-u. Prenos znanja i iskustva iz MKSJ putem: - saradnje TRZ-a sa MKSJ/MMKS u konkretnim predmetima kako bi se steklo opšte i posebno znanje vezano za konkretne slučajeve, iskustvo i strategije tužilaca MKSJ/MMKS o prikupljenim dokazima i metodima njihove upotrebe; - saradnje u konkretnim predmetima u kojima su preneti dokazi kako bi se prenela strategija, znanje i iskustvo u sudskoj praksi vezano za zločine i oblike odgovornosti koji se navode u konkretnim slučajevima; - <i>Ad hoc</i> prisustva savetnika TRZ-a u kancelariji MKSJ i MMKS, u vezi nacionalnih predmeta, i analiza spisa predmeta tužilaštva MKSJ i razvoj strategije za konkretne slučajeve koji će biti procesuirani pred Višim sudom u Beogradu.
Nadležna institucija	TRZ
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine
Status	Aktivnost u toku. ⁶⁶⁴

1.4.1.6.	
Aktivnost	Uspostavljanje sistema treninga i obuke iz oblasti međunarodnog krivičnog prava.
Nadležna institucija	Pravosudna akademija, TRZ, Vrhovni kasacioni sud, Apelacioni sud u Beogradu, Viši sud u Beogradu, Visoki savet sudstva, Državno veće tužilaca.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine
Status	Nije poznato da li je aktivnosti realizovana. Naime, Pravosudna akademija nije postupila po Zahtevu za dostavljanje informacije od javnog značaja koji je u vezi sa ovom merom uputio FHP.

664 Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

1.4.1.7.	
Aktivnost	Priprema analize pravnog i faktičkog stanja i potreba SORZ u cilju određivanja potreba za reformom službe. Posebna pažnja posvećuje se spornim pitanjima: - da li Služba treba da bude stavljena pod Direkciju policije; - da li bi proces angažovanja zaposlenih trebalo da se reformiše imajući u vidu potencijalni uticaj ranijeg učešća kandidata u sukobima na prostoru bivše Jugoslavije; - da li Služba ima dovoljno lica za sprovođenje istraga i analitičara i da li primenjuje adekvatnu metodologiju; - uspostavljanje zajedničkih istražnih timova i radnih procedura između TRZ-a i SORZ-a.
Nadležna institucija	Ministarstvo unutrašnjih poslova; TRZ; SORZ.
Rok za realizaciju	III kvartal 2015. godine
Status	Aktivnost u toku. ⁶⁶⁵

1.4.1.8.	
Aktivnost	Primena mera u cilju unapređenja položaja i kapaciteta SORZ u skladu sa rezultatima analize iz aktivnosti 1.4.1.7.
Nadležna institucija	Ministarstvo pravde; MUP.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine
Status	Aktivnost će uslediti nakon realizacije aktivnosti 1.4.1.7.

1.4.1.9.	
Aktivnost	Unapređenje internet stranice TRZ-a kako bi se omogućilo javnosti da prati kada i koje aktivnosti TRZ sprovodi u vezi sa konkretnim krivičnim prijavama.
Nadležna institucija	TRZ; Ministarstvo pravde.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od II kvartala 2015. godine
Status	Aktivnost u toku. ⁶⁶⁶

⁶⁶⁵ Odgovor Službe za otkrivanje ratnih zločina na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja od 11. februara 2016. godine broj 050-125/16-1.

⁶⁶⁶ Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

1.4.1.10 1.4.3.5.	
Aktivnost	Priprema izveštaja od strane TRZ-a, koji će biti dostupan javnosti, koji predstavlja šta je učinjeno u pogledu svih krivičnih optužbi od 2005. godine kako bi se ispitalo i predstavilo da li su sve optužbe za ratne zločine adekvatno istražene.
Nadležna institucija	TRZ
Rok za realizaciju	Tokom III i IV kvartala 2015. godine
Status	Aktivnost je u završnoj je fazi. ⁶⁶⁷

Preporuka 1.4.3: Osigurati jednako postupanje prema osumnjičenima, uključujući predmete visoko rangiranih zvaničnika koji su navodno umešani u ratne zločine⁶⁶⁸

1.4.3.4.	
Aktivnost	Saradnja TRZ sa MKSJ i MMKS u konkretnim predmetima u kojima je izvršen prenos strategije, znanja i sudske prakse vezane za predmete gde su učinioci krivičnih dela zvaničnici na visokom položaju, što može bitno uticati na određivanje vrste odgovornosti i vrstu zločina (komandna odgovornost, zločini protiv čovečnosti, konkretna usmerenost kao element pomaganja i podstrekavanja).
Nadležna institucija	TRZ; Ministarstvo pravde.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od II kvartala 2015. godine
Status	Nerealizovana aktivnost. ⁶⁶⁹

Preporuka 1.4.5: Osigurati poverljivost istrage uključujući i svedočenje svedoka i svedoka saradnika

1.4.5.1.	
Aktivnost	Organizovanje okruglih stolova i predavanja za zaposlene u Ministarstvu unutrašnjih poslova (SORZ i Jedinica za zaštitu učesnika u krivičnom postupku) na temu "Osnovi komunikacije sa medijima".
Nadležna institucija	TRZ; Ministarstvo unutrašnjih poslova.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od II kvartala 2015. godine
Status	Nerealizovana aktivnost. Realizacija aktivnosti planirana je za prvi kvartal 2016. godine. ⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ Odgovor TRZ-a na upitnik FHP-a, 14. januar 2016. godine.

⁶⁶⁸ Ova preporuka sadrži i mere 1.4.3.1, 1.4.3.2, 1.4.3.3 i 1.4.3.5, koje su već prikazane u okviru preporuke 1.4.1. (Videti: Prilog 1, Preporuka 1.4.1).

⁶⁶⁹ Razgovor sa predstavnicima TRZ-a, 24. decembar 2015. godine.

⁶⁷⁰ Odgovor TRZ-a emailom na upit FHP-a, 5. februar 2016. godine.

1.4.5.2.	
Aktivnost	U skladu sa odredbama Nacionalne strategije (1.4.1.1) odredbe o pristupu poverljivim informacijama i njihovo poštovanje u nadležnim institucijama izmenjeni gde je potrebno i pojačana kontrola nad implementacijom tih odredbi.
Nadležna institucija	TRZ
Rok za realizaciju	III kvartal 2015. godine
Status	Aktivnost je u vezi sa strategijom TRZ-a, koja do kraja 2015. godine nije bila usvojena.

Preporuke iz Izveštaja o skriningu za Poglavlje 23 – rad sudova

Preporuka 1.4.2: Osigurati srazmerno odmeravanje kazni

1.4.2.1.	
Aktivnost	Organizovanje ekspertskog sastanka na temu: „Vrste i visina kazni i uspostavljanje kriterijuma koji se primenjuju u predmetima ratnih zločina pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i nacionalnim pravosudnim sistemima u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini uz učešće sudija, javnih tužilaca i advokata koji su uključeni u postupke u pogledu ratnih zločina u Srbiji.
Nadležna institucija	Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine; Apelacioni sud u Beogradu; Vrhovni kasacioni sud; TRZ; Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa.
Rok za realizaciju	III kvartal 2015. godine
Status	Realizovana aktivnost. Ministarstvo pravde održalo je 11. decembra 2015. godine ekspertski sastanak “Odmeravanje visine kazni i do sada primenjeni kriterijumi u predmetima ratnih zločina”. Na sastanku su učestvovali predstavnici pravosudnih institucija Srbije, advokati i stručnjaci iz oblasti prava iz Srbije i Hrvatske, predstavnici Haškog tribunala i nevladinih organizacija, među kojima i FHP. Teme sastanka uključivale su: iskustva i praksa Hrvatske, BiH, Srbije i MKSJ u pogledu odmeravanja kazni u predmetima ratnih zločina, ocene olakšavajućih i otežavajućih okolnosti i njihovog uticaja na visinu kazne, ujednačenost visine kazni i uticaj olakšavajućih i otežavajućih okolnosti na izrečene kazne. Jedan od zaključaka sastanka je da ne postoji međunarodni standard za odmeravanje kazni i utvrđivanja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, te da ih treba posebno ceniti i obrazložiti u svakom konkretnom slučaju. Takođe je zaključeno da sudovi često ne obrazlažu izrečenu kaznu, kao ni okolnosti koje su ocenili olakšavajućim i otežavajućim, te je nejasno da li je izrečena kazna individualizovana i kako ostvaruje svrhu kažnjavanja.⁶⁷¹

1.4.2.2.	
Aktivnost	Objavljivanje zaključaka sa Konferencije i praćenje njihove primene
Nadležna institucija	Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa; Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine; Apelacioni sud u Beogradu; Vrhovni kasacioni sud.
Rok za realizaciju	Počevši od IV kvartala 2015. godine
Status	Nije poznato da li je aktivnosti realizovana. Ministarstvo pravde kao nadležna institucija odgovorilo je da ne poseduje informaciju o realizaciji ove aktivnosti.⁶⁷² Na internet prezentaciji Ministarstva pravde, koje je krovna nadležna organizacija za realizaciju ove mere i koje je i organizovalo ekspertski sastanak, do kraja maja 2016. godine zaključci nisu bili objavljeni. Zaključci nisu bili objavljeni ni na internet prezentacijama drugih nadležnih institucija.

671 “Ujednačavanje sudske prakse prioritet reforme pravosuđa”, Ministarstvo pravde Republike Srbije, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/vest/11485/ujednacavanje-sudske-prakse-prioritet-reforme-pravosudja.php>, pristupljeno, 15. februara 2016. godine; Podaci FHP-a.

672 Odgovor Ministarstva pravde na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, od 23. februara 2016. godine, broj 7-00-44/2016-32.

1.4.2.3.	
Aktivnost	Izrada, objavljivanje i distribucija pregleda sudske prakse Višeg i Apelacionog suda i Vrhovnog kasacionog suda namenjenog sudijama, javnim tužiocima i advokatima, koji obuhvata praksu izricanja kazni u predmetima ratnih zločina u Srbiji.
Nadležna institucija	Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine; Apelacioni sud u Beogradu; Vrhovni kasacioni sud; Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa
Rok za realizaciju	Tokom IV kvartala 2015. i I kvartala 2016. godine
Status	Nije poznato da li je aktivnost realizovana. Ministarstvo pravde kao nadležna institucija odgovorilo je da ne poseduje informaciju o realizaciji ove aktivnosti. ⁶⁷³ Na internet prezentaciji Višeg suda u Beogradu odeljak namenjen pregledu sudske prakse u suđenjima za ratne zločine je krajem maja 2016. godine bio u fazi izrade. ⁶⁷⁴ Internet prezentacija Apelacionog suda u Beogradu sadrži pregled sudske prakse u suđenjima za ratne zločine. ⁶⁷⁵ Internet prezentacija Vrhovnog kasacionog suda sadrži pregled sudske prakse u suđenjima za ratne zločine, do koje se dolazi isključivo pretragom. ⁶⁷⁶

⁶⁷³ Isto.

⁶⁷⁴ Internet prezentacija Višeg suda u Beogradu, odeljak Pregled sudske prakse/Krivično odeljenje/Ratni zločini, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse/krivicno-odeljenje/ratni-zlocini/>, pristupljeno 31. maja 2016. godine.

⁶⁷⁵ Internet prezentacija Apelacionog suda u Beogradu, odeljak Pregled sudske prakse/Krivično odeljenje/Ratni zločini, dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/ratni-zlocini/>, pristupljeno 31. maja 2016. godine.

⁶⁷⁶ Internet prezentacija Vrhovnog kasacionog suda, odeljak Baza sudske prakse suda/Krivična materija, dostupno na: http://www.vk.sud.rs/sr/solr-search-page/results?court_type=vks&matter=33®istrant=none&subject_number=&date_from%5Bdate%5D=&date_to%5Bdate%5D=&keywords=&phrase=&sorting=by_date_down&redirected=216&referer=216&results=10, pristupljeno 31. maja 2016. godine.

Preporuke iz Izveštaja o skriningu za Poglavlje 23 – zaštita svedoka

Preporuka 1.4.4: Podići nivo bezbednosti svedoka i svedoka saradnika na viši nivo i unaprediti rad službi za podršku svedocima i svedocima saradnicima

1.4.4.1.	
Aktivnost	Analiza dosadašnje prakse u primeni člana 102 stav 5 Zakonika o krivičnom postupku u pravcu sagledavanja postojećih potreba za izmenu člana i bolju zaštitu svedoka.
Nadležna institucija	Radna grupa koju formira ministar pravde, a čiji su članovi predstavnici Ministarstva pravde, TRZ-a, Višeg suda u Beogradu i Ministarstva unutrašnjih poslova-Jedinica za zaštitu svedoka.
Rok za realizaciju	IV kvartal 2015 godine
Status	Nije poznato da li je mera realizovana. Ministarstvo pravde kao nadležna institucija odgovorilo je da ne poseduje informaciju o realizaciji ove aktivnosti. ⁶⁷⁷

1.4.4.2.	
Aktivnost	Sprovođenje nezavisne i nepristrasne procene postupanja i rada Jedinice za zaštitu učesnika u krivičnom postupku Ministarstva unutrašnjih poslova, sa ciljem definisanja mogućih potreba reformi Jedinice, kao i korektivnih mera, a naročito u vezi sa sledećim pitanjima: -da li bi proces angažovanja zaposlenih trebalo da se unapredi (da li eventualno učešće u ratnim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije treba da bude prepreka u procesu selekcije); -konkretna metode i sadržina, kao i procedure u sklopu rada Jedinice; -materijalno-tehnički kapaciteti; -uspostavljanje zajedničkih timova i radnih procedura između Tužilaštva za ratne zločine i Jedinice za zaštitu učesnika u krivičnom postupku.
Nadležna institucija	Komisija za sprovođenje Programa zaštite učesnika u krivičnom postupku.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine.
Status	Komisija za sprovođenje programa zaštite donela je na sednici održanoj 12. oktobra 2015. godine odluku o sprovođenju nezavisne i nepristrasne ocene postupanja i rada Jedinice za zaštitu, koja je uključivala sva pitanja navedena u ovoj meri. U trenutku pisanja izveštaja očekivalo se održavanje sednice Komisije na kojoj bi se usvojio izveštaj koji sadrži i konkretne mere usmerene na unapređivanje rada Jedinice za zaštitu. ⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ Odgovor Ministarstva pravde na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, od 23. februara 2016. godine, broj 7-00-44/2016-32.

⁶⁷⁸ Odgovor Jedinice za zaštitu učesnika u krivičnom postupku na zahtev Fonda za humanitarno pravo za pristup informacijama od javnog značaja, od 19. februara 2016. godine, broj 2-43/16.

1.4.4.4.	
Aktivnost	Izmena sistematizacije Tužilaštva za ratne zločine i zapošljavanje psihologa koji će se baviti žrtvama i svedocima kada postoji potreba (u skladu sa Tužilačkom strategijom).
Nadležna institucija	TRZ; Ministarstvo pravde.
Rok za realizaciju	Kontinuirano, počev od IV kvartala 2015. godine.
Status	Aktivnost je u vezi sa strategijom TRZ-a, koja do kraja 2015. godine nije bila usvojena.

1.4.4.5.	
Aktivnost	Usvajanje potrebnih zakona radi efektivne primene promene identiteta kao mere zaštite svedoka i izrada Protokola o obaveznom informisanju žrtava o svim aspektima suđenja koji su od interesa za žrtve (donošenje presude, puštanje optuženog iz pritvora, odsluženje kazne osuđenog i dr.) u skladu sa članom 26. Direktive 2012/29/EU.
Nadležna institucija	Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa i svi relevantni državni organi koji imaju nadležnost u pogledu ovog pitanja; TRZ u saradnji sa Službom za pomoć i podršku oštećenima i svedocima.
Rok za realizaciju	IV kvartal 2015. godine (i IV kvartal 2016. godine).
Status	Nije poznato da li je mera realizovana. Ministarstvo pravde kao nadležna institucija odgovorilo je da ne poseduje informaciju o realizaciji ove aktivnosti. ⁶⁷⁹

679 Odgovor Ministarstva pravde na zahtev FHP-a za pristup informacijama od javnog značaja, od 23. februara 2016. godine, broj 7-00-44/2016-32.

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Jelena Krstić

Lektura:

Predrag Ivanović

Grafički dizajn:

Milica Dervišević

Štampa:

Instant System doo

Tiraž:

200

ISBN 978-86-7932-074-2

CIP - Каталогизacija y publikaciji - Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.4:172.4(497.11)"2013/2015"(047)

TRANZICIONA pravda u Srbiji u periodu od 2013. do 2015. godine /

[priredio] Fond za humanitarno pravo. - Beograd : Fond za humanitarno

pravo, 2016 (Beograd : Instant System). - 83 str. ; 30 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86- 7932-074- 2

1. Фонд за хуманитарно право (Београд)

а) Транзициона правда - Србија - 2013-2015 - Извештаји

COBISS.SR-ID 224212492

